FELFEDEZŐK, KALÓZOK, GYARMATOSÍTÓK

EURÓPAI ANTOLÓGIA

AZ ANGOL FORRADALOM

FELFEDEZŐK, KALÓZOK, GYARMATOSÍTÓK

ANGOL UTAZÓK, HAJÓSOK ÉS GYARMATOSÍTÓK A XVI–XVII. SZÁZADBAN

BUDAPEST, 1963

Összeállította,
a bevezetőt és a jegyzeteket készítette
RÁZSÓ GYULA

Lektorálta
MAKKAI LÁSZLÓ

Fordították
KELECSÉNYI GÁBOR LENGYEL JÓZSEF
KOSÁRY DOMOKOS RAÁB GYÖRGY
RÁZSÓ GYULA

ELŐSZÓ

... az ország minden nyugtalan feje,
Szilaj, nyers, vakmerő önkéntesek
Kisasszonyarccal, bősz sárkányepével.
Otthon eladtak házat és vagyont,
Hogy új szerencsét kísértsenek itt.

(Shakespeare: János király II. felv. 1. szín.)

Shakespeare szavai, bár a XIII. század történetébe illesztve, mégis a költő korának, Erzsébet királynő (1558–1603) Angliájának talán legjellemzőbb vonását mutatják. A kis, eldugott Anglia, mely a százéves háború véres napjai után fájó sebeit gyógyítva visszahúzódott szigeti magányába, most váratlanul a szinre lép. Az 1500-as évek derekán egyszerre részt kér magának az újonnan felfedezett területek hasznából. Kereskedői, kalózai, utazói bejárják a tengereket, fosztogatják a monopóliumot élvező portugál és spanyol hajókat, behatolnak féltve őrzött gyarmataikra, piacaikra. Egyszerre minden érdekelni kezdi a korábban „hűvösen elzárkózó" Angliát. Kereskedelmi társaságok alakulnak, melyek az Északi-Jeges-tengertől a Magellán-szorosig, Indiától Labradorig érdekterületeket, piacokat keresnek.

A XVI. század utolsó évtizedeiben pedig megindul a gyarmatosítás is. Angol főurak, kereskedők, katonák és termelőeszközeiktől megfosztott parasztok áradnak a tengereken túlra, s egy-két évszázad múlva a korábban jelentéktelen Anglia, éppen hajósai és gyarmatosítói révén a világ legerősebb hatalma, egy nagy gyarmatbirodalom középpontja lesz, s ezt a helyzetét egészen az első világháború végéig meg is tudja őrizni.

Az Erzsébet-kor tehát az angol gyarmatosítás „hőskora". Fény és árny, kapzsiság és önfeláldozás, nemeslelkűség, hazaszeretet, árulás és kegyetlenség, szabadgondolkozás és vallásos bigottság jellemzi ez érdekes, mozgalmas kor bővérű, tettrekész embereit, Shakespeare kortársait. S valóban néhány, a shakespeare-i hősökre emlékeztető ember, a konok, célratörő, de bukásaiban is filozofikus nyugalmú Humphrey Gilbert, a mohó, kincsvágyó, de hazájához mindvégig hű Francis Drake, a bátor, kitűnő szervező, de kissé nagyotmondó John Smith kapitány, mintha Shakespeare valamelyik színművéből lépne elő, a kortársak leírásának darabos, egyszerű, de nem torzító, a lényeget visszaadó tükrében.

Feljegyzéseiket azonban eléggé vegyes érzelmekkel olvassuk. Elismerjük az angol birodalom első „építőinek" tehetségét és merészségét, de ugyanakkor visszatetszést kelt bennünk mérhetetlen kincsvágyuk, kegyetlenségük. A kincs, a pénz utáni vágy — ez a születő polgári társadalom egyik legnagyobb hajtóereje. Drake első kérdése a hajóra került spanyol kapitányhoz: mennyi ezüstöt és aranyat visz hajója? Azok a ravasz számítások, amelyekkel Lancaster, Drake és a többiek becsapják, kizsákmányolják a velük kapcsolatba került embereket, az a céltudatos kegyetlenség, mellyel kiirtják a meghódított amerikai területek indiánjait, — mind-mind ellenszenvesek számunkra, és megfosztják az Erzsébet-kor „hőseit" attól a rajongástól, mellyel a kortársak és az utókor írói elhalmozták őket.

A rendelkezésünkre álló terjedelem természetesen nem teszi lehetővé, hogy az angol reneszánsz korának erről a talán legérdekesebb és legsajátosabb oldaláról teljes képet nyerjünk, s bevezetőnkben sem emlékezhetünk meg minden lényeges szempontról. Célunk azonban az volt, hogy legalább néhány villanásnyira felelevenítsük Erzsébet királynő korának régen a múlt ködébe vesző világát, s megismertessük olvasóinkat az angol tengerészek

és telepesek életével, harcaival, jó és rossz tulajdonságaikkal, szóval, hogy emberi közelségbe hozzuk őket.

A XV. és a XVI. századot a felfedezések korának is mondjuk. Először a spanyolok és portugálok, Diaz, Vasco da Gama, Kolumbusz, Magellán és mások — járják be utazásaikkal a világ nagy részét. Nyomukban kereskedők, kalandorok, gyarmatosítók tódulnak. A portugálok a „fűszerszigetek" — a mai Indonézia — fűszereit, a spanyolok Amerika nemesfém készleteit monopolizálják. Az amerikai arany egy évszázadra a világ legerősebb hatalmává tette Spanyolországot. Nem véletlen tehát, hogy az Ibériai-félsziget két országa igyekszik kiszorítani a vetélytársakat a kincses gyarmatokról. 1493-ban, 1494-ben és 1506-ban pápai szentesítéssel szerződésre lépnek egymással, és felosztják egymás között a világot. A nyugati félgömböt a spanyoloknak, a keletit a portugáloknak „adományozza" a spanyol származású VI. (Borgia) Sándor pápa. Ez azonban nem biztosítja végleg a zsákmányt. Már a XVI. század közepén három vetélytárs is feltűnik, akik majdan „örököseivé" válnak a spanyol és portugál birodalomnak: keleten és Dél-Amerikában holland, az Atlanti-óceánon s később Indiában a francia, Amerikában pedig angol hajók jelennek meg. Ezek először csak a spanyol és a portugál hajókat fosztogatják, a XVI. század második felében azonban már gyarmatokat is alapítanak s megtörik az ibériaiak egyeduralmát.

Az új gyarmatosítók közül kétségtelenül legérdekesebbek az angolok. Bár Anglia földrajzi fekvése a legkedvezőbb, a felfedezések első nagy korszakát szinte teljesen passzívan szemléli. Az angol hajóhad kicsi, s jelentéktelen, elavult hajókból áll. A Cabot-ok amerikai vállalkozásain és néhány kereskedelmi hajó afrikai és brazíliai útján kívül semmi sem jelzi Anglia későbbi nagy szerepét; VII. Henrik (1485—1504) összesen 300 £-nyi összeggel támogatja a felfedező utakat.

Az ország azonban a társadalmi és gazdasági átalakulás lázában ég. A kapitalizmus mind az iparban, mind a mezőgazdaságban előretör. Ezt a durhami, nottinghami és sussexi üzemek építése is mutatja. Nő a kereskedelmi tőke, ennek egy része az iparban ruházódik be, a másik – számukra fontosabb – a külkereskedelmet s később a gyarmatosítást támogatja. Egymás után alakulnak a kereskedelmi társaságok. 1555-ben a Muscovy Company (Oroszország felé), 1579-ben Eastland (Keleti) Company (Skandinávia, Balti-tenger), a tervezett, de meg nem valósult Cathay (Kínai) Company, 1580-ban a Levant (Földközi-tenger) Company, 1599-ben az East Indian (Kelet-Indiai) Company (ez a legjelentősebb), majd 1606-ban a Virginia (Észak-Amerika) Company. Ezek a társaságok már mind nagy alaptőkével rendelkeznek, a Keletindiai Társaság pl. 72 000 £-tal. Ezek vállalják az új kereskedelmi, felfedező és kalóz utak költségeit, így az északkeleti és az északnyugati átjáró kutatását, Lancaster kelet-ázsiai útjait stb. Sok felfedező utat patronálnak, így Davis, Frobisher, Cavendish négy vállalkozását, természetesen busás anyagi haszonnal. Egy nagy tengeri út általában 6–7 000 £-ba került, a vállalkozás bruttó jövedelmét viszont 12–14 000 £-ra becsülhetjük. A fűszer és más áruk értéke ugyanis ugrásszerűen nőtt, egy bála fűszer ára a Maluku szigeteken (a termelő helyen) még 2 dukát, Calicutban, a legnagyobb indiai kereskedelmi központban már 50, Londonban pedig 213 dukát.

E kereskedelmi vállalatok az angol korona tényleges támogatását élvezték. Erzsébet királynő maga is a Keletindiai Társaság egyik főrészvényese, aki az egyik jól sikerült vállalkozás után 1400%-os osztalékot kapott.

A társaságok mellett az angol felfedezések és főleg a gyarmatosítás másik fő hajtóerejét a mezőgazdaság kapitalizálódásában találjuk meg. Angliában a XV. századra gyakorlatilag teljesen megszűnik a jobbágyság, s helyét a

szabad bérlők rendszere váltja fel. Ez a látszólagos egyensúly azonban csakhamar felbomlik. A hűbéri kíséretek feloszlatása, az egyházi birtokok kisajátítása s legvégül az ún. „bekerítések" nagy tömegű parasztot fosztanak meg földjétől és házától. (A „bekerítés" [enclosure] annak az eredménye, hogy a földesurak felismerik: a juhok tartása sokkal kifizetőbb, mint a mezőgazdaság: ezért a szántóföldeket legelővé alakítják át s földönfutóvá teszik az ezeken a földeken dolgozó parasztokat.) A kisajátított és elégedetlen parasztok társadalmi nyugtalanságot, feszültséget okoztak. A kortársak százezernyi csavargóról írnak. A bajokat csak fokozza, hogy az idegenből beáramló nemesfémek pénzromlást idéznek elő, s a sikertelen francia háborúk növelik az államadósságot.

A rengeteg munkanélküli ellen szigorú, „véres törvényeket" (Marx) hoztak, a visszaeső munkanélkülieket halállal büntették. Így azonban nem lehetett a munkanélküliséget felszámolni. Nem véletlen, hogy a kortársak a kb. 4—4,5 millió lakosságú Angliát túlnépesedett országnak tartják. Az is természetes, hogy e gazdasági és társadalmi válságból a legegyszerűbb kivezető utat a kereskedelemben, a kalózkodásban, a mások leigázásában találják meg. Az 1540—60 közötti két évtized tehát tulajdonképpen a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet kezdete Angliában, s egyáltalán nem meglepő, hogy ez egybeesik az angol felfedező és kereskedelmi utazások növekedésével.

Az utazások növekedésének harmadik oka technikai természetű. A portugálok új típusú vitorlás hajókat, ún. karavellákat építenek. Ezek a könnyebb járású, magasabb törzsű, sok orr-, fő- és tatvitorlával felszerelt hajók nem evezős gályák, mint a földközi-tengeri hajók, s megállják a helyüket az Atlanti-óceán viharai között is. A hajózás megkönnyítésére már bizonyos navigációs műszereket is használtak. A legfontosabb a már a XIII. században ismert iránytű, és a csillagászati helymeg-

határozáshoz szükséges szögmérő, az ún „Jákob lajtorja" volt.

Az angolok tovább fejlesztik a hajókat. John Hawkins – az egyik híres kalóz és utazó – új, megbízhatóbb, a tengeri harcokra alkalmasabb hajótípust szerkeszt, magas oldalú hajóin sokkal több ágyú fér el, mint az alacsonyabb felépítésű spanyol hajókon.

Jelentős mennyiségi növekedés is mutatja az angol hajóhad erősödését. Míg 1578-ban csak 135 angol hajó éri el a 100 tonnát, addig 1582-ben 223, 1588-ban pedig 363 80 tonnánál nagyobb hajót találhatunk. A 200 tonnán felüli hajók száma viszont Erzsébet egész uralkodása alatt csak 81, a tengerészek száma ellenben 1582-ben már 16 306-ra emelkedik.

A XVI–XVII. századi hajók, minden fejlődésük ellenére, gyenge kis lélekvesztők, amelyek – mint a Gilbert- expedíció tragikus története is mutatja – rendkívül hamar felborulnak, a viharos tenger és a szélcsend egyaránt veszélybe sodorja őket. Hasonlóan sok bajt okoz a víz- és élelemellátás is. A hajósok főleg sózott hússal táplálkoznak, ivóvizük hamarosan elfogy vagy megromlik, s a vitaminhiány következtében fellépő skorbut, és más fertőző betegségek sok áldozatot szednek a tengerészek közül. 1595-ben például a két legnevesebb angol tengerész, Drake és Hawkins is utazás közben szerzett fertőző betegségben veszti életét.

A felfedezések hőskorának különböző nemzetiségű tengerészei, amikor kis hajóikon tengerre szállnak, hogy ismeretlen vizekre és partokra találjanak, bár önző szempontok, pénzvágy és hódítási szándék vezetik őket, – mégis elismerést érdemelnek.

Az angol utazóknak azonban nemcsak a tenger haragjával és a betegségekkel kell megküzdeniük. Más nemzetiségű vetélytársak zárják el előlük az utat, s először ezeket kell legyőzniük, hogy megalapíthassák hatalmas gyarmatbirodalmukat. Több évszázados harc árán, a

XVIII. század végére Anglia valóban „ura a tengereknek", s uralmát hosszú ideig meg is őrzi. Kezdetben a spanyolok, később a hollandok, a XVIII. században pedig a franciák a legveszélyesebb ellenfelek.

Korszakunkban a XVI. és XVII. század első feléig a spanyol háború a legjelentősebb, s ezért itt csak ezzel foglalkozunk: annál is inkább, mert a hosszú küzdelem drámai csúcspontja, a „Győzhetetlen Armada" pusztulása a XVI. század történetének egyik legjelentősebb eseménye.

A harc az 1560-as években indult meg. A korábbi évtizedekben élénk kereskedelmi kapcsolat áll fenn a két ország között, sőt 1554—1558 között a katolikus Mária angol királynő férje Fülöp spanyol infáns volt (Anglia későbbi elkeseredett ellensége). Mária halála után Erzsébet személyében (1558—1603) azonban újból protestáns uralkodó kerül az angol trónra.

Ezzel egyidejűleg megindulnak az angolok támadásai a spanyol birodalom ellen. Először csak kereskedelmi hajók jelennek meg, amelyek tiltott árucikkeket szállítanak a spanyol gyarmatokra. A spanyolok a legerélyesebb rendszabályokat választják: elkobozzák, megsemmisítik az angol hajókat. Ez lesz a sorsa San Juan de Ulloában Hawkins több hajójának is. Az angolok tiltakoznak: „egyedül Angliának van joga a Floridától északra eső területekre" — írja Richard Hakluyt, a felfedezések hű krónikása: s nem ismerik el azt sem, hogy a pápának jogában áll a világ összes területei felett rendelkezni, s azokat önkényesen a spanyol és a portugál uralkodóknak juttatni.

Az angol támadások egyre hevesebbek. Drake 1572-ben kifosztja Cartagenát és Nombre de Dios-t: nagymennyiségű aranyat zsákmányol, — csak Erzsébet „tiszteletbeli" jutaléka 10 000 £-ra rúg. A legérzékenyebb csapás azonban csak ezután éri a spanyolokat. 1578-ban Drake áthatol a Magellán-szoroson, s a szinte spanyol beltengernek

tekintett Csendes-óceánon kalózkodik. A spanyolok tehetetlenek a vakmerő kalandorral szemben. Drake nem vállalkozik arra, hogy eredeti útján tér vissza, s ezért inkább megkerüli Magellán után másodszor a Földet. Vállalkozása szinte alapjaiban rázza meg a spanyol birodalmat.

1580-ban Portugália egyesül Spanyolországgal. Ugyanekkor kedvezően alakul a spanyolok számára a németalföldi és a francia helyzet is. Párma hercege, a spanyol hadvezér, eredményesen harcol a németalföldi szabadságharc ellen, Franciaországban pedig a spanyolbarát Guise-k pártja kerekedik felül. II. Fülöp elhatározza, hogy e szerencsés körülményeket kihasználva megmenti roskadozó birodalmát s leszámol az angolokkal.

Ez a terv annál inkább indokolt, mert az 1580-as években az angol gyarmatosítás is megindul. Mozgatóerői ennek is a kereskedelmi társaságok, s néhány vállalkozó szellemű főúr, így Sir Humphrey Gilbert és az Erzsébet-kor egyik legérdekesebb alakja, Sir Walter Raleigh. Előbbi a Szent Lőrinc folyó torkolatánál, utóbbi Észak-Amerika délkeleti partjainál, a mai Virginia területén alapít gyarmatot. Bár mindkét vállalkozás kudarcba fullad, éppen eléggé megijeszti a spanyolokat.

1587-ben minden készen áll a támadásra. Fülöp király azt tervezi, hogy hajóhada, a „Győzhetetlen Armada" támogatásával Parma 20 000 veteránja átkel a tengeren, s az angol és az ír katolikusok segítségével leveri az angolokat. Számításaiba azonban hiba csúszik. 1587. április 25-én Drake 25 kis hajóval betör a spanyolok fő támaszpontjára, Cádizba, itt 2 nagy és 31 kisebb hajót megsemmisít. Ezzel a partraszállás veszélye egy évvel eltolódik.

A kortársak azonban így sem adnak sok esélyt Angliának. A kis, 4 milliós ország az akkori világ legerősebb hatalmával került szembe. Az egyesült spanyol-portugál

királyságban valóban „sohasem nyugszik le a nap". Hadserege, főleg gyalogsága, a kor legkiválóbb, legfegyelmezettebb hadereje. Ha partra tudnak szállni, könnyűszerrel leverik a gyönge angol szárazföldi haderőt.

Fülöp tervének gyengéje azonban a hajóhad. A „Győzhetetlen Armada" 135 hajóból áll. Az angolok, végső erejüket megfeszítve, 197 hajót vonultatnak fel vele szemben, közülük azonban csak 130 vesz részt a harcban. Az angol hajók azonban lényegesen jobbak a spanyolokénál. Sokkal több vitorlájukkal mozgékonyabbak, mint a nehézkes, nyílt tengeren nem túlzottan alkalmazható spanyol gályák. A döntő különbség azonban a tengeri harcászatban mutatkozik meg. A spanyol hajók még az ókori római tengeri csata technikát utánozva, arra törekednek, hogy az ellenséges hajót megcsáklyázva, kézitusában vegyék azt birtokukba. Ezért minden spanyol hajón nagyszámú katona is tartózkodik, az Armada 135 hajóján pl. 19 000. A spanyol flottát az is akadályozza, hogy mindvégig alá kell magát rendelnie a szárazföldi hadsereg érdekeinek. Medina Sidonia admirális (az Armada parancsnoka) utasítása egyenesen kimondta, hogy csak akkor szabad a flottának megütköznie, ha az esélyek különösen kedvezőek, vagy ha Parma hadseregének átkelését veszély fenyegeti.

Az angol tengerészek harcászata viszont a távolharcon, a hajótüzérség döntő szerepén alapszik. Az angol hajóknak nem kell partraszállító bárkákat védeniük. Helyesen ismerik fel, hogy a fő ellenség most a spanyol hajóhad, enélkül Parma kiváló hadserege a tengeren tehetetlen. Ezért minden erejüket az Armada megsemmisítésére fordítják.

Az események úgy is alakulnak, ahogy az angolok várják. 1588. július 21-től 26-ig a La Manche-csatorna heves harcok színhelye lesz. Az angolok mindvégig fölényben vannak. A későbbi szerzők, sőt mint Hanns Buttber leírása mutatja, a kortársak is azon a véleményen

voltak, hogy a kis angol hajók legyőzték az Armada óriásait. Nos, az angol hajók, főleg a harc oroszlánrészét vállaló 23 királyi hadihajó, kb. ugyanolyanok, mint a spanyol gályák — 80—200 tonna űrtartalmúak, tüzérségük azonban többszörösen felülmúlja a hasonló nagyságú spanyol hajókét. Az időjárás is az angolok mellé áll. A spanyol flottát a vihar elűzi Boulogne kikötőjéből, így elszakad Parma hadseregétől, s kisodródik az Északi-tengerre. Medina Sidonia egyedüli gondja most már az, hogy miként menthetné meg hajóit. Hosszú körútra kényszerül. Skócia, majd Irország partjai mentén, hajóhada felének elvesztése után a „Győzhetetlen Armada" megtépázott hajói visszavergődnek kikötőikbe. Összesen 63 hajót vesztenek. Az angolok egyetlen hajót sem vesztenek.

A kortársak ezt csodának tartják, erről azonban szó sincs. A modernebb angol harcászat, a fejlettebb haditechnika, s nem utolsósorban az angol tengerészek egyéni bátorsága és hazaszeretete, vezéreik katonai és tengerészeti tudásával párosulva hozza létre ezt a nagy diadalt. A csoda az lett volna, ha mindeme gátló körülmények ellenére a spanyol gályáknak sikerül a hadsereg partraszállítása. II. Fülöp azonban még most sem adja fel terveit, 1588-ban és 1589-ben az „ezüstflotta" sértetlenül érkezik be az Újvilág kincsével, s a spanyol hajógyárak lázas ütemben dolgoznak. 1591-ben készen áll a második Armada. Ennek végre sikerül egy brit hajót elsüllyesztenie, ezt is csak úgy, hogy Sir Richard Grenville, a Revenge (Bosszú) parancsnoka szégyell visszavonulni az egész spanyol hajóhad elől! Egy óriási tengeri vihar azonban teljesen tönkreteszi a spanyol flottát.

A harmadik és utolsó Armada 1597-ben semmisül meg. Előzőleg Essex és Raleigh 1596 júniusában újból elfoglalják Cádizt, s két hétig megszállva tartják a várost. Egész Spanyolországban óriási a kétségbeesés. Mindössze 2000 muskétát tudnak az egész országban összegyűjteni, „Madrid veszélyben van", hangoztatják, mikor

az angol hajóhad minden külső kényszer nélkül éppoly váratlanul, ahogy érkezett, 18 spanyol hajót magával hurcolva, háborítatlanul visszavonul.

Nemsokára beteljesedik azonban a harmadik Armada végzete is. 1597 tavaszán a Finisterre-foknál a vihar ezt a flottát is szétzúzza, akárcsak elődeit.

Anglia ezzel megszabadul az invázió veszélyétől. A gyengülő, belső bajoktól sújtott Spanyolország már nem méltó ellenfél számára. A XVII. század elején teljes erővel megindul a gyarmatosítás. Most már a Nyugat-indiai szigeteken, pl. Barbaroson is megjelennek az angol telepesek.

Anglia azonban nem tudja kihasználni a kedvező helyzetet. A Stuart királyok — I. Jakab (1603—1625) és I. Károly (1625—1640) — uralkodása belső bajoktól, polgárháborúktól terhes. Ezért rövid virágzás után egy időre elsorvadnak a gyarmatok, s gyengül az angol hajóhad is. Új, erős vetélytárs jelentkezik, a spanyol uralom alól felszabadult Németalföld, amelynek hajói a XVII. század első felében uralkodnak a tengereken, s csak az angol polgári köztársaság — a Commonwealth — az, amely helyreállítja az angol hajóhad tekintélyét, s újból és tartósabban megalapozza az angol birodalom épületét.

Mindez azonban már túlságosan messzire vinne bennünket, hisz feladatunk csupán az, hogy feltárjuk azokat az okokat és körülményeket, melyek az angol gyarmatbirodalom kialakulásához vezettek, megmutassuk az első, eléggé tétova lépéseket.

Most pedig átadjuk a szót a felfedezők, kalózok, telepesek kortársainak, s az ő tolmácsolásukkal kíséreljük meg, hogy behatoljunk az Erzsébet-kori tengerészek kemény, véres, a mai ember számára nehezen érthető, furcsa világába.

NAVIGARE NECESSE EST

„Vivere non necesse est, navigare necesse est!" — élni nem kell — hajózni kell! — tartja a régi latin közmondás. Nincs az emberiség történetének még egy olyan szakasza, melyre inkább érvényes lenne ez a mondás, mint a XV—XVII. századra. A XV. század elején az európaiak még csak homályosan sejtik, milyen is az a Föld, amelyen élnek. A hivatalos teológiai világkép szerint a Föld tányér alakú, a központi elhelyezésű szárazföldet körös-körül a végtelen tenger hullámai nyaldosták, s az óceánból csodálatos szigetek: Ophir, Atlantis, a Szerencsés szigetek, St. Brandanus szigetei emelkednek ki, ezeken rejtélyes emberek és állatok, cyclopsok, egylábú, haltestű és más csodalények élnek.

A felfedezések gyökeresen megváltoztatták ezt a világképet. A XVII. századra — Ausztrália és az Antarktisz kivételével — már valamennyi világrészt megismerik az utazók. Bebizonyítják, hogy a Föld gömbölyű, s mindenütt az európaihoz hasonló emberek élnek, s a csodálatos természetfeletti lényeknek sehol sem jut hely e világban.

Az emberiség történetének nagy eredményeiből az angolok is kiveszik részüket. Alig négy évvel Kolumbusz első útja után szintén a genovai származású Giovanni Caboto (angolosan John Cabot) tengerész VII. Henrik megbízásából Észak-Amerikában felfedezi a Labrador-félszigetet. Később a már ismertetett okok következtében csökken az angol tengerészek tevékenysége, s csak a XVI. század 60-as éveiben élénkül meg újra.

Az angol felfedező utakat a következő öt irány szerint csoportosíthatjuk. Valamennyi kereskedelmi társaságokhoz vagy egyéb üzleti — esetleg kalózkodási — lehetőségekhez kapcsolódik; a gyarmatosítás gondolata kezdetben még másodlagos szerepet játszik az angol hajók útjának eldöntésében:

1. Az északkeleti átjáró.
2. Az északnyugati átjáró kutatása.
3. Guinea (Nyugat-Afrika) — Brazília.
4. Délkelet-Ázsia.
5. Észak- és Közép-Amerika.

A legtöbb felfedezést a különféle átjárók kutatásában mutathatják fel az angolok. Az átjárók lázas keresésére az ad okot, hogy Kolumbusz útja, eredeti célját tekintve kudarccal végződik: nem jut el Kínába. Éppen ezért a tengerészekben hosszú ideig él a remény, hogy Ázsia északi részén, illetve az amerikai földrész felett jégmentes átjárók vannak, amelyeket csak fel kell fedezni. Ez természetesen nem igaz. Amikor 1878-ban Nordenskiöld először hatol át az északkeleti, majd Amundsen 1903-ban az északnyugati átjárón, kiderül, hogy ezek az átjárók hajózásra teljesen alkalmatlanok. Az angolok már korábban felismerték ezt. Bár Frobisher, Davis és Hudson nagy területeket tár fel Amerika északi részén, a Chancellor expedíció pedig egészen Novaja-Zemljáig jut, semmi kézzelfogható eredményt nem tudnak felmutatni: sem arany, sem fűszer nem jutalmazta fáradozásaikat, csupán hó és jég. A kis, telelésre alkalmatlan hajók könnyen elpusztulnak — mint Willoughby példája mutatja — a sarki télben. Ezért Frobisher és Davis reményteljes utazásai után hosszú időre vége szakad az angolok sarki útjainak.

Az Aranypart, valamint a Dél-, ill. Közép-Amerika útvonal már lényegesen hasznosabbnak bizonyul. Már 1530-ban járnak angol hajók Nyugat-Afrikában, s elefántcsontot és aranyat szállítva jó üzleteket bonyolítanak le. Az igazi siker azonban a „fekete elefántcsont”, a rabszolgák szállítása. 1562-től egészen a XIX. század közepéig számos angol hajó fordul meg ezeken a vizeken. Földrajzi felfedezést azonban nem tesznek, a partokat már jól

ismerték előttük a portugálok, a kontinens belsejébe pedig az angolok sem merészkednek.

Az Afrika megkerülésével a Jóreménység-fokon át Indiába és a Fűszer-szigetekre vezető út hosszú ideig a portugálok kiváltsága. Az angolok nem is nagyon hajóznak ezekre a vizekre. Az első vállalkozó, James Lancaster 1591—94-es útja azonban történelmileg nagy jelentőségű. A vállalkozás tapasztalatai adják meg a végső lökést a Keletindiai Társaság megalapításához, mely a XVIII. században Indiát, a legértékesebb gyarmatot angol kézbe juttatja.

Az angol hajósok igazi területe azonban Észak-Amerika. Már 1530-ban egy Thorpe nevű angol kereskedő azt ajánlja VIII. Henrik királynak, hogy erre terjeszkedjék Anglia, ez szerinte „a királynak örök dicsőséget, alattvalóinak pedig tetemes hasznot hozna”. Az angolok azonban nem mint utazók és felfedezők, hanem mint kalózok jutnak Amerikába; elsősorban zsákmányra és nem kutatói babérokra pályáznak. Később már új területek felfedezésére is törekednek, Drake földkörüli útján például olyan pátenst kap királynőjétől, hogy fedezzen fel s Anglia nevében vegyen birtokba új, ismeretlen területeket.

Az amerikai angol felfedezések ebben a korban — a spanyolokhoz és a franciákhoz viszonyítva — azonban nem túlságosan jelentősek. Bár a Föld második és harmadik körülhajózója — Drake és Cavendish — angolok, az új angol felfedezések csupán Nove Scotiára (Cabot 1496), Kaliforniára (Drake 1579), Virginiára (Amadas 1584) és Guyana egyes részeire (Raleigh 1593—94) szorítkoznak.

Mindez azonban nem sokat von le az Erzsébet-kori angol utazások jelentőségéből és érdekességéből. A hajók ugyanis szinte sohasem indulnak cél és ok nélkül felfedező utakra, hanem vagy kereskedéssel, vagy kalózkodással — többnyire mind a kettővel — kapcsolják őket össze. A legjobb példa erre James Lancaster kelet-indiai utazása. Lancaster, mint hű krónikása és hadnagya Edmund Barker írja, tulajdonképpen felderítő útra megy a portugálok féltve őrzött kincses birodalmába, a Fűszer-szigetekre, de ezt a felderítést kalózkodással és sikeres kereskedelmi tárgyalásokkal kapcsolja össze. Drake is — bár

pátense kifejezetten új területek felfedezését írja elő — mégis kifizetőbbnek találja, ha jó néhány hónapig, saját szavaival élve, a „spanyol király szakállát tépdesi".

Természetes, hogy ilyen körülmények között a vállalkozások kifizetődőek. Drake-ről, Hawkinsról és Frobisherről azt írják a kortársak, hogy embereik egy-egy sikeres út után meggazdagodtak. Maga Drake, egy vagyontalan tengerész fia, vállalkozásai révén hatalmas vagyont harácsol össze, s Nyugat-Anglia legnagyobb kikötőjének, Plymouthnak polgármestere lesz. A legénység persze jóval szerényebben részesül a zsákmányból. Kétféle juttatást kap: a zsoldot — egy közönséges tengerész havi 10 shillinget, az elsőtiszt (hajómester) 2£ 1 sh. 8 pennit kapott — és az ún. harmadot, vagyis a legénység kapja a zsákmány egyharmadát, a másik két harmadon a hajó tulajdonosa, kapitánya és más, a hajó felszerelésében szerepet játszó személyek osztoznak.

A zsoldért és a zsákmányért keservesen fizetnek a matrózok. Számukra a felfedezések romantikája csak romlott élelmet, éhséget, szomjúságot, szűk, kényelmetlen hálóhelyet s szigorú büntetéseket jelent. A korbács már akkor divatba jött az angol hajókon, s a kapitányok sűrűn használták is.

A fegyelem ennek ellenére is gyenge lábakon áll. Ha a szemelvények közül a Gilbert- és a Lancaster- expedíció történetét olvassuk, megfigyelhetjük, milyen veszélyeket rejt magában a legénység fegyelmezetlensége. Gilbert zászlóshajója, a *Delight*, a tengerészek figyelmetlensége és fegyelmezetlensége miatt pusztul el, Lancaster kapitányt pedig legénysége hazatérésre kényszeríti, s útközben néhány embere hajójával együtt megszökik. A kortársak egyedül Drake-ről említik, hogy legénysége feltétlenül engedelmeskedik parancsainak, s hajóján példás fegyelmet tart.

Az ismeretlen vizeken való utazás egyáltalán nem biztonságos és veszélytelen. Ha csupán e fejezet szemelvényeit olvassuk, akkor is megdöbbentő képet kapunk. John Hawkins öt hajójából csupán kettő tér vissza Angliába — Drake-é majdnem sértetlenül, kevés emberveszteséggel, de a *Minion*, Hawkins zászlóshajója, ami-

kor utoljára találkozunk vele, már több mint a felét elvesztette embereinek, s nem is tudna Angliába hazavitorlázni, ha más angol hajók 12 friss embert nem kölcsönöznének neki. A Job Hortoppal partra tett 96 emberből csupán ő maga vetődik haza 23 évi keserves rabság után. Drake egyik nagy vállalkozása során pedig három hajójából egy elpusztul, egy megszökik s csak egy hajózza körül a földet. A Lancaster expedíció 197 emberéből (ez nem teljes szám, de nem tudjuk az eredeti létszámot) 50-nek sorsáról nem tudunk semmit, a többiek közül csupán tizenketten jutnak vissza, s Gilbert hajói közül is csak egyetlen marad meg, a többi elsüllyed.

Az óceán viharai és az ellenséges ágyúk tehát sok áldozatot szednek az angol hajósok közül. Főleg a nehéz gazdasági helyzet magyarázza, hogy ennek ellenére mindig akad jelentkező. A vezetők — Drake, Hawkins, Frobisher, Gilbert, Raleigh devoni, Grenville cornwalli származású — és a tengerészek egyaránt a terméketlen nyugati tartományokból kerültek ki. A cornwalliak és devoniak régóta híres halászok, s tengerész tapasztalataikat bőven kamatoztatják az új, hosszú tengeri utakon.

Befejezésül: tekintsük meg közelebbről szemelvényeinket, s szorgos gyűjtőjüket, Richard Hakluytot. Szerencsés helyzetben vagyunk, az Erzsébet-kori tengerészek ugyanis nem merültek el a feledés homályában, mivel Richard Hakluyt személyében hűséges és megbízható krónikással rendelkeztek, aki megörökítette viselt dolgaikat. Hakluyt egész életét az angol gyarmatbirodalom megteremtésének szentelte. Mint westminsteri kanonok, módjában állt a kor minden nevesebb személyével kapcsolatba kerülni. Bár egyetlen tengerentúli expedícióban sem vett részt, hangyaszorgalommal gyűjtötte az adatokat, s ennek köszönhette, hogy az 1590-es évektől kezdve Anglia legkitűnőbb földrajzi szaktekintélye, s a Keletindiai Társaság tanácsosa lett. Mint a brit gyarmatosítás első ideológusa, azon fáradozott, hogy az angol hajók a világ minden tájára eljussanak, minden földet meghódítsanak. Ezért a legtöbb angol utazótól első kézből összegyűjtötte utazása élményeit, s 1589 és 1600 között 10 vaskos kötetben, két kiadásban is közzétette gyűjteményét.

Munkája ma is az angol utazások és felfedezések legfontosabb forrása. Hitelessége vitán felüli, sőt egyes elbeszéléseinek irodalmi értékük is van.

Bár az elbeszélések gyakran krónikaszerű felsorolásban merülnek ki, szerzőik emlékezete is gyakran csődöt mond, s főleg a spanyolellenes harcokban tudatosan is torzít, híven tükrözik a kor hangulatát. Az első, ami szemünkbe tűnik, az angolok sokszor sovinizmusba átcsapó nacionalizmusa (erre Sir Walter Raleigh beszámolója, unokatestvére, Sir Richard Grenville utolsó csatájáról a legjobb példa). Az angol tengerészek másik fő vonása a haszonra, a kincsszerzésre való törekvés is szinte minden sorból előbukkan. Még Drake-et is, aki pedig túlzó nacionalizmusáról és spanyolgyűlöletéről volt ismert, azzal vádolják, hogy Anglia történetének döntő óráiban az Armada támadása idején, saját hasznáért egy időre cserbenhagyta bajtársait.

A leírások nemcsak az angol tengerészek jelleméről és szokásairól, hanem egyéb fontos eseményekről is képet adnak. Lancaster krónikása színes képet fest az indiai hajózásról és kereskedelemről, s találóan jellemzi a fehér gyarmatosítók kétszínű játékait. Job Hortop és de Zarate történetéből pedig a spanyolok alakja bontakozik ki színes, eleven vonásokkal. S jóllehet a fordítások sem tüntethették el az eredeti szövegek nyerseségét, úgy véljük, Richard Hakluyt feljegyzései a mai ember számára is hasznos és érdekes olvasmányok maradtak.

Job Hortop útjai, 1567–1590

Én, Job Hortop puskaporkészítő hajlandó voltam a harmadik nyugat-indiai útra elmenni Sir John Hawkins[1] őméltóságával, aki a hajótüzérek közé osztott be őfelségének *Jesus of Lubeck** nevű hajójára. 1567 október havában kelt útra s vele ment még négy

* A *Jesus of Lubeck*et 1546-ban vásárolták a Hansától, ekkor feltehetőleg a legnagyobb angol hajók közé tartozott a maga 400 tonnájával.

saját hajója is, az *Angel*, a *Swallow*, a *Judith*, valamint a *William and John*.

Az utazás célja az afrikai rabszolgapart, majd Amerika volt.

A Verde-fok felé hajózva találkoztunk egy Roche-ből* való franciával, Bland kapitánnyal egy portugáloktól rabolt karavellán. Altengernagyunk űzőbe vette, és elfogta. Drake kapitány – most már Sir Francis Drake[2] – lett a karavella ura és kapitánya. Folytattuk utunkat a Verde-fokig,** itt lehorgonyoztunk, és csónakokon katonákat tettünk partra. Négereket fogtunk, de nem úsztuk meg veszteség nélkül. A generálisunknak egy néger megmutatta, hogy hogyan szívassa ki a mérget a sebéből egy fokhagymagerezddel, s valóban meggyógyult. Innen Sierra Leone felé mentünk, ahol szörnyű emberevő cápák vannak. Többek között engem is elküldtek az *Angel*en két naszád kíséretében a Calousa folyóra,*** hogy megkeressünk két négerekkel kereskedő karavellát. Az egyiket elfogtuk, és a négerekkel együtt elhoztuk.

Egy éjjel ezen a folyón egyik naszádunkat fellökte egy víziló, úgyhogy a folyóban úszkáló embereinket a másik naszád szedte fel kettő kivételével. Ezek egymásba kapaszkodtak, és elvitte őket a víziló. Ennek a szörnynek éppen olyan az alakja, mint a lónak, csak a lába rövidebb, és arasznyi hosszúak a fogai. Éjjelente ki szokott jönni a partra, hogy gyanútlan négereket keressen az erdőben, és felfalja őket kunyhóikban. Ezek persze virrasztva várják, és a következő módon pusztítják el. Gondosan őrködve figyelik jöttét, s mikor bemegy az erdőbe, azonnal egy nagy fát fektetnek keresztbe az úton, hogy visszafelé

* La Rochelle francia kikötő az Atlanti-óceán partján, Charente megyében.

** Zöld-fok, Afrika legnyugatibb pontja.

*** Kurussa folyó Guineában, Conacrynál ömlik az Atlanti-óceánba.

jövet rövid lábaival ne tudja átlépni. Ekkor rárontanak és íjjal meg lándzsával megölik.

Innen [egy szigetre, majd] Sierra Leone-ba hajóztunk. Itt tartózkodott akkor generálisunk, aki a kapitányokkal és a katonákkal felment a Taggarin nevű folyón, hogy elfoglaljon egy néger várost. Ott találta annak az országnak három királyát ötvenezer négerrel. Éppen a várost ostromolták, amelyet évekkel ezelőtt, amikor hadat indítottak ellene, nem tudtak elfoglalni. Generálisunknak sikerült rést ütnie, benyomult a városba, és hősiesen elfoglalta. Öt portugált talált, akik kegyelemre megadták magukat, s ő megkímélte életüket. Elfogtunk ötszáz négert, s magunkkal vittük őket eladni a Nyugat-Indiákra. Apálykor a három király a tengerbe hajtott hétezer négert, akik mind az óceánba vesztek, mert nem tudták megszerezni kenuikat, amiken megmenekülhettek volna. Mi aztán naszádainkon visszatértünk a hajókhoz, ivóvizet vettünk fel, s elindultunk a Rio Grande* felé. Odaérkezve az *Angel*lel, a *Judith*tal és két naszáddal behatoltunk a folyóba. Két portugál karavellával találkoztunk, s kemény harcot kellett velük vívnunk. Végül Isten segítségével mi lettünk a győztesek, a partra űztük őket, ahonnan azok a négereket elkergették, mi pedig a karavellákat a partról a folyóba kormányoztuk. Másnap reggel M. Francis Drake karavellájával, a *Swallow*-val és a *William and John*nal a folyóba jött. Vele volt Dudley kapitány is katonáival aki mindössze száz katonát tett partra. Így ütközött meg hétezer négerrel, városukat felégette, s csak egy embert veszítve tért vissza generálisunkhoz.

Sok cibetmacska van azon a vidéken. Ezeket az üreges fában tartózkodó állatokat a négerek hálóval fogják meg, aztán ketrecbe zárják, jól tartják őket, és és kanállal szedik el tőlük a cibetet.

* Valószínűleg a mai Senegal folyó Nyugat-Afrikában.

Ezután Guineából a Nyugat-Indiák felé folytattuk utunkat. Először San Domingó szigetén kötöttünk ki. Itt a hajók friss élelmet és vizet vettek fel.

Onnan Burboroatába* vitorláztunk, ez a Nyugat-Indiák legjelentősebb földje. Ide bementünk és kikötöttünk. Két hónapig időztünk itt hajóinkat javítva, s közben az ország spanyoljaival kereskedtünk. Onnan elküldött bennünket a generálisunk Placentia városába – magas dombon épült ez a hely –, hogy járuljunk az ott székelő püspök elé, de ez félelmében elmenekült a városból, amikor meghallotta érkezésünket.

Placentia dombjára menet egy kétfejű mérges hüllőt találtunk. Teste olyan vastag volt, mint egy férfikar, és egy yard hosszú. Hajómesterünk,** Robert Barret kettévágta kardjával, s olyan fekete lett, mintha tintával kenték volna be.

Sok tigris*** van errefelé, szörnyű és veszedelmes bestiák, amelyek sok embert ölnek meg és falnak fel ravasz módon. A járt útvonalakon két-három alkalommal megmutatkoznak az utasok előtt, aztán eltűnnek, majd leshelyükről hirtelen és váratlanul rájuk vetik magukat, és felfalják őket. Majdnem így járt két társunk is, ha idejében hátra nem néz az egyik. Generálisunk három hajót a Curaçao nevű szigetre küldött, hogy élelmiszert szerezzenek, s ezek ott várták meg őt. Innen meg az *Angel*et és a *Judith*ot a Rio de Hachához**** küldte, ahol a város előtt vetettünk horgonyt. A spanyolok ránklőttek három golyóbist, mi kettővel válaszoltunk, és keresztül lőttük a kormányzó házát; felszedtük a horgonyt, s lőtávolon kívül újra lehorgonyoztunk. Ott maradtunk

* Ma Barbuda a Szélcsendes szigetek egyike.
** Angolul master, megfelel a mai első tisztnek.
*** Jaguár.
**** Riohacha város Columbia északkeleti partvidékén.

öt napig, hiába lövöldöztek a spanyolok. Közben St. Domingóból jött egy futárhajó, azt az *Angel*lel és a *Judith*tal üldözőbe vettük, és a parthoz szorítottuk. Kétszáz spanyol lövés ellenére utolértük, s megint lehorgonyoztunk a város előtt. Ott kitartottunk addig, míg generálisunk meg nem érkezett. Ő is horgonyt vetett, partra rakta embereit, és hősiesen elfoglalta a várost. Veszteségünk mindössze egy ember volt, Thomas Surgeon. Mi is partra szálltunk, és szabályszerűen bebiztosítottuk magunkat. A spanyolokat több mint két ír mérföldnyi mélyen kergettük be a szárazföldre, ahol aztán kénytelenek voltak tárgyalásba bocsátkozni a generálisunkkal, s négereik nagy részét is eladták neki.

Ebben a folyóban a kikötőnél egy félelmetes lagartot,* vagy krokodilust ejtettünk el egyszer alkonyatkor. Heten felmentünk egy naszáddal a folyón, magunkkal vittünk egy kutyát, amelyhez kötéllel egy nagy acélkampót kötöttünk, meg egy láncforgót, amit a kutya hasa alatt helyeztünk el. A horog hegye a hátánál állt ki, jól odakötözve, amint már említettem. Bedobtuk a vízbe, s ahogy eveztünk, apránként engedtünk a kötélen. Jött a lagarto, hirtelen bekapta a kutyát, mi pedig gyors evezésbe fogtunk mindaddig, míg a kampó jól meg nem kapaszkodott. A lagartó csapkodni kezdett, és rettenetesen felkavarta a vizet. Partra ugrottunk, szárazra húztuk. Hossza megvolt 23 láb, feje akár egy disznóé, teste meg a kígyóéhoz hasonlított, s akkora volt, mint egy talpcsapágy a hajón. Hosszú, bütykös farka akár egy kartácslövedék, négy lábán akkora karmok, mint a sárkányén. Felvágtuk, kibeleztük, megnyúztuk, megszárítottuk a bőrét, és kitömtük szalmával, arra számítva, hogy

* Aligátor, a leírás természetesen erősen nagyítja az állat nagyságát és erejét.

hazavisszük, ha nem pusztul el a hajó. Ez a szörny elragad és felfal egy embert lovastul.

Változatos utazás után az angolok S. Juan de Ulloa kikötőjébe érkeztek, itt horgonyt is vetettek. Másnap balszerencséjükre az alkirály vezetésével nagy spanyol hajóhad érkezett a kikötőbe és ellenséges szándékot mutatott.

A spanyolok egyszercsak hoztak egy hatalmas hatszáz tonnás rozoga bárkát, kikötöttek vele a *Minion* mellett, a többi hajóikon felcsapták az oldalnyílásokat, lövegeiket felénk fordították, az ócska bárkát az éj leple alatt megtöltötték emberekkel, akiknek az volt a feladatuk – mint a következmények megmutatták –, hogy megcsáklyázzák a *Miniont*. Generálisunkat aggasztották ezek a dolgok, s ezért a spanyolul tudó Robert Barretet elküldte az alkirály hajójára, hogy megtudakolja, mi a célja ezekkel az intézkedésekkel. Az társával együtt behívta magához, s ott rögtön bilincsbe verette. Abban a pillanatban kürtszó harsant -- jeladásul az álnok spanyoloknak –, hogy hajtsák végre a generálisunk ellen tervezett árulást. Augustine de Villanova feladata lett volna ebéd közben megölnie egy tőrrel, amit kabátja ujjában rejtett el. John Chamberlayne azonban az egészet kikémlelte, s a kabátujjból kihúzva a tőrt, meghiúsította tervét. Generálisunk erre felugrott, és megparancsolta, hogy börtönözzék be egy kamrába, és két ember őrizze. A hitszegő spanyolok arra számítva, hogy minden a tervük szerint történt, hirtelen megfújták a kürtöt, mire 300 spanyol rontott a *Minion* fedélzetére. Generálisunk ekkor harsány és bátor hangon felénk kiáltotta, hogy Istenre és Szent Györgyre,* vágjuk le ezeket a hitvány árulókat, és mentsük meg a *Miniont*. Bízom Istenben, hogy győzni fogunk! Erre a matrózok és katonák átugráltak a *Jesus of*

* Szent György, Anglia védőszentje volt.

*Lubeck*ről a *Minion*ra, kiverték a spanyolokat, s egy lövéssel felgyújtották a spanyol altengernagyi hajót, ahol a 300 spanyol nagy része elpusztult, s a lőportól a levegőbe repült. Vezérhajójuk is égett egy fél óráig. Mi elvágtuk kötelünket, megfordultunk hajóinkkal és azonnal harcba bocsátkoztunk velük. Ránk rontottak minden oldalról, és folyt a harc 10 órától egészen az éjszaka beálltáig. A parton tartózkodó embereinket mind megölték, kettő kivételével, akiknek sikerült úszva elérniök a *Jesus of Lubeck* fedélzetét. Elsüllyesztették a generális hajóját, az *Angel*t, és megkaparintották a *Swallow*-t: a spanyol vezérhajó több mint 60 lövést adott le rá, úgyhogy emberei közül sokan elpusztultak. Mi még négy hajójukat süllyesztettük el. Azok, akik a hajóhadban voltak, és akik megmentésükre a partról a segítségükre siettek, összesen 1500-an voltak. 540-et levágtunk belőlük, ahogy később értesültünk egy Mexikóba érkezett megbízható híradásból. Ebben az ütközetben a *Jesus of Lubeck* főárboca öt lövést kapott. Előárbocát egy láncos golyó törte ketté a vitorlafa alatt, a hajótestet összelyuggatta a rengeteg találat, s így lehetetlen volt elvinni. A spanyolok két saját hajójukat felgyújtották azzal a szándékkal, hogy a *Jesus of Lubeck* is tüzet fogjon. De ezt mi úgy akadályoztuk meg, hogy elvágtuk a horgonyköteleket, s a kikötőkötél segítségével elfordítottuk a hajót.

A *Minion* kénytelen volt kibontani a vitorláit és eltávolodni tőlünk. A parttól lőtávolon kívül horgonyzott le. Generálisunk bátran lelkesítette katonáit és tüzéreit, s apródjától, Sámueltől sört kért, amit az egy ezüstserlegben hozott. Ivott minden ember egészségére, s kérte a tüzéreket, hogy álljanak helyt az ágyúknál. Alighogy letette, egy csatakígyó* lövedéke

* Kis űrméretű, rövidcsövű ágyú, a XIX–XX. századi gyalogsági löveg őse.

találta el a serleget és egy kádárgyalut, ami a főárbocnál állott, úgyhogy a hajó másik oldalára vágódott. Generálisunk egyáltalán nem ijedt meg, sőt tovább bátorított bennünket, mondván, hogy ne féljünk, mivel Isten, aki megmentett engem ettől a lövéstől, meg fog menteni bennünket ezektől a hitvány árulóktól is. Bland kapitány főárbocát, amikor már azt hitte, hogy kiért a kikötőből, eltörte egy partról lőtt láncos golyó. Erre horgonyt vetett, felgyújtotta hajóját, összes emberével naszádba ült, és átjött a *Jesus of Lubeck* fedélzetére generálisunkhoz. Ez azzal fogadta, hogy nem hitte volna, hogy el akar szökni tőle. Azt felelte, hogy nem is akart, az volt a terve, hogy visszafordul, szorosan a spanyolok szélfelőli hajója mellé áll, és felgyújtja a saját hajóját, hogy így lángba boruljon az egész spanyol flotta. A generális azt mondta, hogy ha így lett volna, jó lett volna. Közben leszállt az est. Generálisunk megparancsolta a *Minion*nak, hogy árbocainak biztosítása végett álljon a *Jesus of Lubeck* szél alatti oldalára. Elrendelte, hogy M. Francis Drake jöjjön a *Judith*tal egész szorosan a *Minion* mellé, szedje fel az embereket és az egyéb szükséges dolgokat, és menjen el. Így is történt.

Éjjel amikor megindult a szél a part felől, kibontottuk vitorláinkat, s a spanyolok lövöldözése ellenére kihajóztunk, és a sziget alatt két horgonnyal lehorgonyoztunk. A szél északról fújt, ami nagy veszélyt rejtett magában, s mi minden percben attól féltünk, hogy a szélcsendes part felé vetődünk. Végül, amikor már a szél megerősödött, felszedtük a horgonyokat, kibontottuk a vitorlákat, s elindultunk megkeresni a Panuco folyót, mivel nagyon kevés volt az ivóvízünk. Élelmiszerrel is olyan rosszul álltunk, hogy már bőrt, macskát, patkányt, papagájt, majmot, kutyát ettünk. Mivel az élelmiszer hiánya miatt zendülés tört ki, generálisunk kénytelen volt két részre osztani a

legénységet. Egyesek azt mondták, hogy inkább partra szállnak, magukra hagyatva ellenséges földön, mintsem hogy éhen vesszenek a hajón. A generális megkérdezte, ki akar partraszállni, s ki akar a hajón maradni. Akik el akartak menni, álljanak az első fedélzetre, akik pedig maradnak, a hátsóra. Kilencvenhatan akartunk elmenni. Generálisunk mindegyikünknek adott 6 yard kelmét, és akinek kellett, azoknak pénzt is. Amikor partra tettek bennünket, odajött hozzánk, mindegyikünket barátságosan megölelt, s sajnálkozott afölött, hogy ott kellett hagynia bennünket. Kért, hogy legyünk istenfélők, és szeressük egymást. Ilyen udvariasan vett tőlünk fájdalmas búcsút, s megígérte, hogy ha Isten segítségével szerencsésen hazaér, mindent megtesz azért, hogy azokat, akik még életben lesznek közülünk, valami módon hazajuttassa Angliába. Ezt meg is tette.

Generálisunk ezzel visszatért hajójára, mi pedig ott maradtunk a parton, a biztonság kedvéért egész éjjel őrködtünk, mivel féltünk a körülöttünk levő vad indiánoktól. Napkeltekor aztán útnak eredtünk hármas sorokban, míg egy kis erdő alatti mezőre nem értünk. Ott indiánok jöttek hozzánk, megkérdezték, hogy miféle emberek vagyunk, és hogy kerültünk ide. Ketten közülünk, akik tudtak spanyolul, Anthony Goddard és John Cornish mentek oda hozzájuk, megmondták, hogy angolok vagyunk, soha nem jártunk még ezen a földön, a spanyolok ellen harcoltunk, s mivel nem volt elegendő élelmiszerünk, generálisunk partra tett bennünket. Kérdezték, hová akarunk menni, mire azt feleltük, hogy Panucoba. Az indiánfőnök azt kérte, hogy adjunk nekik ruhákat meg ingeket. Adtunk is.

Az indiánok azonban csakhamar megtámadták az angolokat. Ez és az őserdő veszélyei nehézzé tették útju-

SIR JOHN HAWKINS

EGYKORÚ TÉRKÉP DRAKE FÖLDKÖRÜLI ÚTJÁRÓL

kat. Egy folyóátkelésnél pl. több emberüket elfogták és kifosztották.

Három nap múlva egy másik folyóhoz értünk, ott az indiánok megmutatták nekünk a Panuco felé vezető utat, és otthagytak bennünket. A folyón át bementünk a vadonba, ahol zöld fűből füzéreket csináltunk, és testünk köré tekertük, hogy védelmet nyújtson a nap meg az ott élő szúnyogok ellen. Hét nap és hét éjszaka mentünk, míg Panucóba értünk, s ezalatt nem ettünk mást, csak gyökereket meg guiavo-t, valami fügéhez hasonló gyümölcsöt. Amikor a Panuco* folyóhoz értünk, egy kenuban két spanyol lovas jött hozzánk. Kérdezték, hogy mióta vagyunk a vadonban, és hol van a generálisunk, mert tudják, hogy mi abból a kompániából származunk, amelyik honfitársaik ellen harcolt. Megmondtuk nekik, hogy hét nap és hét éjjel óta, s hogy generálisunk élelmiszerhiány miatt tett partra bennünket, de ő továbbment hajóival.

A kormányzó erős kísérettel csónakokat küldött értük, amelyek Panucóba szállították az angol foglyokat.

Innen Mexikóba küldtek, ami 90 ír mérföldnyire van Panucótól. A tengerparttól idáig 20 ír mérföld volt az útunk.

Így elérkeztünk Mexikóba,[3] ami 7 vagy 8 mérföldnyi lapályon terül el, s négy domb veszi körül. Csak két úton lehet megközelíteni, az is tele patakokkal, amelyeken kanoékkal járnak egyik helyről a másikra és a szigetekre. Az Indiákon átlag három földrengés szokott lenni évente, s ezek félelmetesek és veszedelmesek is. Az alatt a két esztendő alatt, amit Mexikóban töltöttem, hatszor éltem át. Fákat, házakat, templomokat döntött össze, ahogy jött. 25 ír mérföldnyire

* Mexikói folyó, Tampicónál ömlik a Mexikói-öbölbe.

Mexikótól van egy város, Tlaxcalának* hívják, és százezer indián lakik benne. Ezek fehér ingben, vászonnadrágban és hosszú köpenyben járnak, a nők pedig flanell-szoknyához hasonló ruhát csavarnak maguk köré. Az első hely, ahová Mexikóban vittek, a királyi palota volt, ahol bár nem kínáltak hellyel, de mi leültünk. Rengeteg férfi, asszony, gyerek jött oda bámulni bennünket, és sajnálkoztak sorsunkon.

Egyesek, főleg az indiánok, jól bántak a foglyokkal, akiket később egy spanyol úr birtokára szállítottak.

Az alkirály fel akart akasztatni bennünket, fel is állíttatott két bitót kivégzésünkre, de az ország nemesei ezzel nem értettek egyet, s kérték, hogy várjon addig, amíg futárhajón meg nem érkezik a rendelkezés a spanyol királytól, hogy mi történjék velünk. Ők ugyanis semmi olyasmit nem találnak bennünk, ami miatt törvényesen halálra ítélhetnének.

Akkor az alkirály parancsnokunkért, R. Barretért küldött, s fogva tartotta palotájában mindaddig, míg a flotta el nem indult Spanyolországba. Minket többieket pedig a Mexikótól 7 ír mérföldnyire fekvő Tescuco nevű városba vezényelt, hogy a rabszolgákkal együtt gyapjút kártoljunk. Utáltuk ezt az alantas munkát, s elhatároztuk, hogy megverjük felügyelőinket. Meg is tettük, mire üzentek az alkirálynak, hogy az isten szerelmére vitessen el bennünket, ők nem tartanak minket tovább, hiszen nem emberek vagyunk, hanem ördögök.

Az alkirály értünk küldött és bebörtönöztetett bennünket egy mexikói házba, innen Anthony Goddardot s még néhány társunkat Spanyolországba küldte Luçon generálissal, aki elfogott bennünket. Mi többiek még két évig maradtunk Mexikóban, akkor küldtek

* Ősi indián város, korábban a toltékok fővárosa.

bennünket börtönbe Spanyolországba. Don Juan de Velasco de Varre, a spanyol flotta admirálisa és generálisa vitt bennünket, s a hajón szállították egy óriás csontvázát is, hogy megmutassák a spanyol királynak. Ez a csontváz Kínából került Mexikóba Don Martin Henriquez alkirályhoz, aki mint csodálatos dolgot elküldte a spanyol királynak. A csontvázon meglátszott, hogy valóban óriás méretű emberé volt. A koponyája lehetett akkora, mint egy fél véka, nyakcsigolyáinak, lapockájának, s összes többi csontjának méreteit nézni is szörnyű volt. Lábszára bokától a térdig olyan hosszú volt, mint más embernek bokától csípőig, s ennek megfelelően vastagabb is.

Amikor San Juan de Ulloa kikötőjében hajóra raktak bennünket, a generális behívta a parancsnokunkat, Robert Barretet velünk együtt a kabinjába, s megkérdezte tőlünk, hogy hajlandók lennénk-e angolok ellen harcolni, ha a tengeren találkoznánk velük. Azt válaszoltuk, hogy a Korona ellen nem harcolunk, de ha másokkal találkozunk, minden tőlünk telhetőt megteszünk. Erre közölte, hogy ha mást felelünk, nem bízott volna meg bennünk, de így jobb bánásmódban részesülünk, s nekünk is szabad mindaz, ami a többieknek, s ki-ki képességeinek megfelelő beosztást kapott.

Nem sokkal azután elindultunk S. Juan de Ulloa kikötőjéből Havanna kikötője felé. 26 napig tartott az út. Bementünk, lehorgonyoztunk friss vizet vettünk, majd 16 napig vártunk Nombre de Dios flottájára* ami Peruból szállítja a kincseket.

Amikor Bermuda magasságába értünk, egy szörnyet** pillantottunk meg a tengerben. Háromszor

* Ezüstflottának nevezték azokat az évente, vagy szükség esetén gyakrabban útrakelő hajókaravánokat, melyek a mexikói és perui nemesfémeket szállították át Spanyolországba.

** Delfin.

mutatta meg magát középtől felfelé, s ezen a részén olyan alakja volt, mint egy embernek, a színe meg olyan, mint egy mulatté vagy sötét bőrű indiáné. A generális lerajzoltatta az írnokával, hogy megmutathassa a királynak és nemeseinek. Rögtön azután 16 napig tartó rettenetes viharba kerültünk, de aztán Isten kedvező szelet küldött mindaddig, míg meg nem pillantottuk a Faial* nevű szigetet.

Szent Jakab napján** rakétákat, kerekeket meg egyéb tűzijátékokat készítettünk, s éjjel ezekkel szórakoztunk, ahogyan ez a spanyoloknál szokásos. Amikor közeledtünk a szárazföldhöz, vezetőnk, R. Barret közölte velünk, hogy ha a Terceira nevű szigethez érünk, egy éjjel megszerezzük a naszádot, s így megmenekülünk attól a veszélytől és rabságtól, amibe hurcolnak bennünket. Ebben megegyeztünk. Csak a mi hajónkon volt hátul naszád, ez nagyon bátorító volt vállalkozásunkhoz. Előkészítettünk egy zsák kenyeret, egy botijo vizet, ami elég lett volna 9 napra, s felkészültünk a szökésre. Vezetőnk kölcsönkért egy kis iránytűt a hajó ágyúmesterétől, az oda is adta, de gyanút fogott, s titokban tudtára adta a generálisnak. Ez egy ideig úgy tett, mintha semmiről sem tudna. Mikor tisztába jött szándékunkkal, magához rendelte R. Barretet, megparancsolta, hogy fejét zárják kalodába, lábára tegyenek két nagy vasreteszt, nekünk pedig lábainkat tegyék kalodába. Aztán ágyúlövést adott le, elküldte a naszádot a másik admirálisért és mindkét flotta kapitányaiért, a parancsnokokért és kormányosokért, hogy jöjjenek az ő hajójára. Lebocsáttatta a fővitorlarudat, s mindkét ágára két-két csigát erősíttetett. Odarendelték a hóhért is, és felszólították bennünket, hogy gyónjunk

* Faial és Terceira – az Azovi szigetcsoport – a felfedező utak talán legfontosabb támaszpontjának egyes szigetei.
** Santiago di Compostella, Spanyolország védőszentje.

meg, mert ő megesküszik a királyra, hogy felakasztat bennünket.

A haditanács azonban a kivégzés ellen szavazott, ezért a spanyol tengernagy elhatározta, hogy Spanyolországba szállítja a foglyokat, s itt majd az inkvizíció[4] dönt sorsuk felől.

Kalodástul naszádra tettetett minket, s elküldött Sevillába, a contratation házba. Onnan egy év múlva Szt. István napjának éjjelén kitörtünk, hétnek sikerült a szökés, azonban Robert Barret, én Job Hortop, John Emerie, Humphrey Roberts és John Gilbert újra fogságba kerültünk, visszavittek bennünket a contratation házba, s kalodába kerültünk tizenkét dagály elteltéig.

Aztán őrünk kérte a ház bírájától, hogy küldjön bennünket Sevilla nagy börtönébe, mert tőle megszöktünk. Rögtön oda is szállítottak bennünket, ott maradtunk egy hónapig, onnan meg egy évre Trianába, az inkvizíció várbörtönébe kerültünk. Amikor letelt az év, körmenetben hoztak ki bennünket, mindegyikünk gyertyát tartott a kezében, hátunkon pedig ott volt az andráskeresztes köpönyeg.* Felvezettek bennünket a vesztőhely emelvényére, amelyet Szent Ferenc terén, Sevilla főutcáján állítottak fel. Ott rang szerint padokra ültettek minket, velünk szemben, egy másik emelvényen ugyancsak padokon ültek a bírák és a klérus. A nép kíváncsian bámult bennünket, voltak, akik sajnáltak, de voltak, akik azt mondták, hogy csak égessék meg ezeket az eretnekeket. Amikor már vagy két órája ültünk ott, beszédet intéztek hozzánk. Utána az inkvizíció titkára, név szerint Bresinia dobogóra lépett az ítélettel, szólította Robert Barretet

* Az andráskeresztes köpeny az eretnekek megkülönböztető ruhadarabja volt.

és John Gilbertet, akiket az inkvizíció két pribékje lehozott e vesztőhelyről a bírák elé. Ott a titkár felolvasta az ítéletet, miszerint meg kell őket égetni. Utána visszatértek a vesztőhelyre, és elégették őket.

Ezután engem, Job Hortopot és John Bone-t szólították. Minket is az előbbi helyre vittek, meghallgattuk ítéletünket, mely szerint gályarabságra kerülünk, ott kell eveznünk tíz évig, utána visszaszállítanak az inkvizíció házába, hátunkon az andráskeresztes köpennyel, s akkor következik a könyörtelen életfogytiglani börtön. Így a vesztőhelyről elvittek bennünket.

A többiekkel együtt gályára kerültem, ahol négyesével összeláncoltak bennünket. Egy ember napi adagja 26 uncia durva, fekete kétszersült és víz volt, ruházatunk egész évre két ing, két durva vászonnadrág, durva anyagból készült vörös kabát, ami hol rajtunk volt, hol nem, és egy szőrcsuha barátcsuklyával. Szállásunk a csupasz deszkán volt vagy az evezőpadon, hajunkat és szakállunkat havonta nyírták, éhségben, szomjúságban, hidegben és korbácsban sohasem szenvedtünk hiányt, míg időnk le nem telt. 12 év elmúltával – mivel az ítéletre még két évet ráhúztak – visszaküldtek Sevillába, az inkvizíció házába, s ott, rámborítva az andráskeresztes köpenyt, könyörtelenül életfogytiglani börtönbe küldtek. Négy évig hordtam a köpenyt, akkor nagy könyörgésre 50 dukátért levették rólam, amit a királyi pénzverde kincstárosa, Hernando de Soria kölcsönzött nekem. Ezért szolgaként robotoltam neki hét évet a múlt év, 1590 októberéig. Akkor Sevillából S. Lucarba kerültem. Ott szerét ejtettem, hogy feljussak egy kis kétárbocosra, aminek holland áru, bor és só volt a rakománya, továbbá a spanyol király alattvalói, Sevillában lakó hollandok, akik spanyol nőt vettek feleségül és hűségesküt tettek királyuknak. Tavaly októberben jöttünk el S. Lucarból, a tengeren, a legszélső fokon túl talál-

koztunk egy angol hajóval, a *Dudley* nevű gályával Ez elfogta a hollandusokat, engem kiszabadított, Portsmouthba hozott, s ott tettek partra a múlt esztendő, 1590. december 2-án.

Drake körülhajózza a Földet

Urunk 1577. esztendejében, november 15. napján indult el M. Francis Drake öt hajóból és bárkából álló flottáján 164 emberrel, nemesekkel és matrózokkal Plymouthból.

Mindjárt az induláskor hatalmas viharba keveredtek, s hajóik kijavítására november 25-én kikötöttek Mogador szigeten.

Ezen a szigeten generálisunk összeállított egy naszá, dot, amelynek előre megácsolt anyagát már Angliából hozta magával. Miközben ezzel foglalatoskodtak-megjelent a parton annak az országnak néhány lakosa, már távolról lengetve a barátság zászlaját. Amint ezt generálisunk meglátta, csónakot küldött hozzájuk, hogy kérdezzék meg, mit óhajtanak. Meghívták őket a hajónkra, s ezért egy ember a mieink közül ott maradt túszként, közülük pedig kettő a hajónkra jött, s jelekkel értésére adták generálisunknak, hogy másnap élelmiszert fognak hozni, juhot, kappant, tyúkot és más effélét. Erre generálisunk vásznat, cipőt és egy dárdát adott nekik, aminek nagyon megörültek, és eltávoztak.

December 30-án tovább indultak.

Január 17-én megérkeztünk a Blanco-fokhoz,* ahol a fokon belül egy lehorgonyzott hajót találtunk, s

* Fok Nyugat-Afrikában a mai Mauritania területén.

mindössze két egyszerű matróz volt rajta. A hajót elfogtuk, s beljebb vittük a kikötőbe. Négy napig maradtunk itt, ezalatt generálisunk szemlét tartott emberei felett, gyakorlatoztatta őket a szárazföldi harcban, hogy minden eshetőségre készen legyenek.

Mayo szigetének érintése után, 1578. január 31-én a portugál és arab lakosságú S. Jago szigetére érnek.

Sok mindent kaptunk itt a halászoktól, ami nekünk hiányzott, nekik meg volt belőle, s itthagyva egyik kis bárkánkat, a *Benedict*et, magunkkal vittük a *Canters* nevű bárkájukat mintegy 40 tonna rakománynyal.

Mindent befejezve január 22-én hagytuk el ezt a kikötőt, magunkkal vive egy portugál karavellát, amely a Verde-foki szigetekhez tartott sóért, ott ugyanis az egyik szigeten rengeteg van belőle.

Ez előtt a sziget előtt megpillantottunk két vitorlást, az egyiket űzőbe vettük, és sikerült is ellenállás nélkül birtokba vennünk egy csónak segítségével. Jó zsákmánynak bizonyult, rengeteg bor volt rajta. A zsákmányolt hajót Doughtie parancsnok őrizetére bízta generálisunk, embereit pedig – a kormányos kivételével, akit megtartott – a naszádba rakta és miután odaadott nekik egy nagy hordó bort, némi élelmiszert, elengedte őket. Így távoztak el.

Még ugyanaznap éjjel elértük a portugálul Ilha del Fogonak,* vagyis égő szigetnek nevezett földet. Északi oldalán hatalmas tűz ég, ahogy mondják kén, ennek ellenére kellemes sziget lehet, mert a portugálok házakat építettek rajta, és ott is laknak.

A Verde-foki szigetektől való távozás óta 54 napig hajóztunk anélkül, hogy földet láttunk volna, s az első föld, amivel találkoztunk, Brazília partja volt.

* Tűz sziget – a Rocas szigetek egyike Brazília partjainál.

Április 5-én pillantottuk meg a Déli-sark felé számítva 33 fok magasságban (déli szélesség 33°), s ahogy az ország lakói észrevettek bennünket, nagy áldozati tüzeket raktak a parton – mint megtudtuk – az ördög tiszteletére. Az ilyen tüzek körül varázslatot szoktak űzni, miközben homokkupacokat raknak és mindenféle szertartást végeznek azért, hogyha valamilyen hajó megjelenik partjuk közelében, ne csak a homok gyűljön össze, hogy mindenütt zátony képződjék, de azonkívül még vihar és égiháború is kerekedjen, s minden hajó és ember hajótörést szenvedjen. Ahogy megtudtuk, e varázslat különféle eredményeket hozott.

A hetedik napon szörnyű viharban, mennydörgés, villámlás és eső közepette elvesztettük a *Canterst*, amelyet mi *Christopher*nek neveztünk el. A generálisunk nagy körültekintéssel szétküldözte a hajókat, s így a tizenegyedik napon meg is találtuk. A szerencsés találkozás helyét generálisunk Cape of Joy-nak, Öröm-foknak nevezte el. Itt mindegyik hajó vizet vett fel. Kellemes időjárás, jó levegő fogadott bennünket ezen a szép, tetszetős, nagyon termékeny talajú vidéken. Rengeteg nagytermetű szarvas tanyázik itt, de embereket nem láttunk. Mikor azonban beljebb mentünk a szárazföldön, nagytermetű emberekre valló nyomokat találtunk az agyagban. Visszatérve a hajókhoz felszedtük a horgonyokat, valamivel tovább haladtunk és egy szikla és a szárazföld között kötöttünk ki, ahol a szikla révén nagy biztonságban voltunk, mert megtörte a hullámok erejét. Ezen a sziklán élelmiszerkészletünk kiegészítésére néhány tengeri farkast ejtettünk, amit közönségesen fókának neveznek.

Néhány napi itt tartózkodás után az egyik szigeten generálisunk bennszülöttekkel találkozott, akik ugráltak, táncoltak, majd elkezdtünk velük kereskedni. Senkinek a kezéből nem fogadtak el semmit, a csere-

tárgyakat le kellett raknunk a földre. Tiszta, illedelmes, erőstestű emberek voltak, gyorslábúak és nagyon élénkek.

A hajók továbbra is dél felé haladnak, április 27-én elérnek a Rio Plata (La Plata) torkolatához, itt azonban nem találnak kedvező kikötőre és tovább indulnak. Nem messze a folyó torkolatától szigetekre bukkannak. Egyik zsákmányolt hajójuk, amelyen egy bizonyos Doughtie nevű nemes parancsnokolt, túlságosan önálló utakon járt, ezért Drake, amikor legközelebb találkozott vele Patagónia partjainál, radikálisan intézkedett.

Itt generálisunk vezérhajójával a kétárbocos mellé állott, átrakatott róla minden élelmiszert és más egyebet, aztán partra vontatva felgyújtotta, úgy, hogy a vasalkatrészek megmaradjanak. Eközben bennszülöttek jöttek oda, meztelenül, csupán csípőjük köré volt állatbőr tekerve, meg valami a fejükre csavarva. Arcukat különféle színekkel festették be, egyik-másiknak valami szarvhoz hasonló volt a fején, s mindegyiknél ott volt az íj és egy csomó nyílvessző. Fürge, gyorselhatározású emberek, látszott, hogy járatosak a hadviselésben, amint ez katonás magatartásukból kitűnt. Hosszú ideig semmit sem fogadtak el kezünkből, de egyszer, amikor generálisunk éppen a parton volt, s a náluk szokásos módon körültáncolták, ahogy háttal állt feléjük, valamelyik odaugrott, lekapta aranypaszományos sapkáját, kicsit távolabb szaladt, s megosztozott rajta egy társával, egyiknek jutott a sapka, a másiknak a paszomány.

Június 20-án a San Julian* öbölbe érnek, itt két hónapig tartózkodnak. Közben ítéletet mondanak Drake korábbi barátja, a fegyelmezetlen Doughtie[5] felett, és kivégzik.

* Öböl Patagóniában.

Augusztus 17-én elhagytuk San Julian kikötőjét, s 20-án elérkeztünk a Csendes-óceánba vezető Magellán-*szoroshoz. A szoros fokánál egy holttestre találtunk, amelynek húsa már teljesen hiányzott.

21-én hatoltunk be a szorosba, amit nagyon kanyargósnak találtunk, s néha úgy látszott, hogy köröskörül sehol sincs út tovább. Így sokszor széllel szemben kellett hajóznunk, s ha a flotta valamelyik tagja felfedezte a tovább vezető utat, a többieknek vissza kellett fordulniok, s lehorgonyozniok ott, ahol éppen tudtak.

Ebben a szorosban nagyon sok jó kikötő van, ahol ivóvizet is lehet találni, csak az a nagy baj, hogy a tenger olyan mély, hogy sokszor a horgony nem ér feneket, legfeljebb csak valami keskeny folyóban vagy sziklák közötti szűk zugban, úgyhogy ha valami hirtelen szélroham vagy ellenszél jön – aminek ez a vidék nagyon ki van téve –, nem kis veszéllyel jár.

A partot mind a két oldalon hatalmas hegyek borítják. Az alacsonyabb hegyek közül – ámbár azok is hatalmasok és csodálatosak, ha magasságukat nézi az ember – egyesek úgy kimagaslanak társaik fölé, hogy közöttük feltűnik a felhők hármas régiója.

Ezeket a hegyeket hó fedi. A tengerszoros déli és keleti részein egyaránt szigetek állnak, de közöttük a tenger éppen úgy be tud áramlani a szorosba, mint a főbejáraton keresztül.

A szoros rendkívül hideg, állandó hóval és faggyal. A fák szinte meggörnyedni látszanak az időjárás súlya alatt, s mégis örökzöldek, alattuk pedig sok finom édes növény nő és burjánzik.

A tengerszoros szélessége egyes helyeken egy ír mérföld, más helyeken 2, 3 sőt 4 ír mérföldet is kitesz, de egynél nem keskenyebb sehol sem.

* Magellán (valódi neve Joao de Magelhaes), a Föld első körülhajózója (1519 – 1522) e szoroson áthatolva jutott elsőnek a Csendes-óceánba.

Augusztus 24-én a tengerszorosban egy szigethez értünk, ahol nagyon sok liba nagyságú szárnyast* találtunk. Repülni nem tudtak, így nem egészen egy nap alatt háromezret öltünk meg belőlük, alaposan feltöltve ezzel élelmiszerkészletünket.

Szeptember 6-án a Foknál elértük a Csendes-óceánt. A hetedik napon, a Csendes-óceánba való belépésünktől kétszáz ír mérföldnyi hosszúságban, a szoros vonalától egy fokkal déli irányban nagy viharba kerültünk. Ebben a magasságban, s oly sok mérföldnyire nyugatra szeptember 15-én este 6 órakor holdfogyatkozás állt be. De sem a fogyatkozás nem rontott helyzetünkön, sem elmúlta nem javított rajta, bizony, a tenger éppen olyan viharos maradt, s mi sokkal komorabbak voltunk, mint fogyatkozáskor a hold tányérja.

Az öböltől – amit mi a „Barátok elszakítása" öblének neveztünk el – dél felé sodródtunk 57 1/3 fok magasságig. Itt egy szigetre akadtunk és lehorgonyoztunk, mivel nagyon jó ivóvizet és ritka értékes növényeket találtunk. Innen nem messzire aztán egy másik öbölbe hajóztunk, ahol emberekre akadtunk. Férfiak és nők meztelenül ültek a kenukban, s így járnak szigetről szigetre élelmiszer után. Amit ide tudtak adni, elcseréltük.

Innen ismét északnak fordultunk, s október 3-án három szigetre akadtunk, ahol annyi volt a madár, hogy szinte hihetetlen.

Október 8-án elvesztettük szem elől azt a hajót, amelyen Winter[6] volt. Arra kellett gondolnunk, hogy a vihar visszakergette a szorosba. Mikor hazaérkeztünk, ki is derült, hogy valóban így történt, s nem pusztult el, mint egyik-másik társunk aggodalmaskodva gondolta.

* Pingvin.

Így aztán ismét a szoros magasságába értünk, s arra számítva vettünk irányt, hogy Chile* partja úgy fut, ahogyan azt az áttekintő térképek rajzolják, vagyis északi irányban. Mi azonban úgy találtuk, hogy észak és északkelet felé tart, amiből aztán kitűnt, hogy Chilének ez a része eddig nem volt pontosan felderítve, vagy legalábbis mintegy 12 foknyi távolságban nem, talán azért, hogy másokat félrevezessenek, vagy azért, mert csak találomra rajzolták be.

Ezután hatalmas zsákmányt ejtve, végigrabolják Dél-Amerika csendes-óceáni partvidékét. A magukat teljes biztonságban érző spanyolok szinte semmi ellenállást nem tanúsítottak. A helyzetet Drake-ék limai epizódja is jól illusztrálja.

Limába február 13-án értünk, s ahogy a kikötőbe behatoltunk, ott találtunk tizenkét vitorlást kikötve és lehorgonyozva, s az összes vitorlázat a parton volt. A parancsnokok és a kereskedők teljes biztonságban érezték magukat, hiszen itt még sohasem támadták meg őket, s magunkfajta ellenségre igazán nem számítottak. Ki is rabolta a hajókat generálisunk. Az egyikben egy láda valódi ezüstöt találtunk, meg rengeteg vásznat és selymet, ezeket mind hajójára vitette. Közben azt is megtudta ezen a hajón, hogy a *Cacafuego*** nevű hajó kincsekkel megrakva Paita felé tart. Erre mi egy percig sem maradtunk itt tovább, elvágtuk a kikötőben horgonyzó hajók összes kötélzetét, sodródjanak, ahová kedvük tartja, akár a tengerre, akár a partra, s teljes sebességgel utána eredtünk a Paitába menő *Cacafuegó*nak, remélve, hogy még ott találjuk. De még mielőtt odaértünk, már tovább ment Panama

* Chile (Chili), a négy spanyol főkormányzóság egyike. A többiek: Új-Spanyolország (a mai Mexikó), Új-Granada (Venezuela) és Peru.

** „Tűzköpő" – a sikeres rajtaütés után Cacaplata-nak, vagyis „Ezüstköpő"-nek keresztelik el Drake emberei.

felé, generálisunk természetesen utána. Közben találkoztunk egy kötelekkel és egyéb hajófelszereléssel megrakott bárkával, a generális felment rá és átkutatta, talált is benne 80 font aranyat meg egy szép nagy smaragdokkal díszített feszületet. Ezt és a kötelek egy részét átvitette saját hajójára.

Innen tovább mentünk a *Cacafuego* után, s a generális megígérte, hogy aki először meglátja, a jó hírért megkapja aranyláncát. Történetesen John Drake pillantotta meg, ahogy 3 óra tájban felment az árbockosárba, s körülbelül 6 óra tájban már a fedélzetén is voltunk, miután három sortüzet lőttünk rá és levertük a korlátait. Ahogy átkutattuk, valóban temérdek kincset találtunk benne, tizenhárom ládát tele ezüstpénzzel. 80 font aranyat és 26 tonna ezüstöt. A helyet, ahol ezt a zsákmányt ejtettük, Cape de San Franciscónak nevezik, körülbelül 150 ír mérföldnyire van Panamától.

Az angolok egy ideig még sikeresen kalózkodnak, de ekkor már úgy látják, ideje lesz békésebb vizekre vitorlázni.

Generálisunk arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem lesz okos dolog a szorosokon keresztül visszatérni két megfontolandó ok miatt. Az egyik az, hogy ott nyilván nagy számban és erővel várják a spanyolok, s egyetlen hajójával aligha tudna megmenekülni kezük közül. A másik ok a szorosok csendes-óceáni bejáratának veszélyes volta, mert tapasztalatból tudta, hogy ott állandó viharok dúlnak, és a part tele van homokzátonyokkal. Túl veszélyesnek találta így ezt az utat, s úgy döntött, hogy a veszélyeket elkerülendő tovább megy előre a Malukuk* szigetei felé, onnan pedig tovább a portugálok útvonalán a Jóreménység-fok irányában.

* Maluku (Molukki) szigetek, a mai Indonéziában.

Miután így döntött, gondolkodni kezdett, hogy melyik lesz a legjobb út a Malukuk felé. Mivel itt a szélcsend miatt nem tudott tovább menni, belátta, hogy kénytelen lesz a spanyol útvonalat választani, vagyis kissé északabbra kerülni, hogy kedvező szelet kapjon. Kibontottuk tehát a vitorlákat, s jó szélben legalább 600 ír mérföldet tettünk meg április 16-tól június 3-ig.

Június 5-én 43 foknyira voltunk a Déli-sark felé, s a levegőt olyan hidegnek találtuk, hogy embereinket alaposan elcsigázta, s ahogy tovább haladtunk, egyre hidegebb lett. Elhatároztuk, hogy legokosabb lesz, ha kikötünk, s találtunk is egy hegy nélküli, sík szigetet, miközben 38 foknyira közelítettük meg az Egyenlítőt. Ebben a szélességben Isten kegyességéből egy kellemes jó öblöt találtunk, s kedvező széllel bevitorláztunk.

Az öbölben horgonyt vetettünk. A sziget lakosainak házai szorosan a víz mellett állnak, csakhamar meg is jelentek, és ajándékot küldtek generálisunknak.

Ahogy hozzánk jöttek, rendkívül elcsodálkoztak holmijainkon, generálisunk pedig — természetes és megszokott emberséges magatartásának megfelelően — udvariasan bánt velük, bőségesen ellátta őket mezítelenségük befedésére szükséges dolgokkal, mire ők azt hitték, hogy istenek vagyunk. Mi nem bizonygattuk nekik az ellenkezőjét. Generálisunknak tollakat és hálókat küldtek ajándékba.

Házaik földdel vannak körülásva, s kör alakú felső szélükre villás ágakat raknak szorosan egymás mellé toronysisakszerűen, s így belül jó meleg van.

Fekhelyük a földre körbeszórt gyékény, középen ég a tűz. A férfiak meztelenül járnak, a nők kender módjára kitilolják a sást, s ebből csinálnak laza ruhát, amit derekukra erősítenek, onnan lóg le csípőjükre. Vállukon szarvasprémet hordanak. Az asszonyok

férjükkel szemben nagyon engedelmesek és szolgálatkészek.

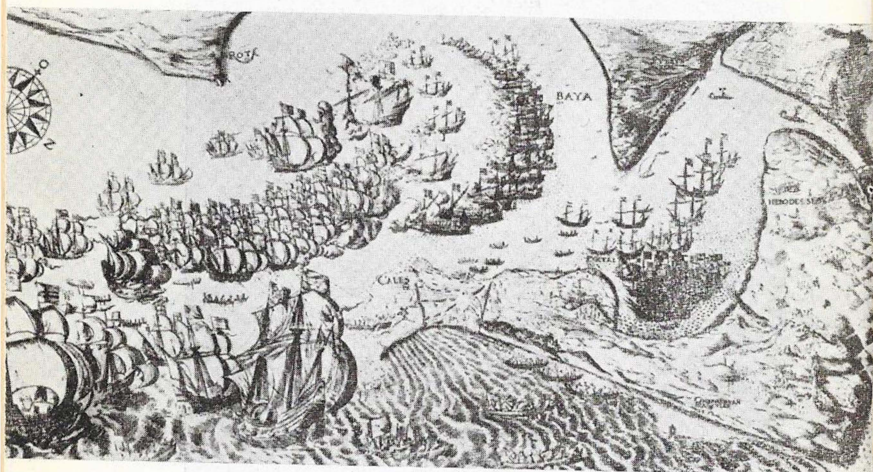
Érkezésünk híre csakhamar elterjedt, s a környéken lakó népek mind odajöttek, sőt maga a király is. Magas, harcias külsejű férfiak kíséretében érkezett ez a szép termetű, nyájas személyiség. Érkezése előtt két követ kereste fel generálisunkat, hogy bejelentsék a királyi látogatást, s ez legalább félórás beszéddel történt. Végeztével jelekkel adták értésére generálisunknak, hogy küldjön általuk valamit a királynak mintegy jelezvén, hogy békességben jöhet hozzánk. A generálisunk eleget tett kérésüknek, mire ők visszamentek a királyhoz, aki most már fejedelmi méltósággal vonult át körünkbe. Népe az ottani szokás szerint örömujjongással kísérte, s ahogy közeledtek hozzánk, úgy erőltették magukra egyre jobban a nyájasságot.

Legelöl egy jó kiállású férfi jött, aki a király előtt a kormánypálcát hozta. Ezen igen hosszú lánccal két korona függött, egy kisebb és egy nagyobb, különböző színű tollakból művésziesen összeállítva. A láncok csontból készültek, ilyesmit egy-két személy is viselt, némelyik tízet, másik tizenkettőt, de számuk meghatározott volt. A jogarvivő után rögtön a király jött, körülötte medve- és egyéb bőrökbe öltözve testőrei. Utánuk mezítelenül a köznép fehérre, feketére és más színekre mázolva. Kezükben ajándékok voltak, a felnőttekében kevesebb, a gyermekekében több.

Ezalatt generálisunk összegyűjtötte az embereket, úgyhogy a közeledőkkel szemben eléggé harcias magatartást látszott felvenni. Azok rendben megálltak, általános üdvözlés, majd utána nagy csend, míg a királyi jogarvivő emelt férfias hangon beszédbe nem fogott, amit egy másik, erre a célra kijelölt ember súgott neki. Általános Amen jelezte a félórás beszéd végét, mire a férfiak és nők a király kíséretében

SIR FRANCIS DRAKE

DRAKE CADIZI EXPEDÍCIÓJA (1587)

fegyvertelenül lejöttek a partra – a gyerekeket hátrahagyták –, s ott elrendeződtek.

Majd megindultak földsáncaink és sátraink felé, a jogarvivő énekbe fogott, s ütemére méltóságteljes táncba kezdett. Ezt tette a király is testőreivel és minden rangú és rendű emberével együtt. A nők azonban csak táncoltak, de nem énekeltek. A generális a sáncon belül engedte őket, a tánc és ének még ott is folyt jó ideig. Mikor aztán megelégelték, jelt adtak a generálisnak, hogy üljön le, s a király, majd többen mások is beszédet intéztek hozzá. Felajánlották neki, hogy vegye kezébe az országot és a királyságot, jelekkel értésére adták, hogy legyen ő a király, lemondanak javára az országról és jogaikról, s alattvalói lesznek. Közben, hogy még világosabban meggyőzzenek bennünket, a király és a többiek egyhangúlag, nagy tisztelettel és öröméneklés közben a generális fejére rakták a koronát, nyakába tették láncaikat, ajándékokkal halmozták el, Hioh névvel illették, amelyhez szemmel láthatólag a győzelem jelentése kapcsolódott. Generálisunk úgy vélte, hogy mindezt nem illő visszautasítania, hiszen nem lehet tudni, hogy milyen haszon és dicsőség származhat belőle országa javára. Ezért Őfelsége nevében és számára átvette az ország kormánypálcáját, koronáját és királyi méltóságát, óhajtva, hogy az ebből származó gazdagság olyan könnyen jusson el királynőnk országának gazdagítására, mint amilyen könnyen ők lemondtak róla.

Drake Nova Albionnak keresztelte el ezt a területet, ma Kaliforniának nevezzük. Ez volt egyébként az egész földkörüli út egyetlen felfedezése.

Amikor elhagytuk ezt a helyet, a generálisunk emlékművet állíttatott, egy szép nagy rúdra szögezett táblát, hogy itt jártunk, és Őfelségének joga van az

országhoz. Belevéstük Őfelsége nevét, ideérkezésünk évét és napját, s hogy az ország és népe önkéntesen adta magát Őfelsége kezébe. Egy hatpennis angol pénzt erősítettünk a tábla alá Őfelsége képmásával és címerével, s alája írtuk generálisunk nevét is.

Hosszú utazás után november 14-én Maluku szigetére érnek. Itt a Fűszer-szigeteken ki akarják használni a bennszülöttek és a portugálok közti ellentéteket és tárgyalásokba kezdenek az indonéziai királyokkal. Ternate királya látogatást is tesz az angoloknál.

A király hajónkra szándékozva jönni, előre küldött négy kenut, mindegyikben a körülötte levő méltóságok ültek. Ezek fehér batisztvászon öltözetet viseltek, fejük fölé nádból készített vázon vékony, illatosított gyékény volt kifeszítve a kenu egyik végétől a másikig, hogy megvédje őket a nap forróságától. Méltóságuknak megfelelő rendben helyezkedtek el, méltóságteljes, patriárka benyomást keltő öregek és kellemes modorú fiatalok, mindannyian fehérbe öltözve. Kíséretükben katonák voltak, akik tisztes rendben álltak körbe mind a két oldalon. Túl rajtuk, a csónak szélénél az evezősök ültek. Három sor ülés volt a kenuk mindkét oldalán, a kenu szélétől három-négy yardnyira egymás alá építve, s minden egyes evezősorban 80 evezős ült.

A kenuk hadikészültségben voltak, a legtöbb embernél kard, kerek pajzs és tőr, de láttunk más fegyvereket, lándzsákat, muskétákat, dárdákat, íjakat és nyilakat is. Minden csónakon volt egy kis öntött ágyú is.

Hajónk közelébe érve rendben eleveztek mellettünk, egyik a másik után, nagy ünnepélyességgel nyilvánították hódolatukat, a jelentős személyiségek nagy méltósággal és patriarkális magatartással adva tudtunkra, hogy a király megbízásából jobb horgonyzóhelyre akarják vezetni hajóinkat.

Nem sokkal azután maga a király is meglátogatott bennünket, hat ünnepélyes [viselkedésű] idős személy kíséretében, akik bámulatos alázatossággal fejezték ki tiszteletüket. A magas termetű királynak szemmel láthatólag nagyon tetszett a muzsikánk. Generálisunk megajándékozta őt is, kíséretét is, mire elégedetten eltávoztak.

A tárgyalások tehát sikerrel jártak, a király szágót, vizet, nádcukrot és fűszereket küldött nekik.

Ez a sziget a Maluku szigetek legfőbbike, s az itteni király 70 másik sziget királya. A király és népe a mór vallást követik,* bizonyos újholdakat ünnepelnek meg böjtöléssel. A böjt alatt csak éjjel esznek és isznak. Miután nemeseink visszatértek, és a király jóvoltából hozzájutottunk minden szükséges dologhoz, ami itt megszerezhető volt, generálisunk legokosabbnak tartotta, ha nem időzünk itt tovább, hiszen nagy utat kell még megtennünk távoli hazánkig, s felszedette a horgonyt. Elindultunk, s Celebesztől délre egy kis szigetnél kötöttünk ki, ahol kijavítottuk hajóinkat. Ezzel és más munkákkal 26 napot töltöttünk itt. A szigetet hatalmas, egyenesnövésű magas fák borítják, melyeknek csak a legtetején van ág, levelük pedig a mi angliai rekettyénkhez hasonlít. A fák között éjszakánként az egész szigeten tüzes bogarak megszámlálhatatlan raja jelent meg a levegőben. Testük nem nagyobb, mint nálunk a közönséges légyé, de olyan látványt és világosságot nyújtanak, mintha minden ág vagy fa egy-egy égő gyertya lenne. Denevérek is nagy tömegben élnek itt, s akkorák, mint egy jókora tyúk. Rákban sincs hiány, ezek is olyan nagyok, hogy négy éhes gyomor jóllakik belőlük, s tapasztalatból tudjuk, hogy nagyon táplálóak is. Földbevájt lyukakban bújnak meg, akár az üregi nyúl.

* Vagyis mohamedánok.

Dolgunk végeztével, útnak eredtünk a Malukuk felé. Rossz szelet kaptunk és sok nehézséggel kecmeregtünk ki a szigetek közül Celebesztől északra, ahol az ellenszél miatt nem tudtuk tovább követni a nyugati irányt, kénytelenek voltunk dél felé fordulni. De kisült, hogy ez az út is nagyon nehéz és veszedelmes, mert sok a zátony a szigetek között. Sokszor veszélyben forogtak a hajók is, mink is, s egy szép napon, 1579. június 6-án hirtelen sziklazátonyra futottunk. Ott ragadtunk esti 8-tól másnap délután 4 óráig, nem remélve, hogy ép bőrrel kerülünk ki a veszedelemből. Generálisunk azonban mint mindig, most is bátran szembeszállt a nehézségekkel, s bízott Isten irgalmában és segítségében. Bár úgy látszott, hogy erőszakkal fogunk elpusztulni, de Isten megjutalmazta erőfeszítéseinket, s végül is sikerült kimenekülnünk a veszélyes helyzetből.

Jáva szigetére jutva, itt is jó üzleteket kötnek a lakossággal. Elsősorban a vászon a keresett áru ezen a vidéken.

Jáváról elindultunk a Jóreménység-fok felé. Ez volt az első föld, ahol nem kötöttünk ki, de nem érintettük a többi földet sem, míg Guinea partjánál Sierre Leonehoz nem értünk. Mindazonáltal a Fok közelében mentünk el, s rájöttünk, hogy hamis a portugálok híradása, akik azt állítják, hogy ez a világ legveszedelmesebb foka, ahol állandóan elviselhetetlen viharok dúlnak, örökös veszéllyel fenyegetve a közel merészkedő utasokat.[7]

Ez a legfenségesebb és legszebb fok, amit földkörüli utunkon láttunk. Június 18-án haladtunk el mellette.

Innen a guineai parton levő Sierra Leonéba utaztunk, ahová július 22-én értünk el. Itt végre élelmiszerhez jutottunk, amire nagy szükségünk volt. Sok elefántcsontot és rengeteg osztrigát találtunk, ami fán

nő és szaporodik akadálytalanul végtelen mennyiségben. 24-én távoztunk onnan.

1580. november 3-án érkeztünk meg Angliába, távozásunk után a harmadik évben.

Találkozás Sir Francis Drake-kel a tengeren

(1579. április 4.)

1577. november 15-én Drake megkezdte utazását a Föld körül. 1578. június 19-én St. Julián öbölbe érkezett, ahol lázítás miatt kivégeztette Doughie-t. Majd tovább hajózott a Magellán-szoroson át, s Dél-Amerika nyugati partjai mentén felvitorlázott. Guatemala partjainál elfogta Francesco de Zarate hajóját.

Don Francesco de Zarate levele Don Martin Enriquezhez, Nova Hispánia alkirályához

Március 23-án indultam el Acapulco kikötőjéből és egész április 4-ig, szombatig hajóztam. Ezen a napon napkelte előtt a holdfényben észrevettük, hogy egy hajó mellénk került. Kormányosunk átkiabált nekik, hogy menjenek az útból, s ne jöjjenek mellénk. Erre nem válaszoltak. Azt színlelték, hogy alusznak. A kormányos még hangosabban kiáltott, s kérdezte, honnan jön a hajó. Azt válaszolták „Peruból", és hogy Miguel Angelé; így hívnak egy jól ismert kapitányt azon a vidéken.

Az ellenséges hajó csónakját a hajóorra húzta, mintha vontatná. Hirtelen pillanatok alatt hajónk mögé keresztbe állt, s parancsot adott, hogy „vonjuk be vitorláinkat" s hét-nyolc ágyúlövést adott le ránk.

Mi először tréfának vettük az egészet, s csak később derült ki, milyen komoly. Nem álltunk ellen, mert az egész hajón hat emberünk volt csak ébren, s így [az angolok] oly kevés kockázattal szállhattak hajónkra, mintha barátaink lennének. Senkit nem bántottak, azonkívül, hogy elvették a kardokat és az utasok kulcsait. Megtudakolták, ki tartózkodik a hajón, s felszólítottak, hogy menjek át a hajójukra, a kapitányukhoz, – ezt örömmel hallottam, mert úgy gondoltam, több időm lesz arra, hogy Istennek ajánljam magam. Nagyon rövid idő alatt átértünk a hajóra, az nagyon jó gálya volt, annyira ellátva ágyúval, mint amennyit még életemben idáig nem láttam.

A parancsnokot a fedélzeten sétálva találtam és hozzája lépve kezet csókoltam neki. Kedvesen fogadott, levezetett fülkéjébe, itt hellyel kínált és így szólt: „Barátja vagyok azoknak, akik igazat mondanak nekem, de akik nem, azokkal szemben kijövök a sodromból. Ezért meg kell nekem mondanod (ez legjobb útja annak, hogy kegyeimbe kerülhess), mennyi ezüstöt és aranyat visz a hajód." „Semmit" – válaszoltam neki. Megismételte a kérdést. „Semmit, mondtam újból, csak néhány kis tál, amit használok és egy-két kupa – ennyi az egész." Csendben maradt egy ideig, majd folytatva a beszélgetést megkérdezte: ismerem-e Excellenciádat. „Igen" – válaszoltam.

Ez az angol tábornok John Hawkins unokaöccse, ugyanaz, aki öt éve elfoglalta Nombre de Dios kikötőjét. Francisco Drake-nak hívják, körülbelül 35 éves, alacsony termetű, szőke szakállas, s egyike a legnagyobb kapitányoknak, akik a tengeren hajóztak, úgy is mint navigátor, úgy is mint parancsnok. Hajója egy csaknem 400 tonnás gálya, és tökéletes vitorlás. Száz emberrel rendelkezik, valamennyi szolgálatra való, és „katona korban" van, mind olyan

gyakorlott, mintha öreg, harcedzett, Itáliából jövő katona lenne. Mindegyik különösen ügyel arra, hogy tisztán tartsa ágyúját. [Drake] szeretettel bánik embereivel, akik tisztelettel néznek fel rá. Kilenc-tíz lovagot, ifjú angol nemesurat is visz magával. Ezek alkotják a tanácsát, melyet minden apró ügyben összehív, bár senkitől sem fogad el tanácsot. De szereti hallani, hogy mit mondanak, s azután adja ki parancsait. Nincsenek kedvencei.

A fenti úriember ül az asztalnál és egy portugál kalauz, akit Angliából hozott, s aki egy szót sem szólt, míg a hajón voltam. Aranyszegélyű ezüsttálakon szolgálják ki, aranyozott füzérekkel, ezekben van a címer. Mindenféle cicomát és szagosvizet is használ. Azt állítja, hogy sok ilyesmit kapott a királynőtől. Egyik gentleman sem ül le, vagy fedi be a fejét, amíg ő ezt ismételten nem mondja nekik. Hajója kb. 30 nehézágyút szállít, nagy mennyiségű tűzfegyverrel, hozzá kellő lőszer- és ólomkészlettel. Visz magával képzett ácsokat és mesterembereket, úgyhogy bármikor oldalára képes fordíttatni és meg tudja javíttatni a hajót. A hajónak azonkívül, hogy új, még kettős burkolata is van. Úgy tudom, hogy emberei bért kapnak, mert mikor hajónkat kifosztották, egyik sem mert parancs nélkül semmit sem elvinni. Nagyon kegyes embereihez, de a legkisebb hibáért megbünteti őket. Festőket is visz magával, akik a partvonalakat pontos színekkel festik le...

Ez a kalóz, úttörőként, két hónappal korábban érkezett, mint tervezte, s az átkelés ideje alatt több napig heves vihar tombolt. Az egyik vele utazó gentleman* így szólt hozzá: „Sokáig voltunk ebben a szorosban [Magellán], s Te mindegyikünket, akik kö-

* Doughtie.

vetünk vagy szolgálunk téged, halálos veszedelembe sodortál. Okosabb lenne tehát, ha parancsot adnál arra, hogy forduljunk vissza az Északi-tengerbe, ahol mi bizonyosan sok zsákmányra teszünk szert, s feladjuk az új felfedezések keresését. Láthatod, milyen nehézségek rejlenek ebben!"

Ez a gentleman bizonyára erőteljesebben védte a véleményét, mint ahogy az a kapitánynak jól esett. Úgy válaszolt rá, hogy megvasaltatta és a fedélközbe vitette. A következő nap ugyanebben az órában előhozatta és mindenki szeme láttára lefejeztette.

A fogság csak addig tartott, amíg le lehetett ellene folytatni a peres eljárást. Mindezeket ő (Drake) mondta el nekem, s közben sok jót mondott a halottról. Hozzátette azonban, hogy nem cselekedhetett másként, mivel ezt követelte meg a királynő szolgálata. Megmutatta nekem a királynő megbízólevelét, amelyet tőle kapott, és végrehajtott. Megpróbáltam meggyőződni arról, hogy maradtak-e a halottnak rokonai a hajón. Azt mondták, hogy egy van csak, s egyike azoknak, akik Drake asztalánál esznek. Az alatt az idő alatt, míg a hajón tartózkodtam, vagyis 56 óra hosszat, ez az ifjú sohasem hagyta el a hajót, bár a többiek ezt csoportosan megtették. Ez nem azért volt, mert engem kellett őriznie, úgy gondolom, hogy felügyelet alatt tartották.

Sikerült meggyőződnöm arról, mennyire szeretik a tábornokot, s valamennyien azt mondták, rajonganak érte.

Ezeket tudtam meg róla azalatt, míg nála tartózkodtam.

Hanns Buttber német kereskedő beszámolója az Armadáról

Július 21-én éjjel Drake hajója, a *Golden Hinde* vezette az angol flottát. A hajó hirtelen eltűnt a többiek szeme elől, s csak másnap reggel bukkant fel. Egyesek azzal vádolták Drake-t, hogy a saját szakállára zsákmányoló körútra indult. Ugyanezen az éjszakán azonban az augsburgi Fuggerek több hajója is a Csatornában tartózkodott, Drake ezeket pillantotta meg, mint erről Hanns Buttber, az egyik német hajó kapitánya tanúsít bennünket.

Hamburg, 1588. augusztus 3–4.

Hanns Buttber egy nagy hajóval megérkezett a városba. A Csatornából, St. Lucarból jött. Négy vagy öt napot Sir Francis Drake-vel töltött, akihez múlt hó július 21-én éjjel, épp az Armadával vívott összecsapás után csatlakozott. Az angolok és a spanyolok 21-től 26-ig hadakoztak egymással és hevesen tüzeltek egymásra, de egyikük sem tudott a másik fedélzetére jutni, s az angolok kis hajóikkal nagyon jól vitorláztak és annyira ügyesen manővereztek, közben állandóan tüzeltek, hogy a spanyolok nem férhettek hozzájuk. Drake elfogta Don Pedro de Valdezt, 14 hajó admirálisát, s őt magát és 10 más matrózt saját hajójára vitette. Lakomát rendezett nekik és nagyon udvariasan bánt velük, még zenével és trombitaszóval is mulattatta őket. Ezekről a hajókról 60 ágyú és 450 fogoly került a kezébe. Sőt még más hajót is elfogott, amelyen tűz ütött ki. Mindez a kapitány [ti. Buttber] jelenlétében történt. 26-án elengedték, de csak azzal a feltétellel, ha elvisz egy levelet az egyik angol kikötőbe. A kikötőben a királynő 28 hajója horgonyzott. Amint admirálisuk elolvasta Drake levelét, felkészült arra, hogy csatlakozzék hozzá, de előbb két yachtot Hollandba és Zeelandba

küldött, hogy megüzenje az ottaniaknak, éberen őrködjenek, és akadályozzák meg a dunkerqueieket, hogy kitörjenek.

Ma délben hajó érkezett Hollandból, mely július utolsó napján Enkhuizenben tartózkodott. Azt a hírt hozta, hogy a spanyol Armada 18 hajóját ágyútűzzel elsüllyesztették, nyolcat pedig elfogtak és Angliába szállították. A spanyol Armada maradványai a francia partra menekültek. Ha ez igaz, ez némiképp csökkenti a spanyolok gőgjét és újabb bátorságot kölcsönöz az angoloknak, akik pedig szintén nincsenek híjával a gőgnek.

John Hawkins levele Walsinghamhez

A [spanyol] hajóhaddal július 21-én, vasárnap reggel Plymouthtól valamivel nyugatra találkoztunk először és még aznap délután itt kisebb harcot is vívtunk velük. Az összecsapásnál az egyik spanyol hajó, egy nagy biscayai elvesztette előárbocát és orrvitorláját, s így másnap reggel Sir Francis Drake kezébe került. Még ugyanezen a vasárnapon egy másik biscayai hajót is zsákmányoltunk. Véletlenül felrobbant egy puskaporos hordó, legénysége elhagyta és így Őlordsága (Lord Howard) elfogta és kikötőbe küldte.

Kedden Portland közelében heves harcot vívtunk a spanyolokkal, ebben lőszerünk és ágyúgolyóink nagy részét elhasználtuk, és így nem lett volna tanácsos velük újból találkozni, míg a hiányt nem pótoltuk.

Csütörtökön azt a kedvező alkalmat, hogy egy nagy hajó elsodródott a hajóhadtól, el szerettük volna vágni a többitől. Kemény tusa keletkezett, melyben

újból sok lőport használtunk el. Ezután nem sok történt, míg Calais közelébe nem értünk, itt a spanyol flotta horgonyt vetett, s mi is közelükben maradtunk, mert nem akartuk őket békén hagyni, friss vizet venni, vagy tanácskozni a parmai herceg embereivel. Tengernagyunk lövetett rájuk és elhatározta, hogy kimozdítja őket a kikötőből. Ezt meg is tette, a hajók kifutottak a tengerre. A vezérhajónak a zűrzavarban tönkrement a kormánya és emiatt Calais közelében partra futott. Itt embereink hatalmukba kerítették, de annyira a földbe szorult, hogy nem szállíthatták el.

Július 29-e reggelén követtük a spanyolokat, s egész nap hosszú és ádáz küzdelmet vívtunk velük, e harcban katonáink elszánt bátorságukkal tűntek ki. A csatában nagyon sok puskaporunk és lőszerünk fogyott el, de amikor friss viharos nyugati szél kezdett fújni, és a spanyolok némileg észak felé sodródtak, követtük őket és továbbra is tartottuk az összeköttetést. A harcban meglehetős károkat okoztunk a spanyoloknak. Az egyik nagy portugál gálya kormánya tönkrement s legénysége elhagyta . . .

Hajóink, Istennek hála, csekély károkat szenvedtek, s nagy erővel az ellenség sarkában maradtak, s olyan előnyös helyzetben vannak, hogy ha továbbra is így lesz, s megfelelően ellátnak majd bennünket ágyúgolyókkal és lőporral, képesek leszünk arra, hogy Isten segítségével ki tudjuk űzni a tengerből és megsemmisítjük őket.

Hétfőn hajnalban Őlordsága és a hajóhad vitorlát bontott és ellenségeink után indult. Egy ágyúlövésnyire Calais városától észrevettük a spanyol király legnagyobb gályáját, a spanyol flotta többi hajója két mérföldnyire balra volt tőle.

A tengernagy Őlordsága igyekezett hajójával, az *Arkt*-kal a gálya felé menni, de a vizet túl sekélynek

találta, más, kevésbé mély járású hajók viszont megközelítették a gályát és lőttek is rá, mire a gálya menekülés közben nem messze a várostól partra futott.

Hajónk, a *Margaret and John of London* annyira közel jutott hozzá, hogy mi is partra sodródtunk, de azután a dagály segítségével baj nélkül megszabadultunk. Kárt csak Calais lakóitól szenvedtünk, akik a bástyákról lőttek ránk, s a sok lövésből kétszer el is találták hajónkat. És mivel M. Gourdon más honfitársainkat is hasonló puskaporral és golyóval fogadta, arra kényszerített bennünket, hogy elhagyjuk a gályát, melyet különben magunkkal vittünk volna, mivel több mint hét óra óta már a magunkénak éreztük, és kemény roham árán szereztük meg. Ezzel szolgálatot tehettünk volna hazánknak, ha M. Gourdon nem bizonyította volna be, hogy inkább a spanyolokhoz húz, mint hozzánk, s nem csavarta volna ki kezünk közül, amit már véres harccal megszereztünk.

Őlordsága a tengernagy, látva, hogy hajójával nem közelítheti meg a gályát, hosszú csónakját küldte ki 50 vagy 60 emberrel, köztük számos nemes úrral, kiknek bátorsága felért nemes születésükkel, amint ez később meg is mutatkozott. Ezt látva mi is kiküldtük csónakunkat több muskétással, s magam is velük mentem. A két csónak egész közel jutott a partra vetett gálya oldalához, s itt kézi fegyverekkel jó kis csatát vívtunk. Az ellenség elbújt a hajóban, s magasan fejünk felett volt, mi pedig messze alattuk, menedék nélkül a nyitott csónakokban, 350 katonájukkal és 450 rabszolgájukkal szemben. Mi ebben a pillanatban százan se lehettünk. Fél óra múlva Isten segítségével egy muskétagolyónk megölte a kapitányukat, s ezzel olyan győzelmet adott nekünk, ami felülmúlta minden várakozásunkat, a katonák ugyanis rajokban vetették magukat a vízbe a hajó

másik oldalán, s úszva és gázolva a part felé menekültek. Néhányan vizesen megmenekültek, mások, nagyon sokan a vízbe fulladtak. A kapitányt Don Hugo de Moncadanak hívták és a valenciai alkirály fia volt. Eleste után a legtöbb katona kereket oldott, néhány megmaradt ember azonban látva az angol csónakokat a hajó oldalánál, s hogy még több kisebb csónakunk 8—10 emberrel igyekszik feléjük... két kendőt kötött tőre hegyére és ezzel jelezte, hogy fegyverszünetet kér. Ezután nagy nehézségek árán a hajóba léptünk — a hajó oldala ugyanis magasan fejünk felett tornyosult, s megítélésem szerint másfél óráig tartózkodtunk benne. Minden ember zsákmányt keresett magának, egészen addig, míg a dagály le nem emelte a hajót a partról és el nem vitte.

A Revenge utolsó csatája

Mivel Őfelsége hajóinak és a spanyol Armadának legutóbbi összecsapásáról mindenfelé, Angliában, Német alföldön és máshol is jár a hír, s mivel a spanyolok, szokásuknak megfelelően az egész világot telekürtölik hetvenkedő kérkedésükkel, nagy győzelemnek tüntetve fel azt, ami valójában szégyenteljes vereség volt, kénytelenek vagyunk feltételezni, hogy igen sokan ferde beállításban értesültek a történtekről. Éppen ezért a hamis hírek megcáfolására szükségesnek tartjuk, hogy a Sir Richard Grenville[8] és Őfelségének többi kapitánya, valamint a spanyol Armada közötti csata kitörését, lefolyását és kimenetelét minden részrehajlás és szépítgetés nélkül, a valóságnak megfelelően nyilvánosságra hozzuk.

Az előzményekből annyit említhetünk, hogy az angol flotta 1591-ben Lisszabon elfoglalására indult. Itt azonban

nem ért el eredményeket, s így vezetői elhatározták, hogy a döntő fontosságú Azori szigeteket támadják meg. Sir Walter Raleigh beszámolója így folytatódik.

Lord Thomas Howard Őfelsége hat hajójával, továbbá hat londoni szállító hajóval, valamint a *Raleigh bark*-kal és még néhány naszáddal az Azorok nyugati szigetei közé tartozó Flores közelében horgonyzott, amikor augusztus utolsó napjának délutánján Middleton kapitány hírül vitte neki a spanyol armada közeledését. Ez a Middleton nagyon jó tengerész, aki három napig tartózkodott a közelükben, egyrészt, hogy kikémlelje erejüket, másrészt, hogy a mi Lord Thomasunknak hírül hozza közeledésüket. Röviddel híradása után már fel is tűnt a flotta. A mi hajónk legénységéből sokan a szigeten voltak. Egyesek fenéksúlyért mentek, mások víz, élelem és olyasmik után jártak, amit vagy pénzért, vagy erőszakkal meg lehetett kaparintani. Ennek folytán hajóink ugyancsak rendetlen állapotban voltak, amellett a fenéksúly hiánya miatt túlságosan könnyűek, s ráadásul mindegyikben a legénység fele szolgálatra képtelen állapotban betegen feküdt, ami különösen nagy hátrányt jelentett. A *Revenge* például 90 beteget számlált, a *Bonaventure*-on meg annyi ép ember sem volt, hogy a fővitorlát kezelni tudják.

Az angol hajóhad négy nagyobb és két kisebb hajóból állt.

A spanyol flotta úgy közeledett, hogy a sziget elrejtse őket, s olyan váratlanul jelent meg, hogy hajóinknak alig volt idejük felszedni a horgonyt. Egyik-másik kénytelen volt a horgonykötelet elvágni, hogy vitorlára tudjon kapni. Sir Richard Grenville indult el utoljára, mert neki fel kellett

szednie a parton lévő embereket, akik különben ott vesztek volna. Lord Thomas a többi hajóval nagyon nehezen tudott a szélbe állni. Sir Richard Grenville-nek pedig nem is sikerült, úgyhogy a parancsnok a hajómester és mások rábeszélésére kénytelen volt levágatni a fővitorlát, megfordulni, és szélbe állni. A sevillai hajóraj ugyanis a széloldalról jött. Sir Richard azonban kijelentette, hogy semmiképpen sem fordít hátat az ellenségnek, inkább választja a halált, semmint szégyent hozzon magára, hazájára, Őfelsége hajójára, s rávette embereit, hogy vágjanak át a két sevillai hajóraj között, és erőszakolják ki az áttörést. Sajnos, az erősebb hajók felé indult, amelyek — ahogyan a tengerészek mondják — szélnek fordultak, s a *Revenge* szél alatti oldalára kerültek. Az ilyen kilátástalan helyzetben az a másik út jobb lett volna, s célravezetőbb. Azonban eszében bízva nem hagyta magát meggyőzni. Közben, míg a hozzá legközelebb eső hajókat figyelte, a nagy *San Philip* széloldalról olyannyira megközelítette, hogy vitorláiból kifogta a szelet. Így megállt, és a kormányt sem tudta kezelni. Ez a hatalmas, 1500 tonnás spanyol hajó aztán szorosan a *Revenge* mellé állt, amely nem használhatta vitorláit, miközben a többi hajó is közvetlenül melléje zárkózott. Legközelebbre került a biscajai admirálisi hajó. Ezt a hatalmas alkotmányt Brittandona vezényelte. A fent említett *Philip* mindegyik oldalán három ágyúsor állott, minden sorban tizenegy ágyúval. Ezekből nyolc sortüzet adott le, s közben tüzelt a hajó tatján lévő ágyúiból is.

Miután a *Philip*nek sikerült megcsáklyáznia a *Revenge*-t, példáját másik négy hajó követte, kettő a jobb, kettő a bal oldalon. A csata délután 3 órakor kezdődött, s tartott egész este. A *San Philip* a *Revenge* alsó ágyúsorából sortüzet kapott, mely a keresztrúdját eltalálta; erre sürgősen eltávolodott, csúfo-

san megbánva első próbálkozását. Egyesek szerint el is süllyedt, de ezt addig nem állíthatjuk teljes biztonsággal, amíg a hírt meg nem erősítik. A spanyol hajókon töménytelen katona volt, némelyiken a tengerészeken kívül 200, másokon 500, sőt 800 is. A mieinken meg egy sem volt, csak a tengerészek, a parancsnok szolgái és néhány önkéntes. Hatalmas tüzérségi előkészítés után a spanyolok megkísérelték, hogy a *Revenge* fedélzetére törjenek. Többször meg is próbálták, bízva katonáik és muskétásaik nagy számában, de mi ismételten visszavertük a támadást vagy hajójukra, vagy a tengerbe kergetve őket. A csata kezdetén a londoni *George Noble*, egy kis szállító hajó az armadától alapos találatot kapott, s mikor a *Revenge* szélalatti oldalára került, megkérdezte Sir Richardot, hogy milyen parancsot ad neki. Sir Richard azt felelte, hogy mentse a bőrét, és hagyja őt sorsára. A csata megszakítás nélkül folyt egész nap, s még néhány óráig az estében is. Sok emberünk elesett vagy megsebesült, de hatalmas pusztulás volt a spanyol hajókon is, s az armada egyik nagy gályája, továbbá a bárkák zászlós hajója el is süllyedt...

Hiába sebezték meg vagy űzték el a *Revenge*-t csáklyázó spanyol hajókat, legalább két hatalmas gálya mindig állt mellette, mert állandóan újak jöttek, úgyhogy mielőtt eljött volna a reggel, előző délután 3 órától az armada 15 hajója támadta meg. Mivel próbálkozásaik ilyen eredménytelenek maradtak, virradatkor már arra gondoltak, hogy helyesebb lesz újabb támadások helyett valamilyen megegyezésre jutni. De ahogy haladt előre a nap, úgy fogyott a saját erőnk, s a fény növekedtével egyre világosabb lett kilátástalan helyzetünk. Mindenfelé ellenséges hajók, az egyetlen kis *Pilgrim* kivételével, amelyen Jacob Whiddon parancsnokolt. Ez egész éjjel a kö-

zelben cirkált, hogy lássa a csata kimenetelét, reggel aztán űzőbe vették, mint a nyulat a zsákmányra éhes kutyák, de szerencsésen elmenekült.

A *Revenge* puskapora az utolsó hordóig elfogyott, minden kopjája eltörött, a legderekabbak közül negyvenen elestek, a többi is mind sebesült volt. A csata kezdetén körülbelül 100 ember volt egészséges, 90 betegen feküdt a hajófenékben. Kevesen voltak egy ilyen hajó ellátására, gyenge erőt jelentettek ilyen hatalmas hadsereggel szemben. De hősiesen állották a 15 hajó sortüzét, csáklyázását, fedélzetre-törését. A spanyolok újra és újra feltöltődtek a hajórajokból ömlő katonákkal, fegyverük, puskaporuk volt, amennyit csak akartak. A mieinknek ezzel szemben teljesen reménytelen volt a helyzetük, sem hajóból, sem emberből, sem fegyverből nem kaptak utánpótlást. Az árbocok a fedélzetre dőlve, a kötélzet elszaggatva, a fedélzet összevissza rombolva, már szinte csak az alja volt meg a hajónak a vízzel egy szintben, és nem volt hely a harcra vagy védekezésre.

A *Revenge* teljesen mozgásképtelen volt, és legénysége rávette Grenville-t, hogy tisztességes feltételek mellett adják meg magukat. A hajómester átment a spanyol zászlóshajóra, hogy bejelentse: a *Revenge* bevonja lobogóját. Sir Richard Grenville és a főágyúmester azonban mindezek ellenére elhatározták, elsüllyesztik a hajót, hogy ne jusson a spanyolok kezébe.

Amikor megkaptuk a választ, és benne az ígéretet, hogy életünket nem bántják, a legénység javarésze, érezve, hogy elmúlt a veszély, elhúzódott Sir Richardtól és a főágyúmestertől, hiszen nem nehéz dolog az embereket lebeszélni a halálról. Amikor a főágyúmester rádöbbent, hogy a többség őt és Sir Richardot cserbenhagyta, kardjába akart dőlni, ha

nem tartják vissza erővel, és nem zárják be kabinjába. Aztán a generális csónakokat küldött a *Revenge*-hez, s ezeken sok emberünk átszökött a generálisi hajóra meg a többiekre, hiszen jól ismerték Sir Richard természetét, és féltek tőle. Miután Sir Richardot így cserbenhagyták, Alfonso Baçon átüzent neki, hogy hagyja el a *Revenge*-t, ami már olyan volt, mint valami vágóhíd, telve holtakkal és sebesültekkel, és bűzlött a sok vértől. Erre Sir Richard azt válaszolta, hogy a testével azt tehet, amit akar, azt ő úgysem becsüli semmire. Amikor elszállították a hajóról, elvesztette eszméletét. Magához térve azt kérte az emberektől, hogy imádkozzanak érte. A generális nagyon emberségesen bánt vele, mindent megtett életbenmaradásáért, mert látta, hogy veszélyes az állapota, s hősiességét igen nagyra becsülte. Számára sem volt mindennapi látvány az az elszántság, amellyel egyetlen hajó szembeszállt annyi ellenséggel, dacolt egy hatalmas armada sortüzeivel, csáklyázásával, s visszaverte egy sereg katona rohamát. Mindezt megerősíti — sőt még ennél többet is — ennek az armadának egy spanyol kapitánya, aki szintén részt vett az ütközetben, majd vihar verte el a többiektől, s egy kis londoni hajó, a *Lion* foglyul ejtette, és most Londonban van.

A spanyolok három hajót vesztettek a harcban, a negyedik is arra kényszerült, hogy partra tegye legénységét. Sir Richard Grenville két-három nappal a csata után belehalt sebeibe.

A spanyolok nem sokáig örvendezhettek győzelmüknek. Néhány nap múlva egy hatalmas vihar az egész spanyol hajóhadat szétszórta, 15 vagy 16 hadigálya, és az amerikai „ezüstflotta” több mint 70 hajója merült el a hullámsírban. Még néhány nappal e katasztrófa előtt a spanyolok megkísérelték, hogy az angol tengerészeket árulásra bírják.

Egy bizonyos Morice Fitz Johnt, a hírhedt árulónak, John of Desmondnak fiát, Desmond[9] earlja elsőfokú unokatestvérét küldték az angolokhoz hajóról hajóra, hogy átcsábítsa őket a spanyol király szolgálatába. A következő ígéretekkel igyekezett rávenni őket. Háromszorosára emelt fizetés; előrejutási lehetőség; a katolikus vallás gyakorlásának s ezzel lelki üdvösségüknek biztosítása. Ami az elsőt illeti, azoknak az angol és ír lázadóknak koldus és embertelen sorsa, akik ebben a vállalkozásban a spanyol király szolgálatába szegődtek, csattanó válasz volt a jó fizetés ígéretére. Olyan koldusszegények voltak ezek, annyira ruha nélkül, hogy szegény fogoly honfitársaikról szedték le a hat hónapos szolgálat alatt ronggyá hordott ruhát, még a sebesültekről sem átallották lehúzni a véres inget, lábukról a cipőt. Nagyszerű bizonyítéka a jótartásnak és a magas fizetésnek. A másik ígéret az előrejutás kilátásbahelyezése volt, ha becsülettel szolgálnak és hűek maradnak a királyhoz. De ki az az ember, aki annyira ostobán tudatlan, hogy valaha is állásra, megbecsülésre számít idegen királytól, mikor semmi jogcíme nincs erre, mint saját hűtlensége; hogy embertelenül viselkedett saját hazájával szemben, amely nevelte őt, szüleivel szemben, akik nemzették őt; hogy fellázadt fejedelme ellen, akihez vallásos esküvel és becsülettel kötötte az engedelmesség. Nem, az ilyenek nemcsak abban lehetnek biztosak, hogy minden reménytelen vállalkozásba őket küldik majd, hanem abban is, hogy örökös lenézés és megvetés lesz osztályrészük éppen attól, akit szolgálnak. S hogy az árulóban valaha is megbíztak vagy kitüntették, azt még sohasem olvastam, s egyetlen ilyen példára sem emlékszem.

Sir Humphrey Gilbert[10] *utolsó észak-amerikai útja (1583)*

Az Úr 1583. évében, június 11-én, csütörtökön kezdtük utazásunkat. A Causet-öbölből való indulásunkkor a következő hajókból állott flottánk, nevük mellett felemlítve súlyukat, kapitányukat és parancsnokukat:

1. A *Delight* vagy *George*, 120 tonnás. Ez volt a tengernagyi hajó, rajta ment a generális, továbbá William Winter kapitány és résztulajdonos, valamint Richard Clearke paracsnok.

2. A *Raleigh bark*, amely Walter Raleigh[11] vezetésével indult útnak, 200 tonnás. Ez volt az altengernagyi hajó, rajta ment M. Butler kapitány és a bristoli Robert Davies parancsnok.

3. A *Golden hinde*[12] 40 tonnás. Ez volt az ellentengernagy hajója. Ezen ment Edward Hayes kapitány és tulajdonos, és a limehouse-i William Cox hajómester.

4. A *Swallow*, 40 tonnás. Kapitánya Maurice Browne volt.

5. A *Squirrel*, 10 tonnás. Ezen ment William Andrews kapitány és egy bognár.

Összesen 260-an voltunk, meg lehetett találni köztünk mindenfajta foglalkozást, volt hajóács, kovács, kőműves, ács és különféle szakember, ásványgyűjtő és rafinőr.* Azonkívül embereink szórakoztatására és a bennszülöttek elámítására hangszereket vittünk, valamint különféle játékszereket, táncoló bábukat, falovakat és egyéb vásári holmikat, mert a vadakat minden lehetséges módon meg akartuk nyerni. Ugyanezért rengeteg bazárárut is, hogy cserélni tudjunk a vadakkal.

* Aranymosó.

Június 11-én, kedden hagytuk el Anglia partjait. Hét héttel utána, megint kedden, szárazföldet pillantottunk meg, s behatoltunk a Grand öbölbe, vagy valami más nagy öbölbe. Bizonyosságra nem tudtunk jutni mert oly nagy köd takarta el a partot, hogy sem a földet nem tudtuk jól kivenni, sem a nap nagyságát nem tudtuk megmérni. A legvalószínűbb számítás szerint 51. szélességi foknál voltunk.

Az angolok Új-Fundland partjaihoz értek, ahol Gilbert tervei szerint telepeket kellett volna alapítani. Csakhamar kiderült azonban, hogy a telepesek kiválogatása nem a legjobban sikerült.

Míg derekabb embereink a hiányok pótlásával és utazásunk kényelmével szolgáló dolgok kiagyalásával foglalatoskodtak, mások bajkeverésen törték a fejüket. Voltak, akik hajót akartak lopni, kihasználva egy éjjel a kedvező alkalmat, amikor a generális és a kapitányok a parton voltak. Összeesküvésüket felfedezték és tervüket megakadályozták. A másik banda a kikötőben kaparintott meg egy hallal megrakott hajót, partra rakva belőle a szegény embereket. Nagyon sokan szöktek embereink közül az erdőbe, hogy ott elrejtőzve kilessék a kedvező időt és alkalmat, amikor a naponta távozó hajók valamelyikével hazatérhetnek. Volt, akit a vérhas vitt el közülünk. Egyszóval ilyen dolgok révén számunk állandóan apadt, s sokan engedélyt is kaptak a generálistól a hazatérésre. Olyannyira, hogy amikor szemlét tartottunk embereink fölött, s arra az elhatározásra jutottunk, hogy végét vetjük utunknak, kiderült, hogy az összes hajó ellátására nincs is elegendő emberünk. Generálisunk tehát legjobbnak látta, ha a *Swallow*-t otthagyja annyi élelemmel, amennyit nyugodtan nélkülözhetünk, s majd az később tér vissza a felgyógyult betegekkel.

A *Delight,* a tengernagyi hajó kapitánya visszatért Angliába, az ő helyére Maurice Browne kapitány került, aki előzőleg a *Swallow* kapitánya volt. Magával hozta a *Delight*-ra a *Swallow*-ról összes embereit, akiket egy gaztett miatt megbélyegeztek. A tengeren ugyanis halászokkal találkoztak, s ezekkel elbántak.

Hajóparkunkat, vagyis a *Delight*-ot, a *Golden Hinde*-t és a *Squirrel*-t előkészítettük az útra. Beraktuk az élelmiszereket: bort, kenyeret vagy kétszersültet, friss és szárított halat, olajat, lekvárt, fügét, hordózott citromot és más ilyesféléket. Vittünk a hajózáshoz szükséges dolgokat is, halászáshoz hálót és zsinórt, a felfedezésekhez csónakokat és naszádokat. Egyszóval minden szükséges holmival olyan jól el voltunk látva, mintha olyan országból vagy városból vágnánk neki utunknak, ahol minden bőségben található...

Táblázat Cape Race-től Cape Briton és Sablon* szigete felé való utunkról zászlóshajónk elvesztésének helyéig és idejéig.

Augusztus 22.	Nyugat	12 ír mérföld
	Kelet és Dél	25
	Nyugatészaknyugat	25
	Nyugatészaknyugat	9
	Déldélnyugat	10
	Délnyugat	12
	Déldélnyugat	10
Augusztus 29.	Nyugatészaknyugat	12 Itt vesztettük el a zászlós hajónkat

Ezeknek az ír mérföldeknek összege 115...

Agusztus 27-én, kedden szép és kellemes esténk volt, de már lehetett érezni valami jelét a közelgő

* Új-Fundland legkeletibb pontja. – Nova Scotia délkeleti partján, Cape Race-től kb. 1000 km légvonalban.

viharnak, s szerdán éjjel, mint mikor a hattyú halála előtt énekelni kezd, a zászlós hajó, a *Delight*-on állandóan szóltak a trombiták, dobok és sípok, zengtek a kürtök és oboák – míg a hangzavar végén beállott csöndben meg nem szólalt a lélekharang.

Estefelé a *Golden Hinde*-n szigonnyal egy hatalmas barna delfint fogtunk. Előzőleg többet eltaláltunk közülük, szigonnyal ki is szakítottunk a húsukból, de megkaparintani csak ezt az egyet sikerült. Ezek csapatokban vonulnak és megjósolják a vihart. Nem is fontos megemlíteni azokat a komolytalan szóbeszédeket, hogy a fregatton ugyanaznap éjszaka különös hangokat hallottak, ami a kormánykeréknél egyeseket halálra rémített.

Augusztus 29-én, csütörtökön heves szél támadt déli és keleti irányban, esőt és párát hozva magával, úgyhogy alig láttunk magunk elé egy kötélnyire (kb. 600 láb). Korán reggelre homokpadok és zátonyok közé keveredtünk, s ahogy nekifogtunk a mélységmérésnek, három-négy hajóhosszanként váltakozva sekély és mély vizet találtunk. Egyszercsak arra lettünk figyelmesek, hogy Cox hajómester felkiáltott: föld! mivel úgy vélte, hogy fehér sziklákat pillantott meg. Valószínű, hogy a párás időben a hullámok tajtékát nézte fehér sziklának, mivel mi utána sehol sem láttunk földet.

Közvetlen ezután jeleket adtak a *Delight*-nak, hogy kanyarodjék a nyílt tenger felé. Bár 120 tonnájával a legnagyobb hajó volt és a legjobban látszott ki a hullámok közül, mégis olyan figyelmetlenek voltak, hogy nem vették észre a veszélyt, illetőleg amikor már észrevették, késő volt. A hajó zátonyra futott, és hátsó része darabokra tört. A többi erre – vagyis a fregatta, amelyen a generális volt és a *Golden Hinde* – kelet-délkeleti irányba fordult, szembe a déli széllel, mert erre lehetett nyílt vízre jutni. Életünket

így megmentve hol 7, hol 5 ölnyi mélységet mértünk, aztán 4 ölt, sőt még kevesebbet, majd újra többet, megint négyet, aztán csak hármat, s közben a tenger rettentően háborgott. Már a kétségbeesés szélén voltunk, amikor észrevettük, hogy hála Istennek elég mély vízre jutottunk.

Ilyen veszedelem közben is állandóan figyeltük a zászlós hajót, amit láttunk elpusztulni, de nem tudtunk rajta segíteni. Senkit sem láttunk, sem olyanokat, akik életük megmentésére leugrottak a hajóról, sem olyanokat, akik naszádon, vagy a hajóhoz akasztott kis csónakon, vagy valami gerendán lettek volna, ami után az ilyen bajba jutott emberek kapni szoktak. Mi bármi áron szívesen megmentettük volna őket, de minden hiába, Isten pusztulásuk felől döntött. Mi egész nap és még a következő nap egy részén is a roncs körül cirkáltunk, hátha valakit jó szerencséjére megtalálunk közülük.

Súlyos és gyászos esemény volt, egy csapásra elveszteni vezérhajónkat hatalmas élelmiszerkészletével, amit sok utánjárással, gonddal és bajjal gyűjtöttünk össze, annyi időt áldozva rá. De ennél is nagyobb szerencsétlenség volt embereink elvesztése. Közel száz lélek pusztult el, közöttük egy tudós is, egy magyar, aki Buda városában született és ezért Budaeus[13] volt a neve. Ezt az embert a jó ügyek iránti lelkes hajlandósága ösztönözte erre a vállalkozásra, s azt tervezte, hogy nemzetünk dicsőségére latin nyelven megörökíti a felfedező utunkon történt emlékezetre méltó tetteket és dolgokat, feldíszítve azt korunk eme orátorának és kivételes poétájának ékesen szóló stílusával.

A fregattán lévők már igen szűkösen éltek a csekély fejadagon, s főleg ruházatuk volt nagyon megviselt. Könyörögtek a kapitánynak, hogy térjünk vissza Angliába, mielőtt valamennyien elpusztul-

nak. A *Golden Hinde*-n lévőknek is mutogatták nyomorúságukat, üres szájukat, rongyos ruházatukat, mire a *Golden Hinde* legénysége is pártjukra állt, és ők is a hazatérést szorgalmazták.

Végül maga Gilbert is meggyőződik arról, hogy reménytelen az utat folytatni. Kiadja a parancsot a visszatérésre, de a következő évben meg akarja ismételni a vállalkozást.

Így augusztus 31-én, szombat délután irányt változtattunk és Anglia felé indultunk. Éppen ahogy elfordultunk a szárazföldtől, köztünk és a part között egy különös lény[14] jelent meg a vízben. Alakja, színe, bundája olyan volt, mint az oroszláné, de nem lábai mozgatásával úszott, mint a vadállatok, hanem inkább egész testével – lábait kivéve – siklott a vízen, de nem hol felmerülve, hol alábukva, mint a delfin, barna delfin, tonhal vagy más ilyesféle hal, hanem szemtelenül, rejtőzködés nélkül állandóan a víz színén mutatkozott. Minket jól láthatott, mi meg hadonásztunk, hogy ráijesszünk. Általában minden állat megijed, ha hirtelen embert pillant meg, ez azonban nyugodtan úszott tovább, ide-oda mozgatva fejét, nagyokat ásított és tátogott, miközben jól látszottak ronda, hosszú fogai. Aztán mintegy búcsúzóul – egyenesen a *Hinde* felé tartva – ránk meresztette szemeit, s rettenetes hangot adott, akár az oroszlánbőgés. Mindaddig néztük, míg el nem tűnt szemünk elől, hiszen az ember hajlamos minden különlegességet megcsodálni. Ez pedig kétségtelenül az volt: oroszlán, vagy oroszlán alakú hal az óceánban! Hogy mi volt erről a többieknek s főleg magának a generálisnak a véleménye, arról nem számolok be. De Bonum Omennek* fogta fel, hogy akármilyen ellenséggel fel tudja venni a harcot, akár magával az ördöggel is.

* Jó előjel.

Jó idő lévén, a generális megint a *Hinde* fedélzetére jött, hogy a kapitánnyal, parancsnokkal, legénységgel szórakozzon. Ez az utolsó találkozás reggeltől estig tartott. Elbeszélgettek különféle dolgokról, múlt és jövő eseményeiről. Bánkódott a nagy hajó, főleg az azon levő emberek pusztulásán, könyveinek és feljegyzéseinek vesztén, de még valamin, amire nem jöttem rá, pedig mérhetetlenül szomorú volt miatta. Látszott, hogy a könyveinél is többre tartja, de nem tudtam kiszedni belőle, hogy mi az. A körülményekből arra kellett következtetnem, hogy csak az az arany lehet, amit a szász Dániel hozott neki Új-Fundlandból. De akármi volt is, az emlékezés úgy megrázta, hogy nem tudott uralkodni magán, dühösen megütötte hajóinasát — most, annyi idővel a nagy hajó pusztulása után, mert valamikor, amikor Új-Fundland partjánál vesztegeltünk, a Race-fok közelében és inasát a nagy hajóra küldte bizonyos dolgokért, az valami fontosat otthagyott. Később már nem volt alkalma újra érte küldeni, és nem is gondolta, hogy a hajó olyan egy-kettőre el fog pusztulni.

A viszontagságok tovább tartanak, a tenger viharos, az élelem szűkös. A tisztek arra kérik Gilbert-et, költözzék át a nagyobb hajóra. Ezt ő kereken visszautasítja.

Ekkorra az Azori-szigeteket délre hagytuk s északnak tartottunk mindaddig, míg Anglia magasságába nem értünk. Ronda idő kapott el bennünket, förtelmes tenger, toronymagas hullámokkal. Ennek vagy a tenger dombos feneke lehetett az oka — mint ahogy szárazföldön láthatjuk a dombok és völgyek váltakozását —, amely fölött a tenger esett és emelkedett, vagy pedig a váltakozó szél, amint hol ide, hol oda vágott, s így hozta mozgásba a nagy óceánt, minden oldalról korbácsolva a vizet. Akárhogyan is történt, tény, hogy még olyan emberek sem láttak ennél tom-

bolóbb tengert, akik egész életüket hajón töltötték. A fővitorlarúdunkon éjjel látszott az a kis tűz, amit a tengerészek Castor és Polluxnak neveznek. De csak egyet láttunk, s ezt további vihar jelének tartják. Viharban ilyesmi egyébként nem ritkaság.

Szeptember 9-én, hétfőn délután a fregatta majdnem hajótörést szenvedett, elnyomták a hullámok, de talpraállt, s a kapitány, aki hátul ült, örömmel kiáltott át nekünk a *Hinde*-re – gyakran kerültünk egymáshoz hallótávolságnyira –, hogy éppen olyan közel vagyunk az éghez a tengeren, mint a szárazföldön.* Jól illett ez egy katonához, aki Jézus Krisztusban bízik, s én tanúskodhatom, hogy ő ilyen volt.

Ugyanennek a hétfőnek éjjelén, körülbelül 12 órakor vagy valamivel utána a fregatta előttünk, a *Golden Hinde* előtt ment, egyszercsak hirtelen kialudt a lámpája, s egy szempillantás alatt eltűnt a szemünk elől. Őrségünk felkiáltott, hogy a generálisunkat hajótörés érte, s ez igaz is volt, mert ebben a pillanatban a fregattát elnyelte a tenger. Mi persze egész éjjel figyeltünk, s még utána is, amíg csak Anglia partjaihoz nem értünk. Nem volt az a kis hajó a tengeren, aminek ne adtuk volna le egyezményes jelünket, amit netáni elszakadás esetén állapítottunk meg, hogy rátaláljunk egymásra.

Istennek úgy tetszett, hogy nagy viharban és életveszélyben biztonságosan hazaérjen a *Golden Hinde*, s szeptember 22-én befutottunk Falmouth kikötőjébe.

Ezekben számoltam be Sir Humphrey Gilbert lovag utolsó vállalkozásáról és ténykedéséről, az igazságnak megfelelően mindarról, amit érdemesnek tartottam. Bizonyára mindenünnen kicsillan – bár ő maga már nem él – értékes tulajdonságainak fénye. Szilárdan és határozottan követte minden látszat ellenére tisz-

* Idézet Mórus Tamás Utópiájából.

tességes és nemes célját, hogy felfedezze, birtokba vegye, Isten szolgálatára és keresztény jámborságra vezesse Amerikának ama távoli országait, amelyek még nem voltak keresztény kézben, és igen jogosan az angol Korona alá tartoznak. Bár ebben az irányban kifejtett buzgósága nagy dicséretet érdemel, vakmerősége vagy inkább elbizakodottsága miatt két szempontból el kell marasztalni.

Először, amikor még nem volt valami biztos, határozottan kiválasztott letelepedési hely, s nem volt biztosítva a telepeseknek az életlehetőség, ő csupán a valószínűség után menve túlságosan felelőtlenül járt el hazájával szemben, túlságosan könnyelműen más emberek pénzével szemben, s hajlandó volt mind saját, mind az ő vagyonukat olyasmire felhasználni, amit ő jónak képzelt. Amikor aztán ez nem sikerült, társainak megígérte ugyan, hogy számításukat majd valami más módon megtalálják, de úgy tetszett Istennek, hogy első és nagy kísérlete során ez ne sikerüljön.

Másodszor, amikor még első kísérlete előkészületeinél tervei kivitelezéséhez kimerült fizetőképessége és hitele, képtelen volt kivárni a jobb alkalmat és lehetőséget, amit Isten megadhatott volna, hanem hozzáfogott a cselekvéshez, amit nem tudott véghezvinni, bízva abban, hogy az ügy megnyerte Isten tetszését s így célját eléri. A második nekifogás után már nem tudott visszavonulni, bármennyire belátta is, hogy nem megy a dolog, de félt attól, hogy a belévetett bizalom, amely eléggé megrendült az első próbálkozásnál, a másodiknál meg fog semmisülni. A nehézségek ellenére vállalta a kockázatot, mindent Istenre és a jó szerencsére bízva. S ami a legrosszabb, a felszerelésnél nem válogatott sem a személyben, sem az eszközökben, ennek megfelelően alakult aztán az eredmény.

Lancaster[15] *utazása a keleti Indiákra*

Három pompás hajóból álló flottánk 1591. április 10-én indult el Plymouthból, és 25-én értünk a Kanári-szigetekhez, ahonnan 29-én mentünk tovább. Május 2-án a Blancon-fok magasságában jártunk, 5-én áthaladtunk a Ráktérítőn, 8-án a Verde-fok magasságába értünk. Egész idő alatt nagyszerű északkeleti széllel vitorláztunk, mindig szél előtt, míg 13-án, amikor 8 fokra voltunk az Egyenlítőtől, ellenszélbe nem ütköztünk. Ebben manővereztünk június 6-ig, amikor áthaladtunk az egyenlítőn. Manőverezés közben elfogtunk egy portugál karavellát, amely lisszaboni áruval tartott Brazília felé. Találtunk rajta 60 hordó bort, 1200 korsó olajat, körülbelül 100 korsó étolajat, néhány hordó kápribogyót, 3 hordó borsot, meg más utunkhoz igen hasznos dolgokat. Ez a bor, olaj, étolaj és kápribogyó jobban jött nekünk, mintha arany lett volna. Két emberünk még az Egyenlítőn való áthaladás előtt meghalt, többen megbetegedtek, a nagy hőségben szedték össze nyavalyájukat. Ugyanis érdekes módon az Egyenlítőtől 8 fokra északra kezdtek betegeskedni ebben az évszakban. Örökös tornádóban mentünk, három óra hosszáig sem voltunk szárazak, és ez persze jó talaja volt a betegségeknek, hozzászámítva még a sózott húst, és hogy nem volt elegendő váltóruhánk...

Július 28-án megpillantottuk a Jóreménység-fokot.

Embereink minden hajón gyengék és betegek voltak, s úgy gondoltuk, hogy valami felépülésre alkalmas helyet kell keresnünk. Ezért lassan a szárazföld felé közeledtünk a Foktól északra, s a part mentén hajózva kikerestünk egy jó öblöt, amely előtt egy sziget feküdt. Ide bementünk s horgonyzásra nagyon alkal-

masnak találtuk. Agoada de Saldanha* a neve, a Fok innenső oldalán 15 ír mérföldnyire fekszik. Augusztus 1-én, vasárnap vetettünk horgonyt az öbölben, embereinket a partra küldtük. Vad feketék rontottak rájuk vérszomjasan, de persze nem várták be őket, hanem visszavonultak. 15–20 napig nem találtunk más élelmet, csak szárnyasokat, különféle gémeket és ludakat. Puskával lőttük őket. Hal nem volt, kagylókat és rákféléket szedegettünk össze a sziklákon. 15–20 nap múltán admirálisunk naszádján az öböl előtt fekvő szigetre ment, ahol rengeteg pingvint és fókát talált és hozott is belőlük bőségesen. Még kétszer küldtünk oda embereket, s mind a két alkalommal megrakott csónakkal tértek vissza. Bizonyos idő múlva fogtunk egy négert, akit magunkkal vittünk a szárazföld belsejébe, jelekkel adva tudomására, hogy szerezzen nekünk szarvasmarhát. De nem láttunk egyet sem, így adtunk neki néhány csecsebecsét és útjára engedtük.

Nyolc nap múlva újabb négerek jönnek; Lancasterék 24 ökröt vásárolnak tőlük, darabjáért két kést fizetnek.

Sokfajta vadat láttunk itt, antilopot – M. Lancaster lőtt is egy akkorát, mint egy fiatal csikó –, vörös és rőt szarvasokat, meg más állatokat, amiket nem ismertünk. Rengeteg nagy termetű majom is van errefelé. Továbbhaladásunkon gondolkodva okosabbnak találtuk, ha inkább csak két hajóval vágunk neki az útnak, amelyen elegendő számú ember van, mint három hajón hiányos legénységgel. Ugyanis mindössze 198 ép és egészséges emberünk volt. Ebből 101 ment a *Penelopé*ra az admirálishoz, 97 pedig az *Edward*ra Lancaster kapitány őméltóságához. 50 embert otthagytunk a *Roiall merchant*-tel, akik közül

* Ma Szt. Heléna öböl, partján Saldanha városával, a Jóremény-ség-fok közvetlen közelében.

többen szépen felgyógyultak. Ennek a hajónak Abraham Kendal volt a kapitánya, akit több okból is ajánlatosnak tartottunk hazaküldeni. Az embereink között a skorbut pusztított, katonáink, akik pedig nem voltak a tengerhez szokva, jobban bírták, tengerészeink meg sorra kihullottak, ami — véleményem szerint — otthoni helytelen étkezésük eredménye volt.

Hat nappal azután, hogy Agoada de Saldanha-ból visszaküldtük Angliába a *Roiall Merchant*-ot, admirálisunk, a *Penelopén* levő M. Raimond kapitány és az *Edward Bonaventure*-n levő James Lancaster nekivágtak, hogy megkerülik a Jóreménység-fokot s nagy gyorsan meg is tették. Amikor már a Capes dos Corrienteshez értünk, szeptember 14-én hatalmas vihar kapott el bennünket rettentő széllökésekkel, s ennek során elvesztettük generálisunkat: Raimond kapitányt a vállalkozás vezetőjét. Többé sem róla, sem hajójáról nem hallottunk, bár igazán mindent megtettünk, hosszú ideig ide-oda hajókáztunk, majd utána néhány napig Comoro szigetén* vártunk rá. Megállapodásunk ugyanis úgy szólt, hogy ha netán elvesztjük egymást, itt találkozunk. Négy nappal eme kellemetlen elszakadásunk után délelőtt 10 óra tájban nagy villámcsapás ért bennünket, azonmód levágta 4 emberünket, kitörve a nyakukat ... A 94 ember közül senki sem úszta meg szárazon, egyeseket vakság fogott el, másoknak lábuk vagy karjuk sérült meg vagy mellkasuk, úgyhogy még két nap múlva is vért köptek, ismét mások úgy elnyúltak, mintha kínpadra vonták volna őket. De hála Istennek mindnyájan felgyógyultak, kivéve persze azt a négyet, akiket agyonvágott. Végighasította a villám a főárbocunkat is s egyik-másik nagy szeget, amely tíz

* Grande Comoro sziget Madagaszkár és Afrika keleti partjai között.

hüvelyknyire be volt verve a fába, felolvasztotta a rettentő hőség.

Továbbmenve szerencsésen túlhaladtunk Moçambique-on,* innen 2 ír mérföldnyire északra elértük Quitangone-t, elfogtunk 3—4 szerecsen bárkát, amit ők saját nyelvükön pangaia-nak neveznek. Moçambique-i élelmiszerért voltak, megrakva kölessel, tyúkkal, kacsával, s találtunk egy portugál hajósinast is. A következő pár napon belül elértük Moçambique-től északkeletre 100 ír mérföldnyire Comoro** szigetét. Rengeteg barna színű, szépszál szerecsent találtunk itt.

Vizet akarván felvenni — mert nagyon szűkében voltunk — egy csónakban a partra küldtünk 16 jól felfegyverzett embert. A lakosság partra engedte őket, néhányan pedig a királlyal a mi hajónkra jöttek. A király bíborvörös atlaszselyem ruhát viselt szerecsen divat szerint díszítve. Barátságosan elbeszélgettünk vele, tárgyalva a helyről, kereskedelemről, s tolmácsként a nemrég elfogott hajósinast használtuk fel. Majd a király és kísérete engedélyt kapott a távozásra, embereinket meg újra elküldtük vízért, s dolguk végeztével sértetlenül visszatértek.

Harmadszor azonban rosszul jártak az angolok. Tizenhat tengerészüket a többiek szeme láttára levágták a négerek.

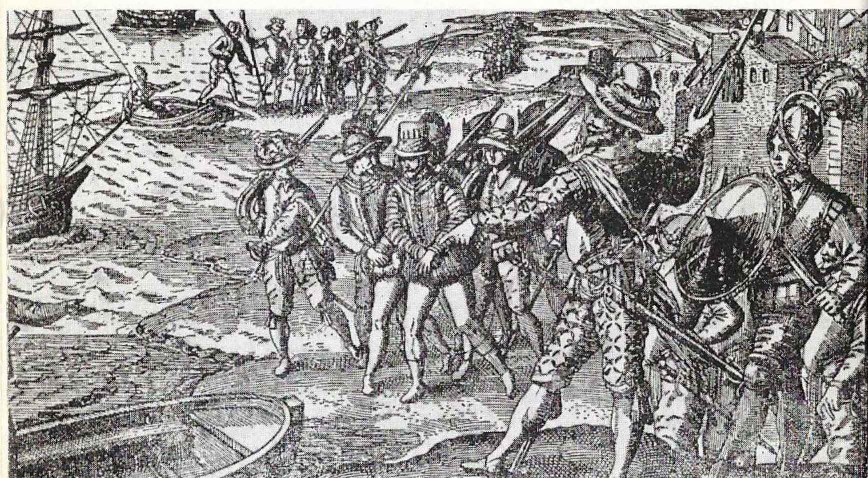
Innen november 7-én nehéz szívvel elindultunk Zanzibar felé, ahol nem sokkal megérkezésünk után a hajón található deszkákból összeállítottunk egy csónakot, s február 15-ig ott horgonyoztunk. Ott tartózkodásunk alatt sok pangaiát, vagyis csónakot láttunk,

* Moçambique, város a hasonnevű portugál gyarmat északkeleti részén

** Itt bizonyos ellentmondás látszik az elbeszélésben, Comorót már azelőtt érintették, s nem mondja az elbeszélés szerzője, hogy visszatértek ide.

A „GYŐZHETETLEN ARMADA" PUSZTULÁSA

RALEIGH FOGSÁGBA EJT EGY SPANYOL KORMÁNYZÓT

amelyek faszögekkel vannak összeerősítve, palmito kötelekkel összekötözve és kókuszhéjjal tömítve, amiből az occamot csinálják. Hosszú idő múltán egy portugál pangaia jött hozzánk Zanzibar kikötőjéből, ahol egy kis telep* van. Egy megkeresztelt szerecsent küldtek hozzánk egy levéllel, tudakolva, hogy kik vagyunk és mit keresünk itt. Visszaüzentük, hogy angolok vagyunk, és Don Antoniótól[16] jövünk üzleti ügyben barátainkhoz az Indiákra. A felelettel visszatértek s többé nem láttuk őket. Erre mi embereket raktunk csónakba, ezek elfogtak egy szerecsen pangaiát, amin egy papjuk is rajta volt, akit ők nyelvükön seriffnek neveznek. Nagyon udvariasan bántunk vele, s ezt a király jó néven vette, mert nagy becsben tartotta papjait. Rendeletére elláttak bennünket kéthavi élelemmel, s ez alatt az idő alatt magunknál tartottuk a papot. Ezek a mórok** világosítottak fel aztán bennünket a portugálok csalárd és rosszindulatú magatartásáról velünk szemben.[17] Elhitették velük, hogy mi kegyetlen emberevők vagyunk, s ha kedves az életünk, mindenáron kerüljenek bennünket.

Az angolok azonban Kelet-Afrika partjainál maradnak, kereskednek a bennszülöttekkel és fosztogatják a portugál hajókat. Közben egy portugál csapdát is elhárítanak.

Végül is elindultunk, mint már fentebb említettem, február 15-én Kelet-India partjai felé azzal a szándékkal, hogy a Comorin-fokhoz*** megyünk, ami a Malabar út előfoka, s ott cirkálunk olyan hajókat lesve, ame-

* Afrika partjai mentén mindenütt kisebb-nagyobb portugál kereskedelmi telepek helyezkedtek el. Ezek nagy részét később az angolok foglalták el.

** Mór alatt arabot, négert és hindut is értettek, a mohamedán vallásúak összefoglaló megjelölése.

*** Comorin-fok, Elő-India déli csücske.

lyek Ceylon, Sant Tome, Bengala, Pegu,* Malakka, a Malukuk, Kína partja vagy Japán szigete felől jönnek, mert ezek a hajók igen gazdag rakományt szoktak szállítani.

A széljárás azonban kedvezőtlen, s így csak 1592 májusára érik el a Comorin-fokot.

Innen ezt a fokot megkerülve a Nicobar-szigetek felé vettük útunkat, amelyek Szumátra nyugati részétől északra és délre fekszenek az Egyenlítőtől északra a 7. szélességi fokon.

A szigeteket azonban a hajómester téves helymeghatározása miatt elmellőzik.

Nos, ránktört a tél nagyon komisz idővel, s mi elindultunk a Pulo Pinaou-szigetek felé — mellesleg meg kell jegyezni, hogy Pulo maláj nyelven szigetet jelent—, s június elején értünk oda. Nagyon alkalmas helyen vetettünk horgonyt három sziget között. Ekkorra embereink már nagyon betegek és legyengültek voltak. Elhatároztuk, hogy itt várjuk meg a tél végét. Ez a hely 6 és ½ fok északi szélességen fekszik, körülbelül 5 ír mérföldnyire a Malakka és Pegu közötti tengerszorostól. Itt maradtunk augusztus végéig. Élelmet keveset találtunk, sziklákon tenyésző osztrigákat, kagylókat, s néha horoggal halat fogtunk. Betegeinket kiraktuk ezekre a lakatlan szigetekre, hogy meggyógyuljanak, de mégis 26-an meghaltak.

Újabb hajókat zsákmányolnak, köztük egy borsot szállító bárkát is. Szeptember elejére a betegek meggyógyulnak. Lancasterék Malakka város közelébe érnek, s itt folytatják a kalózkodást.

* A Bombay felé vezető út elnevezése, ez az ún. Malabar part mellett vezetett. — A Bengáli öböl.

Rengeteg fehérhéjú fa van errefelé, 100 láb magasra is megnőnek s olyan szép egyenesek, hogy árbocnak is alkalmasak. A tél elmúltával felkészültünk az útra, elláttuk magunkat ivóvízzel, s elindultunk 33 emberrel meg egy hajósinassal. Ezek közül mintegy 22 volt munkaképes, s körülbelül egyharmaduk tengerész. Gyógyulásra alkalmas helyet kerestünk s túlmentünk a Malakka tengerszoroson. A következő napon lehorgonyoztunk egy 6 öl mélységű öbölbe, mintegy 2 ír mérföldnyire a parttól. A kapitányunk, James Lancaster parancsnok és hadnagya, Edmund Barker néhány emberrel csónakon partra szálltak, hátha találnak bennszülötteket. Valóban láttak mezítlábas nyomokat, s az emberek nemrég mehettek el, mert még égett a tüzük, de sehol sem láttuk őket. Egyéb élőlényeket sem láttunk, csupán néhány sárjárónak nevezett madarat. Ennek a tengeri madárnak olyan szürke a színe, mint a szalonkáé, csak a csőre más. Nagyon szelídek, lesöréteztünk vagy százat belőlük. A napot keresgéléssel töltöttük s este visszatértünk a hajóra. A következő napon délután 2 óra tájban megpillantottunk egy kenut. Közel jött hozzánk, mintegy 16 meztelen hindu* ült benne, de nem jöttek fel a hajónkra. A szárazföldön találkoztunk s barátságos beszélgetés során ígéretet kaptunk, hogy élelmiszert hoznak. Másnap reggel három hajó tűnt fel, a három együttesen lehetett vagy 60—70 tonna. Az egyiken csónakkal rajtaütöttünk, megtudtuk, hogy Martaban városából jönnek, ami Pegu nagyváros kikötője, rakománya portugál jezsuitáké, meg egy portugál péké. Ezt a hajót elfogtuk, a másik kettőt azonban elengedtük, mert azon pegui kereskedők árui voltak. Az elfogott hajót a mienkkel közös horgonyra vettük, az éj folyamán azonban emberei csónakon elmenekültek, ott-

* Angolul „indians". Barker mind a malájokra, mind a hindukra alkalmazza.

hagyva nekünk a hajót rakományostul. Csak az a 12 ember maradt ott, akit a hajónkra vittünk, mert pegui születésűek voltak.

A zsákmányhajó parancsnoka krónikásunk, Barker hadnagy lett.

Így töltöttünk el mintegy öt napot, vasárnap megint megpillantottunk egy portugál hajót, ami Negapatanból jött, a Ceylon szigetének északkeleti partjával szemben fekvő indiai városból...

Ahogy lehorgonyozva kiraktuk a lámpást [a zsákmányhajón – Szerk.] az *Edward* számára, egy másik portugál hajó, a 400 tonnás *Sant Thome* horgonyzott le szorosan mellettünk. Az *Edward* szélvédett helyre húzódott, mivel nem volt elég embere a vitorlák kezeléséhez. Másnap reggel nem is tudta a *Sant Thome*-t utolérni, amíg mi, akik csónakkal zsákmányszerzésen voltunk, fedélzetére nem siettünk, hogy legyen elegendő ember. De hajónk túl lassú volt, s a portugálok elmenekültek előlünk. Miután a másik portugál zsákmányból kiválogattuk mindazt, amit jónak gondoltunk, elengedtük összes emberével együtt, kivéve a kormányost és négy szerecsent. Itt maradtunk október 6-ig, amikor a Goából jövő malakkai kapitány 700 tonnás hajójával találkoztunk. Jó néhány lövés után eltaláltuk a fővitorlarúdját, mire a hajó horgonyt vetett és megadta magát. Kiadtuk a parancsot, hogy a kapitány, hajómester, kormányos és az élelmezési tiszt jöjjön át hozzánk. De csak a kapitány jött egy katona kíséretében, s rövid tárgyalás után kimentette a hajómestert és az élelmezési tisztet, hogy azok csak abban az esetben jönnek át, ha értük megy. Amikor azután estefelé elengedtük, 300 főnyi emberével, férfiakkal, nőkkel, gyermekekkel két nagy csónakban partra szállt, és szabadjára hagyta hajóját. Fedélzetére menve találtunk 16 rézágyút, 300 hordó

Canarie bort és Nipar-i bort, amit pálmafákból készítenek, továbbá mazsola-bort, ami szintén nagyon erős. Aztán mindenféle rövidárut, kalapokat, spanyol gyapjúból kötött piros sapkákat, kötött gyapjúharisnyákat, cipőt, bársonyt, tafotát, mohairt, selymet, rengeteg cukrozott gyümölcsöt, rizst, velencei üveget, hamis drágaköveket, amiket Velencéből hozott egy olasz, hogy becsapja vele az indiaikat, játékkártyát s 3—4 csomag francia divatlapot. Nem tudtuk, mi lett az ezüstpénzzel, amit az ilyen hajón szoktak vinni, mert azt nem találtuk. Miután a tengerészek összehányták ezt a gazdag rakományt, a kapitány szabadjára engedte a gályát, mivel nem akarták teljesíteni parancsát, hogy a kitűnő borokat hordják át az *Edward*ra. A legértékesebb dolgokat azért elhozta róla.

Az *Edward* Bali szigetére érkezik.

A katonát, akit a fent említett gálya parancsnoka hagyott ott nekünk, elküldtük, hogy próbáljon a bennszülöttektől szurkot szerezni, mert ő ismeri a maláji nyelvet. Meg is tette becsülettel, hozott vagy 3—4 mázsányit azzal, hogy többet is ígértek. Néhány bennszülött is vele jött. A királynak különféle árut küldtünk cserébe ámbráért és abat szarvért,[18] mert az ezzel való kereskedés királyi monopólium. Az abat olyan állat, amelynek egyetlen szarv van a homlokán, s valószínűleg nőstény unikornis. Errefelé a szerecsenek nagyra tartják, mint a méreg elleni leghathatósabb gyógyszert. Mindössze 2—3 ilyen barnásszínű szarvat szereztünk, de ámbrát elég tetemes mennyiségben. Végül a király ármánykodni kezdett a portugálunkkal.

Hogy visszakerülhessen a hajónkra, elmondta neki, hogy aranyos fegyverzetünk, páncélingünk és alabárdunk van, amit az persze nagyon megkívánt, s abban a reményben, hogy hozzájuthat, visszaengedte

a katonát a hajóra. Így menekült meg a veszedelemből. Erre elhagytuk ezt a partot s visszamentünk Szumátra közelébe, innen meg a Nicobar-szigetekhez. Odaérkeztünkkor bennszülötteket találtunk, akik naponta jöttek kenuikon a hajónkra tyúkokkal, kókuszdióval, banánnal és másfajta gyümölcsökkel. Két nap múlva már ezüstpénzt hoztak kartonért cserébe. Az ezüstöt a tengerfenékről szerezték két portugál hajóról, amelyek Kínába tartottak és itt hajótörést szenvedtek.

A hajó ezután Ceylon szigetére vitorlázik.

Az említett sziget délnyugati partjainál Punta del Galléba mentünk, itt lehorgonyoztunk, hogy megvárjuk a 7—8 hajóból álló Bengala flottát, a 2—3 hajóból álló pegui flottát, és a Tanaseriből jövő portugál hajókat. Ez egy nagy öböl Martabantól délre a sziámi királyságban. Ezek a hajók több helyről szerzett értesülésünk szerint 14 napon belül különféle árukat hoznak azoknak a gályáknak, amelyek általában január közepén indulnak Cochinból* Portugáliába. A Bengalából jövő hajók rakománya díszes ágymennyezet és szépen kidolgozott takarók, finom karton, pintado és egyéb értékes kelmék, valamint rizs. Évente kétszer teszik meg ezt az utat. A Peguból jövők drágaköveket hoznak, rubintot és gyémántot, fő rakományuk azonban rizs és különféle kelmék. A Tanaseriből jövők főleg rizst és nipari bort szállítanak. Ez a bor nagyon erős, színe hasonlít a forrásvízhez, némileg fehérbejátszó s olyan tüzes, akár az Aqua vitae.** Amikor elérkeztünk a fent említett Punta del Galléhoz, olyan átkozott fenékre vetettünk horgonyt, hogy elvesztettük, s egész éjjel hányódtunk, mert már csak két rúd

* Kikötő India délnyugati partján.
** Pálinka.

nélküli horgonyunk volt a hajófenéken. Az emberek megragadták az alkalmat, hogy a hazamenetelt emlegessék. Kapitányunk is olyan betegen feküdt, hogy inkább holt volt, mint eleven. Reggel kifeszítettük az elővitorlákat, hogy észak felé kikerüljünk az áramlatból, mert különben délre sodor bennünket, messze minden ismert földtől. Előkészítettük a többi vitorlát is, embereink azonban kijelentették, hogy ők csak egyenesen Angliába hajlandók menni, itt tovább nem maradnak. A kapitány látta, hogy semmiképpen nem lehet őket maradásra bírni, így kénytelen volt beleegyezni a visszatérésbe, s veszendőbe hagyni a pompás lehetőségeket. 1592. december 8-án elindultunk tehát a Jóreménység-fok felé.

1593 februárjában Afrika legkeletibb partjaihoz értünk.

Aztán Szent Ilona szigetének vettük utunkat. Április 3-án értünk oda és 19 napot pihentünk. Egyik nap néhányan közülünk 13 angolnát, másfajta halakat és egy bonitót* fogtak. Érkezésünk után én, Edmund Barker 4–5 peguinnal, vagyis pegui bennszülöttel, akiket magunkkal hoztunk, meg az orvosunkkal partra szálltam. A kápolna melletti házban egy angolt találtam, a suffolki Burie-be való John Segart, akit 18 hónappal ezelőtt Abraham Kendall hagyott itt, a *Roiall Merchant* ugyanis itt járt, s őt itthagyták a szigeten, hogy felgyógyuljon, mert a hajón bizonyára elpusztult volna. Olyan egészséges színben és kitűnő állapotban találtuk, mint annak a rendje, de elméjében meghibbant, s mint később kiderült, megbolondult. Talán mert első pillanatban megijedt tőlünk, nem tudva, hogy ellenségek vagyunk-e vagy jó barátok, talán a hirtelen öröm miatt, amikor kiderült, hogy régi sorstársai és honfitársai vagyunk, meghib-

* Bonito (Thynnus pelanus) kistestű, kb. 80 cm hosszú tonhalfajta.

bant, nyolc napig sem éjjel, sem nappal nem tudott nyugodni, s végül álmatlanság miatt meghalt. . .

Tengerészeink kicsit elégedetlenkedve vizet vettek fel, s annak ellenére, hogy volt vizük és haluk, mégis egyenesen haza kívánkoztak. Bár a kapitány nagyon szeretett volna a brazíliai Pernambucóba menni, de engedett kívánságuknak. Körülbelül 1593. április 12-én hagytuk el Szent Ilona szigetét, s elindultunk a fent említett hely felé. A következő napon kapitányunk felszólította a tengerészeket, hogy hozzanak rendbe egy elővitorlát, amit a kezében tartott, de erre egyesek azt felelték, hogy ha nem megyünk egyenesen haza, ők bizony semmihez hozzá nem nyúlnak. A kapitány kénytelen volt engedni, s ettől kezdve hazafelé tartottunk.

Nemsokára azonban ismét fogytán van a hajón az élelem, s lázadás fenyeget. Lancaster kénytelen megváltoztatni elhatározását, s a hajót Észak-Amerika felé irányítja. Az angolok Mona-szigeten kijavítják sokat szenvedett hajójukat.

Így hajónkat tengerképessé téve elhatároztuk, hogy egyenesen Új-Fundlandba megyünk. Indulás előtt azonban vihar támadt északi széllel, leszakított bennünket a horgonyról és Dominicától dél felé sodort. Éjjel Savona szigete fölött majdnem hajótörést szenvedtünk, mert a szigetet 4—5 mérföldnyi távolságban homokzátonyok veszik körül. Istennek azonban úgy tetszett, hogy megmeneküljünk, s nyugatnak vettük utunkat. Elmentünk Santo Domingo szigete mellett, megkerültük a Tiberon-fokot, áthaladtunk a Dominica és Kuba közötti régi csatornán a Florida-fok felé.

Ezután elmentünk a Florida-fok mellett, s átjutva a Bahama-szoroson, Új-Fundland partja felé vettük utunkat. Amikor a 36. szélességi fokig, keletre meg egész Bermuda szigetének vonaláig jutottunk, úgy

találtuk, hogy a szél nem olyan, mint vártuk, s mint a különféle beszámolókban írták. Északi szélben várakoztunk pár napig, a szél azonban egyre erősebb lett, s a végén nagy vihar kerekedett belőle. 24 óráig olyan erővel tombolt, hogy összes bevont vitorláinkat elvitte, s a hajót úgy elárasztotta vízzel, hogy 6 láb magasan állott a hajófenékben. Ettől nagy kínszenvedéssel megszabadítottuk a hajónkat, közben a szél is enyhült és északnyugativá fordult. De rögtön utána megint úgy rákezdett, hogy elvesztettük előárbocunkat, s a víz is olyan magasan árasztott el, mint az előbb. Végre megszűnt a vihar, s útirányunkkal ellentétes szél támadt. Tanakodni kezdtünk, hogy ha életben akarunk maradni, mi lesz a leghelyesebb. Élelmiszerünk teljesen végét járta, 6—7 napja már bőrt ettünk. Legokosabbnak gondoltuk, ha visszafordulunk Dominica és a körülötte levő szigetek felé, tudván, hogy ott segítségre találunk. Vissza is fordultunk, de mielőtt odaértünk volna, a szél megint szembefordult, ami a víz- és élelemhiány miatt nagy veszedelmet hozott számunkra. Kénytelenek voltunk nyugatra fordulni a Nueblák, vagyis felhős szigetek irányában San Juan de porto Rico* szigete felé. Ide el is értünk, ivóvizet találtunk, tarisznyarákot meg teknősbékát, ami leginkább holdtöltekor jön partra. 17—18 napig pihentünk itt, némi élelmiszert is gyűjtöttünk a hajóra, s elhatároztuk, hogy visszamegyünk megint Monába. Erre 5 emberünk otthagyott bennünket, s minden rábeszélésünk ellenére a Nuebla-k szigetein maradt. Ezek később egy angol hajón értek haza. Ezeket a szigeteket otthagyva körülbelül 1593. november 20-án érkeztünk meg Monába, s hajnali 3—4 óra tájban horgonyt vetettünk. A kapitány hadnagyával, Edmund Barkerrel és még néhány emberrel az öreg indián és három

* Puerto Rico szigete, Hispaniola szigetétől keletre.

fia házaihoz ment abban a reményben, hogy élelmiszerhez jutunk. Már mindenünk elfogyott, és pótlás nélkül nem tudtunk tovább menni. 3 vagy 4 napot töltöttünk itt élelmiszert keresgélve, hogy segítsünk a hajón maradt társainkon. Amikor lementünk a partra, hogy a hajóra visszatérjünk, az északi szélben, hullámzó tengeren nem tudtak értünk jönni, mert a csónak olyan kicsi készség volt, hogy nem lehetett vele goromba tengeren menni. Reggelig a parton maradtunk, arra számítva, hogy a szél enyhülni fog, és biztonságosabb lesz az átkelés. De éjjel úgy 12 óra tájban hajónk öt emberrel és a hajóinassal elsodródott. Az ács titokban elvágta a horgonykötelet, s otthagyott bennünket csónak és minden egyéb nélkül nagyon kellemetlen helyzetben...

Mivel egyetlen hely nem tudott eltartani bennünket, több csoportra oszlottunk. Mi a kapitánnyal hatan maradtunk, s a legjelentősebb táplálék, amit 29 napig találtunk, vízben főtt laboda-szár volt s néha egy-egy tök az öreg indián kertjéből. Ez most, hogy másodszor is idejöttünk, három fiával együtt megszökött előlünk a hegyek közé. A 29. nap végén megpillantottunk egy francia hajót, mint később megtudtuk, a Dieppe-ből jövő *Luisát*, amelynek kapitánya Monsieur Felix volt. Tüzet raktunk, s hogy megpillantotta, bevonta csúcsvitorláit, felénk közeledett, felvonta lobogóját, amiből megtudtuk, hogy francia. Elhaladt a sziget nyugati végéhez, lehorgonyzott, mi meg teljes erőnkből oda rohantunk.

A franciák nagyon szívélyesen fogadják a sokat szenvedett angolokat. Másnap még egy Dieppe-i hajó érkezik.

Erre eltávoztunk onnan, hatunkat egyik hajóba osztva, hatunkat a másikba, s elhagyva ezt a szigetet Dominica északi partjára mentünk, ahol a következő év, 1594 áprilisáig maradtunk. Körülbelül két hóna-

pig a lakosok között bőrrel és az ország más termékeivel kereskedtünk, miután erre engedélyt kaptunk. Ezalatt egy New Haven-i hajó jött arra a helyre, ahol tartózkodtunk, s hírt kaptunk arról a hét emberről, akiket Mona szigetén hagytunk. Kettő közülük nyakát szegte, mikor a sziklári madarakat szedett, hármat a spanyolok vágtak le, akik Dominicáról jöttek, mert az *Edward*dal menő emberektől megtudták ittlétüket, a maradék kettőt, akik megmenekültek a véreskezű spanyoloktól, ez a New Haven-i ember hozta magával hajóján.

Az életben maradt néhány angol Dominicában hajóra száll és 1596. május 7-én Dieppe-be érkezik.

[Innen] elindultunk Rie felé, s ott partra léptünk 1594. május 24-én, pénteken, miután 3 évet, 6 hetet és 2 napot utaztunk. A portugáloknak ehhez fele annyi idő elég, de mi nem a megfelelő időt és évszakot választottuk ki az indulásra.

A Keleti-Indiákon elfogott portugáloktól megtudtuk, hogy ők nemrégiben felderítették Kína partjait egészen az 59. szélességi fokig, s ott észak felé még mindig nyílt vizet találtak. Nagy remény van tehát az északkeleti vagy északnyugati átjáróra. Tanú James Lancaster parancsnok.

FEKETE LOBOGÓ ALATT

A kalózok fekete lobogója, ifjúkori olvasmányaink emléke tűnik fel előttünk a következő szemelvényekben. Időben kissé elkalandozunk az Erzsébet-kortól, mivel történeteink a XVII–XVIII. században játszódnak le. Ennek oka az, hogy be akarjuk mutatni, mivé fejlődött Drake és Hawkins „hazafias" kalózvilága, néhány képben pedig, mint a Kid és Quelch szomorú végzetéről szóló leírásokban már előreveti árnyékát a kalózvilág alkonya.

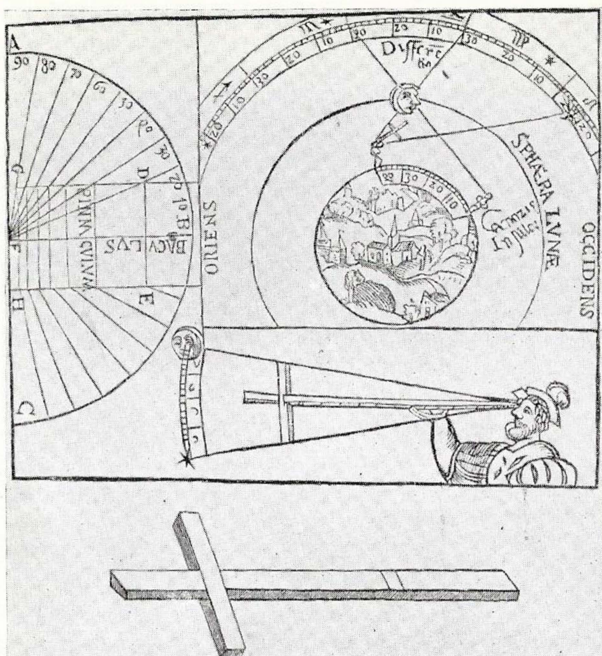
Sajnos előre kell bocsátanunk, hogy romantikus hajlamú olvasóinknak, akik Stevenson *Kincses szigetére*, Jókai *Kalóz királyára* visszaemlékezve veszik kezükbe könyvünket, csalódást fogunk okozni. A kalózok részben „szolíd üzletemberek", akik megbízóik számára pontos üzleti naplót és könyvvitelt vezetnek az ejtett zsákmányról, mint a páratlan érdekességű dokumentum, a *Revenge* (természetesen nem azonos Sir Richard Grenville hajójával) kalózhajó naplója is bizonyítja, – részben közönséges és állati kegyetlenségű rablók, mint a buccaneerek és flibustierek, vagy Roberts, a „kalózkirály".

Ha a kalózokat jobban meg akarjuk ismerni, mindenekelőtt azt kell figyelembe vennünk, hogy kétféle tengeri rablót különböztetünk meg. Az egyik a tulajdonképpeni kalóz (angolul a privateer), nem más, mint üzleti vállalkozó. Egy-egy háborúba a hadviselők kormányai magánszemélyeknek meghatalmazásokat adtak (ld. Norton ka-

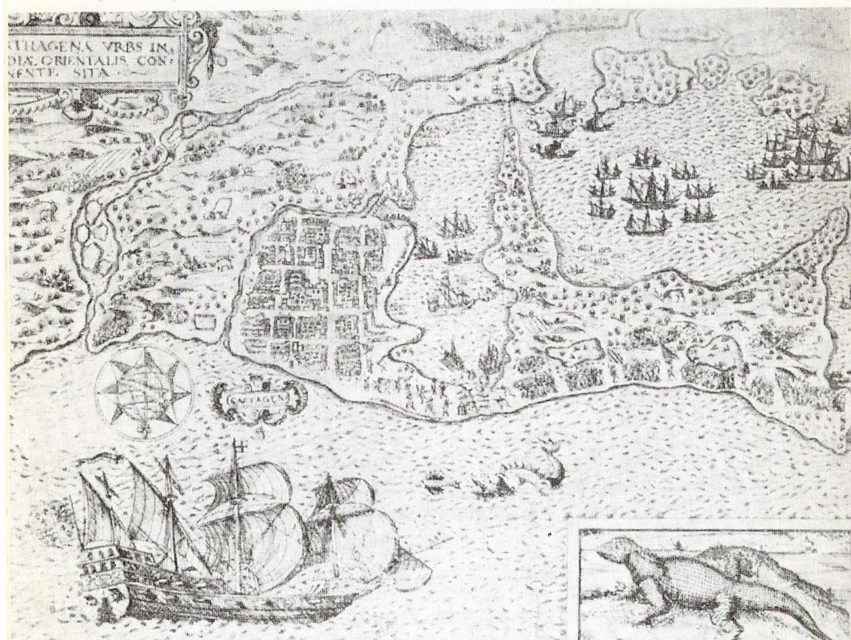
pitány kalózlevelét), melyben engedélyezik nekik, hogy saját hajójukon és költségükön ellenséges hajókat fogjanak el vagy semmisítsenek meg. A zsákmány rájuk eső részét egy külön hivatal, az un. Prize Court (zsákmány bíróság) dönti el.

A kalózok keze eléggé meg van kötve. Felhatalmazásuk megszabja, hogy csak ellenséges hajókat vagy ellenséges országoknak szállító hajókat támadhatnak meg. Kötelességük az is, hogy a tengeri rablókra vadásszanak. A kalózok másik csoportját tengeri rablóknak (pirate) nevezhetjük. Ezeknek nincsenek hivatalos megbízásaik, nemzetiségre való tekintet nélkül bárkit megtámadnak, akit tudnak. A két kalóztípus azonban gyakran keveredik egymással. Legtipikusabb képviselőjük a híres Kid kapitány, kalózként kezdi és tengeri rablóként végzi szomorú pályafutását.

A kalózkodás „aranykora" a XVII. század és XVIII. század első felére esik. A hadiflották sem saját hajóikat nem tudják eredményesen védeni az ellenséges támadások ellen, sem az ellenségnek nem tudnak komoly kárt okozni. A kormány éppen ezért rá van szorulva a magánosok katonai szolgálatára. Ezek egy része az 1600-as évek elején a nyugat-indiai szigeteken talál magának búvóhelyet. A kortársak „buccaneerek"-nek[1] nevezik őket. Az angol buccaneerek, a francia flibustierek[2] társaságában eredményesen fosztogatják a spanyol hajókat és kikötőket. Egy ilyen vállalkozásukat, Portobello panamai város 1680-as kifosztását – feltehetőleg az egyik vezető, a híres Bartholomew Sharpe[3] elbeszélésében – mi is közöljük. Néhány évtizedes virágzás után a nyugat-indiai kalózvilág lehanyatlik. 1658 után megváltozik a politikai helyzet. Az angol kormány megbékél a spanyolokkal és ellenséges viszonyba kerül a franciákkal. Ekkor az angol-francia kalózszövetség felbomlik, megszűnik a spanyolok kifosztásának legális háttere. A kalózok válaszút elé kerülnek. Egy részük, mint Henry Morgan, az amerikai milliárdos Morgan-család őse, megtér, állami szolgálatba lép, Jamaica helyettes kormányzójává nevezik ki, s mint közölt levele is bizonyítja, elkeseredett ellenfele lesz korábbi bajtársainak, a tengeri rablóknak.

EGYKORÚ TENGERÉSZETI MŰSZEREK

CARTAGENA KIKÖTŐJE, ELŐTÉRBEN DRAKE HAJÓJA

A legális kalózkodás a XVIII. században egyre inkább veszít jelentőségéből, a „kalózok" helyét a tengeri rablók foglalják el. Every, Roberts, Sir Francis Verney és mások gátlástalanul űzik véres mesterségüket. Rettegésben tartják a tengereket, s olyan sikerrel tevékenykednek, hogy – hír szerint Roberts kapitány rövid négy éves kalózkodás alatt 400 hajót ejt zsákmányul.

Mi okozta a kalózok e páratlan sikerét, hogy az emberek szinte páni félelemmel menekültek előlük? Mikor Roberts egyetlen hajójával, rajta 45 emberrel betör Trepassey kikötőjébe, az ott horgonyzó 22 hajó legénysége a partra menekül és kardcsapás nélkül tűri a kalózok garázdálkodását. Elejtője pedig bárói címet kap, oly nagy a megkönnyebbülés a híres kalóz pusztulásán.

A sikerek magyarázatát részben a kor, a kezdődő kapitalizmus „szelleme" adja. A kereskedelem szoros kapcsolatban áll a kalózkodással, „... a kereskedelmi tőke ... uralma ... mindenütt rablórendszert jelent ... fosztogatással, kalózkodással, rabszolgavadászattal, gyarmati leigázással kapcsolatos." (*Marx:* A tőke III. 373 – 374. o.) Természetes tehát, hogy a pénz utáni hajszában sokan kihasználják a lehetőségeket, s kalóznak csapnak fel. A Kid, Every és mások mérhetetlen kincseiről szóló legendák is a kalózkodásnak ezt az oldalát mutatják.

Ez a gondolkodásmód biztosítja a kalózok állandó utánpótlását is. A nehéz körülmények között szolgáló kereskedelmi és haditengerészek nagy része – mint Kid és Roberts példája is igazolja –, gyakran csak az alkalomra vár, ami csakhamar eljön, hogy kalóznak csapjon fel.

A kalózok sikerének másik tényezője fejlettebb harcászatukban, s nem utolsósorban félelmetes hírükben gyökerezik. A kalózhajók többnyire a legjobb vitorlások, amelyek azt is megtehetik, hogy több hajó közül választják ki maguknak legalkalmasabbnak látszó zsákmányukat, s mire a többi felocsúdik kábulatából, kedvező széllel már messze járnak. A hadihajók és a kereskedelmi hajók felszerelése még hiányos, viszonylag kevés a több fedélzetű, oldalágyúsoros nehéz hadihajó – a kalózvilág felszámolója –, a kereskedelmi hajókon csupán elöl és hátul

találhatunk néhány löveget, s így nem is állhatnak ellen az ágyúkkal és vitorlákkal megrakott kalózhajók rohamának. A tengeri rablók többnyire kitűnő tengerészek és tüzérek, továbbfejlesztői az angolok „modern" tengeri harcászatának, s így a még mindig közelharcra berendezett spanyol és portugál hajókkal szemben döntő fölényben vannak.

Az angolok természetesen nem monopolizálják a kalózkodást, holland, francia, török, spanyol és más nemzetiségű rablók nekik is érzékeny veszteséget okoznak. 1609 és 1616 között, néhány évtizeddel az angol hajóhad első nagy korszaka után, a „török" kalózok, kik között szépszámú angol tengerész is akad, 466 angol hajót fognak el. Kid – bármennyire is tagadja – és Roberts áldozatainak nagy része is az angol hajók közül kerül ki.

Még súlyosabbak a spanyol veszteségek, számítások szerint a XVI–XVII. században minden harmadik spanyol hajó süllyed el az óceánon vagy kerül a kalózok kezébe.

Végeredményben azonban éppen ezek a sikerek okozzák a kalózvilág vesztét. A XVIII. században a kereskedelmi tőkének már nincs szüksége arra, hogy a kalózkodás véres és egyre kényelmetlenebbé váló eszközéhez nyúljon. Érdeke most a „tengerek szabadsága", s e „szabadságnak" a kalózok már az útjában állanak. Az angol flotta egyik legfontosabb feladata a XVIII–XIX. században a kalózok felszámolása.

A változást az is bizonyítja, hogy a sikeres portyázás után visszakerülő kalózokat már nem Erzsébet királynő és lovaggáütés várja, mint Drake-t, hanem a bíróság és a bakó. Nem csoda, ha a kalózok eleinte meglepődnek. Kid kapitány saját eljárásának törvényességét bizonygatja. Quelch kapitány kivégzése előtt felismeri, mi az oka annak, hogy eddig hallgatólagosan elnéztek az újangliai hatóságok a kalózok gaztettei felett, amikor sorstársaira célozva így kiált fel: „Nekik is meg kellett volna gondolniuk, hogy honnan szerzik azt a pénzt, amit New Englandbe hoztak, de mert ezt nem tették meg, felakasztják őket."

A kalózok aranykora tehát a XVIII. század második negyedében véget ér, az utolsó amerikai tengeri rabló-

kat, a *Mexican* vezetőit 1835-ben végzik ki. Megszűnik a magánosok katonai felhatalmazása is. A hágai nemzetközi egyezmények már nem ismerik el az ún. „zsákmányjogot". Nincsenek már olyan társaságok sem, mint a londoni 1630-ban alapított buccaneereket támogató Tortuga Company, a tőkének nincs szüksége a kalózok szolgálatára. Tevékenységük azonban minden barbárságával együtt jellemző és keveset idézett része a kapitalizmus hőskorának, az „eredeti tőkefelhalmozás" időszakának, s ezért megérdemli, hogy ha felületesen is, de megismerkedjünk a kalózok halálfejes lobogós, romantikusnak látszó, de valójában durva, kegyetlen és embertelen világával.

Szemelvényeinket a buccaneerek egyik legnagyobb vállalkozásának, Portobello megtámadásának történetével kezdjük. A sikerült leírás jól mutatja a kalózok tipikus harcmodorát, a vakmerő meglepő támadáson alapuló kalóztaktikát. A spanyol kikötővárosokat a kalózok általában nem a tengerről, hanem a szárazföldről támadják meg, mint a jelen esetben is, s a rajtaütés sikerének legfőbb záloga – mint mindig – az indiánok spanyolgyűlölete.

Legszínesebb szemelvényünk Bartholomew Roberts, a kalózkirály tevékenységének és egyik gaztettének a leírása. A *Boston New Letters* 1720. augusztus 22-i tárcája színes leírást ad Roberts viselt dolgairól. Van itt minden, halálfejes kalózlobogó, zenével aláfestett támadás, vad barbár fosztogatás. Roberts üstökösszerű kalózkarrierje bámulatos. 1718 novemberében még egy szerény Guineába igyekvő – feltehetőleg rabszolgakereskedő – hajó harmadik tisztje, aki szinte hetek alatt a leghírhedtebb és legrettegettebb kalózzá növi ki magát. Nem csoda, ha ez a romantikus történet a legnagyobb magyar mesemondó, Jókai Mór képzeletét is megihlette, s róla alkotta egyik színes elbeszélését, a *Kalózkirály*-t.

John Quelchről szomorú sorsán kívül nincs sok mondanivalónk, ő is olyan New England-i kalóz volt, mint a többi. William Kid azonban megérdemli, hogy többet foglalkozzunk vele. Az ő titkos kincse számos kalózlegenda ihletőjévé vált, s ha az ember ezek után a történetek után a kor hiteles dokumentumaiban néz utána

Kid tevékenységének, bizony csalódást érez. Kid meglehetősen homályos múlt után, 1696-ban egy kalózvadász hajó parancsnoka lesz, s elindul az Indiai-óceánra. Nem sokkal ezután legénysége arra „kényszeríti", hogy tengeri rabló legyen. Számos kaland – és sok rablás – után elveszti hajóját, s visszakerül New Englandba. Itt elfogják, Angliába küldik bíróság elé, ahol nem egészen törvényesen halálra ítélik és kivégzik. A kivégzés okát a legtöbben abban találják meg, hogy Kid túlságos gazdagsága irígységet váltott ki, s többen meg akarták kaparintani ezeket a kincseket. Kid igazi arcát kötetünk egyik legérdekesebb dokumentuma, egy páros rímekben, ún. „couplet"-ekben írt ballada mutatja be. Az ismeretlen szerző, aki minden bizonnyal 1701. május 12. és 23. között, vagyis Kid elítéltetése után és kivégzése előtt írta költeményét, rendkívül élesen és szellemesen mutatja be a kalózvilág való képét; s bár nem mondja ki, de soraiból sejteni lehet, hogy ez a világ, a „bíborvörös selyem mellénybe és elegáns térdnadrágba öltözött, nyakukban tízszeres aranyláncot s övükben tőrt és pisztolyokat hordó" (Bartholomew Roberts öltözéke utolsó csatájában) kalózvezérek világa már alkonyához közeledik.

A buccaneerek Portobello alatt – 1680

Január 7

Az 1679-es év vége felé, úgy december táján valamennyien összegyűltünk Port-Morantnál, ahol a társaság elhatározta, hogy Port-Morant környékére szárazon és vizen John Coxon kapitányt teszi vezérévé, és hogy hadjáratot szervez Portobello elfoglalására.

A kalózhajók 1680. január 7-én indulnak, kedvező szélben csakhamar a Panama előtti kis szigetekhez érnek, ahol elrejtőznek a jószerencsét várva.

Másnap Coxon kapitány személyesen jött hozzánk csónakján, hogy megtudja, mi az oka vesztegléstünknek. Értesülvén róla, hogy az ellenszél miatt nem tudunk elindulni, azt tanácsolta a hajó kapitányainak, hogy a legsürgősebben rakjanak ki hajóikból és bárkáikból tutajokra mindent, amit csak lehet és azután induljanak Portobello alá. Attól félt ugyanis, hogy az ellenség áruszállító hajói felfedezhetik őket. Közben Cooke kapitány felénk hajóztában találkozott egy spanyol vitorlás-gályával, amely négereket szállított Cartagenából* Portobellóba, de mivel a kapitány emberei között nézeteltérés támadt — egy részük el akarta süllyeszteni a gályát, a másik meg nem — végül is elszalasztották. A partmenti áramlat egyre erősebben keletnek fordult s ezenfelül erős nyugati szelet is kaptak, úgyhogy Cooke kapitány nem tudott eljutni a Golden Islandra** hanem Darien öblében volt kénytelen lehorgonyozni. Ezalatt a mi társaságunk hajóra és bárkákra szállt, hogy Portobellóba jusson, mielőtt felfedezik. Míg itt vesztegeltünk, jól megismerkedtünk az ittlakó bennszülöttekkel, akiket Délről hajtottak át a spanyolok az országnak ebbe a részébe. Azt tapasztaltuk, hogy az indiánok nagyon gyűlölik a spanyolokat, de még nem tudják, hogy bosszulják meg rajtuk magukat. Megértve szándékainkat, a szárazföldre kísértek bennünket, és megmutatták, hol vannak az ezüsttel és arannyal teli spanyol városok. A bárkák elhagyva a hajókat, mintegy kétszázötven emberrel útrakeltek Portobello felé. A hajókon maradt legénység követte a bárkákat, ez utóbbiak embereinek Coxon kapitány, a főparancsnok azt a parancsot adta, hogy

* Város a Panama földszoros keleti oldalán, a mai Colon közelében. A spanyol aranyszállítmányok egyik központja.

** Nagyváros a mai Columbiában, a spanyol Új-Granada főkormányzóság székhelye.

amint csak lehet, foglaljanak el hídfőállást a Sambolákon* és a Springer támaszpontnál, és mindaddig tartsanak ott ki, amíg további parancsot nem kapnak. Ezek a távozó bárkák a Sambolák felé hajóztak. Ott, a Springer támaszpontnál egy nagyobbfajta hajót láttak horgonyozni. Közelebb kerülve hozzá kiderült, hogy francia kalózhajó, amelyet Lessone kapitány vezetett, s most berakodott a Sambolákon. A francia kapitány, miután tudomást szerzett szándékainkról, csatlakozott hozzánk kalózaival, akik rajta kívül vagy nyolcvanan voltak. Így aztán neki buzdulva együtt folytattuk tovább utunkat, és Portobellótól mintegy húsz mérföldnyire szálltunk partra egy régi, romos kikötőben, amelyet Puerta-Ree néven ismertek. A partmenti út nagyon sziklás volt és menetelésre alkalmatlan, de ez húzódott a tengerpart közelében —, és mert a magas hegyekről nagyon jól át tudtuk tekinteni a terepet, attól is megmenekültünk, hogy kikémleljenek bennünket. Szerdai napon indultunk Portobello felé. Szombaton tíz óra tájban egy indián faluba értünk. Embereink java része legyengült, mert már három napja nem evett és mezítlábas talpukat a sziklák felsebezték. Egy indián, amint megpillantott bennünket, amilyen gyorsan csak tudott, nekiiramodott Portobello felé és egyre azt kiáltozta, hogy „rablók, rablók". Coxon, a vezérünk ezt látva, elkiáltotta magát: „Fiaim, le kellene rohannunk a várost, mielőtt még szétkürtölik hírünket!" Ekkor három mérföldre lehettünk Portobellótól. Mivel már fáradtak voltunk, az indián meg sokkal gyorsabb volt nálunk, egy jó félórával előttünk ért Portobellóba, még mindig egyre „rablókat" kiáltozva. Közvetlenül ezután meghallottuk a riasztólövést, amiből biztosra vehettük, hogy már felfedeztek bennünket. Mi aztán megtettünk a városban mindent, ami csak tőlünk telt. Robert Alliston

* San Blas szigetcsoport a Panama földszoros keleti oldalán.

kapitány vezette hátvédünk olyan gyorsan felzárkózott hozzánk, ahogyan csak tudott. Mielőtt a toronyóra a délutáni órákat ütötte volna, már elfoglaltuk a várost, amelynek helyőrsége a Glorynak nevezett erős várba vonult vissza, hogy ott védekezzék. Másnap a spanyolok – lehettek vagy kétszázan – megpróbáltak kitörni a Gloryból, de mi szembeszálltunk velük, és visszavertük őket várukba. Két napig tartottuk megszállva a várost. Elraboltunk mindent, amit csak tudtunk, és zsákmányunk legjavát bárkáinkra pakoltuk. Néhány emberünk szárazföldön kísérte utánunk a foglyokat. Remélve, hogy váltságdíjat kapunk értük, zsákmányunkkal, a harácsolt holmikkal együtt foglyainkat is lekísértük a Portobellótól negyedfél mérföldre lévő hídfőállásunkra. Ez volt a Bastamenteshez legközelebb eső hídfőállásunk. Alliston kapitány kedden útra kelt springersi támaszpontunkra, hogy értesítse az akkor ott horgonyzó hajóinkat kitűzött feladatunk végrehajtásáról és arról, hogy mi is indulóban vagyunk Bastamentesbe, csapatunk állomáshelyére. Alliston beszámolt arról is, hogy elfoglaltuk Portobellót és csaknem az egész várost kifosztottuk, s mindezt nagyobb emberveszteség nélkül. Mindössze öt-hat ember sebesült meg és egy ezüstneművel és kelmékkel, a zsákmány legjavával megrakott csónakunk süllyedt el a túlterheléstől a folyón lefelé hajóztában. A folyómenti kisebb erődítmények tüzeltek a bárkáinkra és két-három emberünket megsebesítették. Zsákmányunkat Bastamentesbe szállítottuk, és azok az embereink is, akik szárazföldön indultak útnak, ugyancsak zsákmánnyal megrakodva és a foglyokkal, rövidesen megérkeztek a hídfőállásba, amely mintegy fél mérföldnyire van a szárazföldtől. Mintegy három nappal később ért hídfőállásunk alá Portobellóból az a bennünket üldöző körülbelül hétszáz panamai katona, aki egy nappal az-

után érkezett Portobellóba, ahogy mi onnan kivonultunk. A spanyolok bárkákon hajóztak addig a támaszpontig, amelyben tanyáztunk. Számtalan kézifegyverből tüzeltek ránk és annyira összelövöldözték támaszpontunkat, hogy foglyainkat és a Portobellóban zsákmányolt holmijainkat felpakolva, egy lőtávolukon kívül eső másik állásba voltunk kénytelenek visszavonulni. Időközben hajóink is megérkeztek oda, ahol társaságunk táborozott és arról vitatkozott, hogy mi lenne a teendő. Arra gondoltunk ugyanis, hogy a spanyolok katonaságot fognak küldeni foglyaik kiszabadítására. Szigorú készültséget tartva, másnap észrevettük, hogy egy nagy spanyol halászbárka horgonyzik Portobello előtt. Ezt Bartholomew Sharpe rajtaütésszerű megrohanással elfoglalta. A halászbárka sóval és gabonával volt megrakva és Cartagénából jött. Az árbockosárban éberen őrködve, három nappal ezután egy ugyancsak Cartagenából jövő nagy hajót vettünk észre. Hajóink és naszádjaink felszedték a horgonyokat és eléje hajóztak, hogy találkozzanak vele mielőtt Portobellóban kikötne. Elsőnek Alliston kapitány érte be naszádjával és vette fel vele a harcot, majd Coxon kapitány támogatásával hajója oldalához erősítette és minden veszteség nélkül magával vonszolta. Harc közben néhány spanyol elesett. A mintegy kilencven tonnás új hajónak nyolc ágyúja volt. Fő rakománya épületfa, só és gabona, meg vagy harminc néger és négy láda selyem. Ezután megosztoztunk Portobellói utunk eredményén: a zsákmány és váltságdíj pénzértékéből minden emberre száz spanyol dollár jutott. Megállapodtunk abban, hogy hajóink rendbehozása céljából Boca Toróba hajózunk. Ez mutatkozott ugyanis a legalkalmasabb helynek hajóink kijavítására, mert teknősben, tengeri tehénben és halban igen gazdag volt. Miután hajóinkat rendbehoztuk, megtisztogattuk, újabb hathetes hajózásra

váltak alkalmassá. Boca Dragot megkerülve, végighajóztunk rajta Boca Toróig*, ahol egy vitorlást pillantottunk meg. Felderítésére csónakot küldtünk. Kitűnt, hogy egy nagy spanyol halászbárka. A bárka parancsnoka, egy bizonyos Richard Sawlking elmondta, hogy Peter Harris kapitány jelenleg a diegói támaszpontunkon van. Amint lehetett, hírt adtunk neki magunkról. Coxon kapitány fölszerelte új hajóját, otthagyva a régit, Essex kapitány meg a bárkáját hagyta ott, amely már nagyon korhadt volt. Peter Harris és Richard Sawlking kapitánnyal megismertettük annak a kereskedelemnek a méreteit, amelyet az indiánokkal folytattunk a Sambolákon. A két kapitány kapott rajta és mindenáron oda akart hajózni. Megállapodtunk, hogy valamennyien elindulunk Lessones kapitány kikötőhelyére. Boca Toro ötven mérföldre van Portobellótól nyugatra, Boca Drago pedig ugyancsak nyugatra további három mérföldre Boca Torótól. Valamennyi hajónk Lessones kikötőhelyén futott össze, ahová a találkozót előre megbeszéltük. Coxon kapitány úgy döntött, hogy fölhajózunk Golden Islandig és onnan szárazföldön tesszük meg az utat Panamába, illetőleg addig a helyig, amelyről az indiánok beszéltek nekünk, Toca Mora néven emlegetve azt. Mi angolok valamennyien megegyeztünk abban, hogy megyünk, de Lessones és Jon Rowe kapitány és emberei elvetették ezt a tervet, mert hajóik legénysége tiszta francia volt. Az indiánok, férfiak, asszonyok és gyerekek följárogattak a kikötőben horgonyzó hajóinkra, és nagyon barátságosak voltak. Beszámoltak nekünk arról, hogy mialatt mi Portobellóban harcoltunk, a spanyolok mintegy nyolcvan katonájukkal rájuk rontottak, okul hozván fel, hogy barátságosan viselkedtek velünk. A spanyolok többet megöltek kö-

* Boca del Toro (bikatorok) és Boca del Drago (sárkánytorok) tengerszorosok a Colon-sziget két oldalán.

zülük — az indiánok mintegy húszra teszik a megöltek számát —, az indiánok másik része meg, biztonságát tartva szem előtt, arra az időre míg vissza nem érkezünk, a hegyekbe menekült. Ezek az indiánok pogányok voltak s akadtak közöttük olyanok, akiket ők „doktornak" neveztek, s akik amikor nekik úgy tetszett, ördögöt is tudnak idézni. Ezek jósolták meg jövetelünket és azt is, hogy mikor érkezünk. Amikor megpillantottak bennünket, nagy megnyugvásukra szolgált, hogy jószándékainkat minden jelzés nélküli fehér zászló kitűzésével adtuk tudtukra. Erre aztán feljöttek a fedélzetre. Felajánlották, hogy velünk tartanak boszút állni a spanyolokon, akiket ők walkereknek hívnak. Egyetértőleg megegyeztünk abban, hogy a váltságdíj és a zsákmány pénzértékéből minden embert száz spanyol dollár illeti, ugyanúgy, mint Portobellónál. A legénység mohón leste az indulást és most lelkesen vette tudomásul, hogy indulunk a Golden Islandra. Hajóinkat kis búvóöblökbe vagy szűk bejáratú kikötőkbe rejtettük a spanyolok szeme elől, és számot vetve azzal is, hogy ha közülük valaki mégis erre az útra tévedne, bárkáinkat és kisebb vízi járműveinket olyan közel helyeztük el nagy hajóink védelme alá, amennyire azt jónak találtuk, és elrendeltük, hogy annyi ember maradjon minden vízi járművünk fedélzetén, ahány annak kezeléséhez a jármű nagyságához mérten szükséges. Így aztán április 4-én, egy vasárnapon felvettük a szükséges készleteket, hogy már másnap, hétfőn partra szálljunk. A francia hajókat a Sambolákon hagytuk. Az indiánok vezetésével reggel hat óra tájban háromszázharminckét emberünk szállt partra. Az indiánok nagyon készséges segítőinknek mutatkoztak, mint ahogy azt később be is bizonyították. Ennyit a portobellói kalandunkról.

Az elbeszélés itt megszakad. Más forrásokból tudjuk, hogy a vakmerő kalózkaland sikerrel járt.

Sir Henry Morgan[4] levele Sir Leoline Jenkinshez

1682. március 8.

Szolgáljon Elnök Úrnak örvendetes tudomásul!

Mióta Őfelsége parancsának engedelmeskedve elrendeltem, hogy a három kalózt végezzék ki, az egész banda, amely az utóbbi két évben a spanyolokat a Déli-tengerek vidékén állandóan zaklatta, egy spanyol kormányos segítségével átvergődött a széloldali szigetekre. Közülük azután tizenhat innen Bartholomew Sharpe vezetésével Angliába hajózott. A többiek Antignában és a szomszédos szigeteken telepedtek le, kivéve azt a négyet, aki idejött. Az, aki szolgálatomba szegődött, besúgó volt, hogy elnyerje a bíróság jóindulatát. Csodálatra méltó, hogy ezek az emberek mennyit kóboroltak. Nem sokkal több, mint négy hónap alatt a perui Coquimbóból, amely a déli szélesség 5. fokán van, Barbadosba érkeztek,* az északi szélesség 13. fokára.

Bartholomew Roberts kalózkodásai

Boston. Múlt hétfőn, folyó hó 15-én befutott a kikötőbe a *Samuel* nevű hajó Londonból. A hajó 11 hete hagyta el Londont, parancsnoka Samuel Carry volt. Útközben a 44. szélességi fokon, 30—40 mérföldre Új-Fundland partjaitól keletre két kalózhajó, nevezetesen egy 26 és egy 10 ágyús hajó, feltartóztatta és elfogta. A hajók parancsnoka Thomas** Roberts volt, fedélzetükön mintegy 100 angol tengerésszel...

A kalózok először is kifosztották az utasokat és

* Coquimbo chilei kikötőtől Barbados szigetéig a távolság légvonalban is több mint 4000 km!

** Helyesen Bartholomew.

a tengerészeket, elrabolták minden pénzüket és ruhájukat, mellükhöz töltött pisztolyt szegeztek, s készen álltak arra, hogy lelőjék azokat, akik azonnal nem mondják meg, mijük van és nem mondanak le róla. Ezután őrült dühvel szétrombolták a fedélzetet, feltörték a csapóajtót, mint egy csapat szörnyeteg rontottak a hajó belsejébe, itt törtek-zúztak, fejszékkel és tőrökkel feltépték a ládákat, csomagokat, dobozokat és bálákat. Amikor olyan árut találtak, amit nem akartak magukkal vinni, a vízbe vetették, ahelyett, hogy visszadobták volna a fedélközbe. Úgy nyitották ki a ládákat, hogy egy csomó golyót lőttek a kulcslyukba, s így feszítették fel ezeket. A kalózok 40 hordó puskaport, hét nagy ágyút, a tartóköteleket és mintegy 9–10 000 £ sterling értékű válogatott árut hurcoltak el Carry kapitány hajójáról a saját-jukra.

Az egész idő alatt semmi mást nem lehetett hallani a kalózok szájából, mint elképzelhetetlenül ocsmány káromkodást, átkozódást és istenkáromlást, gyakran mondogatták, hogy ők nem kerülnek a bitóra, nem adják fel magukat, mint Kid vagy Bradish emberei, s ha túlerő támadja meg őket, amellyel nem birkózhatnak meg, egyetlen pisztolygolyót lőnek a puskaporos hordóikba és vidáman a pokolba szállnak. Gyakran káromkodva kinevették és kigúnyolták György király* kegyelmi rendeleteit, mondván, hogy nem gyűjtöttek még elég pénzt, de ha majd lesz nekik elég, és ha a király megkegyelmez nekik, miután ők ezt megüzenték neki, meg fogják neki köszönni. A kalózok Carry kapitány egyik tisztét és néhány tengerészét, vagyis Henry Gilesby** tisztet, Hugh Minnenst –

* I. György angol király (1714–1727).

** Az egyetlen kalóz, akit felmentettek a tárgyaláson, mert bár hajómesteri rangra emelkedett a kalózoknál, senkivel sem kegyetlenkedett.

mindketten észak-angliaiak, Michael Le Coutert, egy Jersey-be való embert és egy Abraham nevű kenti embert, a kapitány szolgáját, aki nem is ismerte vezetéknevét, magukkal hurcolták (kivéve egy Row nevezetűt, aki Dublinban született, akit azért nem vittek magukkal, mert ír származású*). Az embereknek pisztolyt szegeztek a mellükhöz, mondván, vagy velük jönnek, vagy azonnal agyonlövik őket. Azt is elmondották nekik, hogy ebben a pillanatban még semmiféle szolgálatot nem követelnek tőlük, de ha harcba keverednek, ők is harcolhatnak és védhetik a hajót, mert különben azonnal agyonlövik őket, hogy ne fecseghessenek. A kalózhajó fedélzetén csaknem 20 hordó pálinkát tároltak. A kalózok azonban szívesen mulattak Carry kapitány hajójának finom boraival, ezek részben ajándék gyanánt kerültek a hajóra, részben bostoni uraknak küldték őket. A kalózok nem akartak addig várni, amíg felbontják a palackokat, s dugóhúzóval kihúzzák a dugót belőlük, hanem mindegyikük megragadta palackját, s tőrével leszegte a nyakát, majd szájához emelte és kiitta. Míg a kalózok azon vitáztak, hogy elsüllyesszék vagy felgyújtsák Carry kapitány hajóját, aznap este újabb vitorlást pillantottak meg s így útjára engedték.

Éjszaka utolérték a hajót, ez a bostoni *Snow* volt. Bowls kapitánnyal, Bostonba tartott, a kalózok zsákmányul ejtették, vele is úgy bántak el, mint Carry kapitány hajójával, s arra kényszerítették a legénységet, hogy tartson velük, a hajót pedig szállító hajóként magukkal hurcolták.

Az említett Roberts kapitány 1718 novemberében egy guineai** hajó harmadik tisztje volt. A hajó Londonból Guinea felé tartott, Plummer kapitány veze-

* Roberts haragudott az írekre, mert korábban egy Kennedy nevű hadnagy csúnyán rászedte.

** Minden bizonnyal rabszolgaszállító hajó.

tése alatt, a kalózok elfogták, s ezáltal Roberts maga is kalóz lett, s mivel tevékeny, eleven ember volt, a kalózok kapitányukká választották, amit ő készségesen elfogadott.

A nevezett Roberts, Rhode Islandban épült egyárbocos hajóján, egy kalóz brigantin társaságában valamikor az elmúlt év januárjában Barbados szélességében cirkált, a sziget környékén több hajót fogott el és akart zsákmányul ejteni, de a kormányzó hallván ezeket, egy kb. 20 ágyús hajót szerelt fel és küldött ellenük, a bristoli Rogers kapitány alatt, mellé egy másik naszádot is adott, Greaves kapitány parancsnoksága alatt. Rogers kapitány Roberts embereiből többet megölt és megsebesített, s nagy léket lőtt a hajójába, amelyet a hajóács csak nagy nehézségek árán tudott betömni (közben a golyók százai röpködtek körülötte). A kalózok túl erősnek találták Rogerset, bár Greaves semmit sem csinált, pedig ha ő is beleavatkozik, el lehetett volna fogni a kalózokat, ezért a kalózhajó megmenekült, ugyanígy járt a társbrigantin is, melyről Roberts ezentúl semmit se hallott.

Rogers Barbadosról egy Grenada nevű szigetre, a Szélcsendes szigetek egyikére vitorlázott, itt berakodott, s innen ez év tavaszán 45 emberével Új-Fundlandba indult. Június végén dobpergés, trombitaharsogás és más hangszerek kíséretével angol és a főárboc csúcsán a halálfejes és kardos kalózlobogó alatt behatolt Trepassey kikötőjébe. A kikötőben 22 hajó volt, ezeknek a legénysége a kalózhajó láttára a partra menekült és otthagyta hajóját. Ezek a kalózok hatalmába kerültek, akik valamennyit felgyújtották, elsüllyesztették és szétrombolták, egy bristoli gálya kivételével, amelyről kijelentették, hogy ez lenne az ő legjobb kalózhajójuk, ha más jobb nem akad. Miután minden lehetséges gazságot elkövettek a kikötőben,

kihajóztak a Zátonyhoz, itt 9—10 francia vitorlással akadtak össze, köztük a korábban említett 26 ágyús kalózhajóval, ezt elkobozták francia tulajdonosától, kinek Roberts kapitány a bristoli gályát ajándékozta, a többi francia hajót azonban elsüllyesztették, előzőleg a kalózhajón használható ágyúkat és minden más értékes árut elszedve róluk.

Roberts, a kalóz ezután Új-Fundlandból a Nyugati és a Kanári-szigetek felé akart portyázni, majd onnan délre New-Providence* szigetére, a déli szélesség 17. fokán, itt négerek laknak, s azt mondják, ez a kalózok fő találkozóhelye. A kalózok itt akarták elkölteni portugál-néger asszonyokra a pénzüket...

Roberts ezután még egy évig űzte gyászos mesterségét. 1722. februárjában találkozott az 50 ágyús *Swallow* nevű angol hadihajóval, mely hosszú és heves harc után elsüllyesztette... Roberts elesett az ütközetben, embereit bíróság elé állították, s 52-t közülük halálra ítéltek és kivégeztek.

The Revenge
Benjamin Norton, az angol királyi haditengerészet kapitányának kalózkapitányi megbízatása[5]

1741. június 2

Üdvözlet mindazoknak, akiket ez az okmány illet!

Miután Ő legszentségesebb felsége II. György, Isten kegyelméből Nagy-Britannia, Franciaország és Írország királya, a becsület védelmezője az Úr 1739. évében, október havának 19. napján kelt ünnepélyes nyilatkozatával, az abban foglalt indokok alapján

* A sziget meghatározása nehéz. Nicaraguától nyugatra van ugyan egy ilyen nevű sziget, de ez az északi szélesség 14°-án terül el, a déli szélesség 17°-án semmiféle sziget nincs Amerika közelében.

kegyeskedett hadat üzenni Spanyolországnak, parancsot bocsátott ki, amellyel felhatalmazta minden hű alattvalóját és mindazokat, akik erre a feladatra minden tekintetben alkalmasak, hogy tartóztassanak fel, foglaljanak el és vegyenek birtokba minden hajót, vízi járművet és egyéb javakat, amelyek Spanyolországnak, vazallusainak és a spanyol király alattvalóinak vagy mindazoknak a tulajdonában vannak, akik a spanyol király országaiban, tartományaiban és domíniumaiban laknak. Megparancsolta továbbá, hogy azoknak a szövetségi szerződéseknek értelmében, amelyek a király őfelsége, valamint más uralkodók, államok és nagyhatalmak között hatályban vannak, az ilyen hajókat, vízi járműveket és egyéb javakat el kell kobozni és bírósági döntés céljából Angliába a Legfőbb Tengerészeti Hadbíróság elé, vagy a Tengernagyi Hivatalnak más erre az eljárásra, a javak odaítélésére és elkobzásuk kimondására törvényesen felhatalmazott hadbírósága elé kell vinni, hogy ott a Tengernagyi Hivatal joggyakorlatának és a Nemzetek Törvényeinek megfelelően határozzanak felőlük.

Vegye tehát tudomásul mindenki, hogy ezzel az okmánnyal megbízom Benjamin Nortont, részére kizárólagos jogot biztosítok és felhatalmazom őt arra, hogy a *Revenge* nevű naszádot saját parancsnoksága alatt helyezze harcra kész állapotba, és ha ezt megtette (ennek az okmánynak keltétől számított tizenkét hónapon keresztül, ha a háború még akkor is tartana) fegyveres erővel tartóztasson fel, fogjon el és vegyen birtokába minden hajót, vízi járművet és egyéb javakat, amelyek Spanyolországnak, vazullusainak és a spanyol király alattvalóinak vagy mindazoknak a tulajdonában vannak, akik a spanyol király országaiban, tartományaiban vagy domíniumaiban laknak, — és azoknak a szövetségi szerződéseknek értelmében, amelyek a király őfelsége, valamint más uralkodók,

államok és nagyhatalmak között hatályban vannak, az ilyen hajókat, vízi járműveket és egyéb javakat kobozza el és terelje az erre legalkalmasabb kikötőbe.

A Revenge naszád naplója 1741. június 5-től október 5-ig

Naplója ez mindazon eseményeknek, amelyek a Norton Benjamin kapitány parancsnoksága alatt álló *Revenge* naszád fedélzetén Isten kegyelméből és az ő oltalma alatt azon felderítő úton történtek, amelyre 1741. június 5-én a spanyolok ellen indultunk el.

Július 27-ig Amerika nyugati partjai mentén vitorláznak, több kalózzal találkoznak, s végül július 15-én találkoznak első zsákmányukkal, egy naszáddal. Július 28-án újabb jelentős események tanúi lehetünk.

Július 28., kedd. Hajnali 5 órakor a szélalatti oldalon vitorlást pillantottunk meg. Irányt vettünk rá, és mikor lőtávolba értünk, az egyik orrlövegünkből tűz alá vettük. Azonnal bevonta valamennyi vitorláját és hozzánk farolt. A hajó kapitányának megparancsoltuk, hogy jöjjön át fedélzetünkre, amit ő meg is tett, egy matrózával átevezve hozzánk. Szemügyre véve a hajót, felismertük, hogy az angol király őfelsége naszádjai közül való; megtudtuk, hogy egy spanyol kalóz ejtette zsákmányul, amikor St. Augustine-ből* északnak Cruizéba hajózott, hogy ott ellátmányt vegyen fel. A spanyol az ágyúnaszádot Obicocknál, Észak-Karolina közelében fogta el, és amikor mi lekapcsoltuk, az északi szélesség 31° 59′ és a nyugati hosszúság 73° 6′-én állt. A hajó kapitánya fedélzetünkre érkezvén, három spanyol nyelvű írást mutatott

* Kikötő Florida keleti partján.

fel. Amint elmagyarázta, az első az útiparancsa volt, a második utasításokat tartalmazott azokra a jelzésekre vonatkozólag, amelyeket St. Augustine-ba való érkezésekor kellett volna leadnia, ahová a zsákmányul ejtett hajót vinnie kellett. A harmadik spanyol nyelvű írás megjelölte további útvonalát. Hadnagyunkat átküldtük a spanyol hajó fedélzetére. Ez jelentette, hogy a hajó disznóhúst, babot, kátrányt, élősertéseket és egy lovat szállít. Jelentette továbbá, hogy fedélzetén a hajó kapitánya, egy elspanyolosodott francián kívül két angol fogoly, három spanyol és egy néger rabszolga tartózkodik. Az egyik angol fogoly, John Everigin kihallgatása során elmondta, hogy őt nem sokkal április vége előtt ejtette foglyul Don Pedro Estrado* kalózkapitány, aki később ezt a naszádot is zsákmányul ejtette. A spanyol kényszerítette őt, hogy szerződjön le hozzá és kormányozza vízi járművét Észak-Karolina partjai mentén. E partok mentén csípték el ők ezt a naszádot két másik naszáddal és egy rönkfával megrakott, Dél-Karolinába tartó hajóval együtt július 5-én Obicocknál.

Július 29., szerda. Délután négy óra tájban egy naszádot pillantottunk meg. Üldözőbe vettük, de a szélcsendes idő arra kényszerített, hogy evezőinket is használjuk. Orrágyúnkból tüzet nyitottunk rá, hogy megállásra kényszerítsük, de a hajó fordulása közben a legénység elügyetlenkedte a dolgát és lövedékünk célt tévesztett. Közben leszállt az est és a nagy köd miatt további jelzéseket nem válthattunk a naszáddal, amely menetirányból ítélve északnak tartott. Zsákmányunkat elvesztettük szemünk elől. A két angol, akiket még a spanyol kalóz ejtett foglyul, név szerint John Everigin és Samuel Elderidge aláírták velünk a szerződést.

* Don Pedro de Estrado rendkívül sikeres spanyol kalózkapitány, 1742-ben már újból találkozunk a nevével.

Július 30., csütörtök. Az utóbbi huszonnégy órában nem történt semmi említésre méltó. Hajnali ötkor egy naszádot pillantottunk meg tőlünk északra vesztegelni, egy másikat pedig tat-irányban. Megközelítve az utóbbit, egyezményes jelünket adta le. Az általunk zsákmányolt hajó volt. Egy hordó sózott húst és egy hordó kétszersültet bontottunk. A két angolt, akik tegnap leszerződtek velünk, felfegyvereztük.

Augusztus 3., hétfő. Gyenge szélfuvallatok. Tíz óra tájban egy tőlünk északra hajózó kétárbocost pillantottunk meg. Üldözőbe vettük.

Augusztus 4., kedd. Kedvező szél. A kétárbocost még mindig üldözzük. Délután öt óra tájban jelzőlövést adtunk le abban a reményben, hogy megállásra kényszeríthetjük, megtudandó, hogy miféle. De erre semmi hajlandóságot nem mutatott, sőt még zászlót sem vont fel. Lassan felénk tartott, majd irányt változtatott és elhúzott tőlünk. Közben besötétedett és az ismeretlen hajó jól a szélnek dőlve hamarosan eltűnt a szemünk elől. A hajótest építési módja és menetiránya alapján is valami északi szkunernek gondoltuk, de akármilyen lehetett is, bátor fickó volt a kapitánya.

Augusztus 5., szerda. Matrózunk az árbockosárban délután kettő körül öt vitorlást vett észre, amint nyugatnak tartottak. Hajnali egyig üldöztük őket és két óra tájban már annyira a közelükbe jutottunk, hogy a szélalatti oldalon nagy távolságból alaposan megfigyelhettük. Négyig vesztegeltünk, majd, amikor már majdnem elvesztettük szemünk elől, újra kezdtük üldözésüket.

Augusztus 6., csütörtök. Még mindig üldözzük az öt hajót. Délelőtt tizenegy körül az egyik hajó megállt és jelzőlövéseket adott le a vele egy kötelékben hajózó naszádnak, hogy várjon be bennünket. Bevontuk valamennyi kisvitorlánkat és miközben feléjük tartottunk, zászlót bontottunk. Amint a naszáddal egy

vonalba értünk, az hat lövést adott le ránk, de semmi kárt nem tett bennünk. Egy darabig még laviroztunk körülötte, majd sortüzet adva le rá, félrehúzódtunk. A naszád azonnal megfordult és nekünk vágott abban a reményben, hogy beszorít a hajók közé. Azt hittük arra készül, hogy sortüzet ad le ránk, aminek láttán aztán háromszoros hurrát kiáltottunk. Legénységünk egy emberként amellett volt, hogy bocsátkozzunk közelharcba. Közölték is a kapitánnyal, hogy ha kockára teszi naszádját, ők is hajlandók életüket veszélyeztetni. De a kapitány nem fogadta el az ajánlatot, s ezt azzal indokolta, hogy az a zsákmány, amelyet már most magunkénak mondhatunk, nem sok hasznot jelentene számunkra akkor, ha abból csak azt a részt vághatnánk zsebre, amit majd a bíróság megítél nekünk belőle. A közelharc helyett a naszádot mégis oldalunkhoz engedtük férkőzni. Kaptunk is tőle egy találatot. Mi meg oldalsortüzet adtunk le rá fedélzeti ágyúinkból és sortüzet kézi fegyvereinkből is, majd háromszoros hurrá kiáltással rávetettük magunkat arra a hajóra, amely bár tervszerűtlenül, de egész idő alatt lövöldözésével nyugtalanított bennünket. Ez is kapott egy oldalsortüzet, amely meg is rongálta úgyannyira, hogy a naszád védelme alá húzódva, többé már egyetlen lövést sem adott le. Minden kár, amely rajtunk esett, csupán a fővitorlánkon ütött egyetlen lyuk volt. A naszád spanyol kalózhajó volt, amely észak felé tartott. Ez fogta el öt hajónkat, meg azt a naszádot is, amelyet nemrég foglaltunk vissza.

Szeptember 26., szombat. Délután öt óra tájban egy hajót pillantottunk meg, amint a part mentén horgonyzott. Öt óráig vesztegeltünk indulását várva, amikor két másik vitorla tűnt fel, egy kétárbocosé meg egy naszádé. Üldözőbe vettük őket. A naszád meglehetős messze volt tőlünk, míg a kétárbocos igyekezett szélalatti oldalunkra kerülni. A naszádot csakhamar

megközelítettük, és amikor lőtávolba értünk, zászlót bontottunk. Válaszul a spanyol zászlót vonta fel árboca csúcsára, és ennek egy ágyúlövéssel is nyomatékot adott. Egy vonalba értünk vele, amikor fedélzeti ágyúiból tüzelni kezdett ránk, amit mi úgy istenigazából viszonoztunk. Amikor irányt változtattunk, tatra fordult és szél alatt megpróbált egérutat nyerni, annyi vitorlát bontva ki, amennyit csak tudott. Mi is ugyanezt tettük és megint lőtávolba értünk hozzá. Az üldözés ideje alatt megtöltöttük fedélzeti ágyúinkat és a hajó orrába vontattuk azokat. Ők is felkészültek: fedélközi ágyúikat ránk irányították a kabinablakokon és hajójuk tatjáról lövöldöztek ránk. Mi a hajónk orrában összpontosított ágyúinkkal zúdítottunk rájuk pergőtüzet, úgyhogy élénk tüzérségi párharc után végül is megadták magukat. Megparancsoltuk, hogy kapitányuk jöjjön át a fedélzetünkre, ahová erre egész legénységünk összecsődült. Meg is érkezett, átadva megbízólevelét és kardját a mi kapitányunknak, hadifogollyá nyilvánítva magát. A spanyol súlyosan megsebesült a karján, és több kisebb lőtt sebet kapott a fején és a testén is. Három matróza megsebesült, egy néger fiú pedig elesett. Ezt a hajót a múlt év novemberében indították útnak Avanahból,* és ez év kora tavaszán érte el a mi partvidékünket. Több hajónkat fogta el és vitte Avanahba. Később, ez év augusztusában megint kiküldték, s azóta jószerencsével működött Virginia partjai mentén mind ez ideig. Hat ágyúja, tizenkét forgó lövegtalpa és harmincnyolc főnyi legénysége volt, köztük két angol is, akik mint foglyok szegődtek szolgálatukba. A mi veszteségünk nem méltó említésre. Csupán egy emberünk sebesült meg könnyebben az ütközet folyamán egy lövedékrepesz darabtól. Vitorláinkon mintegy húsz kisebb szakadás keletkezett, közülök kettő a főárbocvitorlán.

* Havanna, Kuba fővárosa.

Szeptember 27., vasárnap, délután négy óra. Egy hajó üldözésének végén járunk, két löveggel tüzelünk rá és megállásra kényszerítjük. Ezt a hajót huszonhárom nappal ezelőtt egy kalóz fogta el az északi szélesség 26. fokán, amint Barbadosból rummal, cukorral és néhány bála gyapjúval megrakodva Thomas Smith parancsnoksága alatt Boston felé hajózott. A hajó tulajdonosai, Lee és Tyler urak, mindketten kereskedők, öt spanyollal együtt a hajó fedélzetén voltak, s most mi vettük őket fedélzetünkre.

1741 októberében a *Revenge* befejezte portyázásait. Meglehetősen zavaros számadásai szerint 1776 £ 16 sh 9 p értékű arany- és ezüstpénzt zsákmányolt az útján. A hajóval később is — egészen 1745-ig — találkozunk, ugyancsak kalózhajói (privateer) minőségben. Ezután eltűnik szemünk elől.

William Kid vallomása 1699. július 7

William Kid kapitánynak, az *Adventure* nevű gálya parancsnokának vallomása a london—kelet-indiai hajóútjáról.

Minthogy a madagaszkári St. Marie kikötőjében Kid kapitánytól naplóját erőszakkal elvették, és az a 97 embere, aki ott faképnél hagyta, számtalanszor megfenyegette, hogy agyonüti, most már nem tud olyan pontos vallomást tenni útjáról, mint tudna akkor, ha mindezek nem történnek meg vele. Emlékezőtehetségére támaszkodva mégis a következőket vallja:

Az *Adventure Gally*t Castle Yardnál Deptfordban bocsátották vízre 1695. december 4-e táján és február vége felé ért a nore-i bólyához. Március első napjaiban az embereiket arra kényszerítették, hogy a flottához szegődjenek. Ez a körülmény az *Adventure* to-

vábbi tizenkilenc napi veszteglését jelentette. Ezután a Downs* felé vitorlázott, ahová 1696. április 8—10-e körül érkezett. Innen ment tovább Plymouthba, ahol még április 23-án felszedte horgonyát, hogy tervbe vett további útjára induljon. Valamikor május folyamán egy kis francia hajócskával akadt össze, amely sót és halászfelszereléseket szállított a fedélzetén, Új-Fundlandba igyekezve. Ezt a kis hajót megrohanta, zsákmányul ejtette és úgy július negyedike körül New Yorkban jelentkezett vele, ahol, mint törvényesen ejtett zsákmányt neki ítélték. Ebből aztán élelmiszerkészletet vásárolt az *Adventure* tervezett további utazásához.

1696. szeptember 6-a tájára Kid kapitány a Madeira-szigeteknek vette útját egy bermudai kétárbocos kereskedelmi hajó kapitányának társaságában, aki hajójával együtt csatlakozott hozzá. Október 8-án elérték a Madeirákat, majd onnan Bonavistára** indultak tovább, ahová még október 19-én megérkeztek. Itt sót vettek fel, amiért 3—4 napot kellett időzniök. Innen már egyedül indult Santiago felé, ahová 24-én futott be. A hajó itt vizet vett fel és 8—9 napig vesztegelt, majd a Jóreménység-fokának vette útját, s haladtában a 32. szélességi foknál, 1696. december 12-én négy angol hadihajóval találkozott; — a hajóraj parancsnoka Warren kapitány volt. Egy hétig a hadihajók társaságában hajózott, majd elvált tőlük, és Telerében [Tananarivó], Madagaszkár szigetének egyik kikötőjébe vitorlázott, ahová január 29-én futott be. Ott tartózkodása alatt kötött ki ott Barbadosból jövet egy rummal, cukorral, lőporral és ágyúgolyókkal megrakott naszád. A hajó fedélzetén francia kapitányán kívül két kereskedő, Hatton és John Batt urak utaztak. Hatton úr átjött az *Adventure*-re, ahol hir-

* Dél-angliai dombvidék.
** A Zöldfoki-szigetek egyike.

telen megbetegedett és meg is halt kabinjában. Február végére járt, amikor az említett naszád társaságában Johanna szigetére hajózott, és március 18-án meg is érkezett oda. Itt négy kelet-indiai kereskedelmi hajóval találkozott. Ezek indulóban voltak hazafelé, s minthogy valamennyien vizet vettek fel, mintegy négy napot vesztegeltek. Innen március 22-e táján a Johanna szigetétől 10 mérföldnyi távolságban fekvő Mehila* szigetének vette útját, ahová másnap reggel érkezett és kötött ki az *Adventure*-rel. Itt egy hét leforgása alatt körülbelül ötven embere halt meg.

1697. április 25-én India partjai felé indult és Malabar partjait szeptember elején érte el, majd a partok mentén ugyane hónap közepe táján Carrwarrba érkezett. Itt vizet vett fel és ezalatt Carrwarr egyik vezető angol gyarmati tisztviselője elmondta a most vallomását tevő Kid kapitánynak, hogy a portugálok két hadihajót szereltek föl, hogy elfogják őt. Ezért azt a tanácsot adta neki: szálljon hamarosan tengerre és őrizkedjék tőlük. Ezért aztán azonnal vitorlát bontott ... Ugyanezen hónap 22-én vagy a 23-ára forduló reggelen hajnalhasadtakor megpillantotta az említett két hadihajót, amelyek az *Adventure*-höz igyekeztek közeledni, és jelzéseket adtak le, tudakolván, hogy honnan való. Az *Adventure* azt válaszolta erre, hogy Londonból. Amazok meg azt közölték, hogy ők Goából valók. Ennek megtörténte után jó utazást kívánva egymásnak, elváltak. Az *Adventure* a partok mentén haladt, mialatt az említett hadihajók közül a zászlóshajó egész éjjel a nyomában járt, várva az alkalomra, hogy megrohanja. Másnap reggel aztán minden bevezetés nélkül hat ágyújából az *Adventure*-re tüzelt. Ez kapott is néhány találatot, és legénységéből négyen meg is sebesültek. Az *Adventure* viszonozta

* Moheli, a Comorin-szigetek egyike, Madagaszkár mellett.

a tüzelést és egész nap folyt a csata, amelyben a vallomást tevő Kid kapitánynak tizenegy embere sebesült meg. A másik portugál hadihajó kissé távolabb vesztegelt, mert a szélcsend miatt nem tudta megközelíteni az *Adventure*-t; különben az is megrohanta volna. A küzdelem heves volt, és a portugál hajó olyan tapasztalatokkal hagyta ott az *Adventure*-t, hogy a vallomást tevő véleménye szerint a világnak ezen a táján portugál hajó sohasem fogja többé megtámadni az angol király lobogóját. Ezután a Comorin-fok környékén cirkálva, az említett partok mentén folytatta útját kalózok után kutatva, akik gyakran látogatták ezt a partvidéket. 1697 november havának elején találkozott egy angol hajóval, a How kapitány parancsnoksága alatt hajózó *Loyal Captain*nel. Ez a hajó Suratba* igyekezett, és miután Kid átvizsgálta és iratait rendben találta, szabadon engedte. Volt ennek a hajónak a fedélzetén két hollandus is, akik elmondták a vallomást tevő Kid kapitány embereinek, hogy mindenféle szedett-vedett görög és örmény népség van a fedélzetükön, akiknek különböző értékes drágaköveik és gazdag árurakományuk van. Ez az értesülés a vallomást tevő embereit annyira felajzotta, hogy fegyvert ragadtak és megesküdtek, hogy hatalmukba kerítik a hajót. Így döntött az *Adventure* legénységének kétharmad többsége. Ezt hallva, a vallomást tevő közölte velük, hogy a kézi fegyverek az *Adventure* tulajdona, s ő maga meg amúgy sem hajlandó angol ember vagy hivatásos kereskedők kifosztására, – és ha valami effélevel próbálkoznak, vissza nem térhetnek többé az *Adventure* fedélzetére. Éppen ezért nem bocsát rendelkezésükre sem csónakot, sem kézi fegyvert. Nincs ugyanis felhatalmazása arra, hogy a király ellenségein és a kalózokon kívül mást is elfogjon. Ha ezt mégis

* Indiai város Bombaytől északra.

megtennék, ő maga fogja megtámadni őket az *Adventure*-rel és Bombaybe kíséri őket. A másik hajónak kereskedelmi hajó lévén, nem voltak ágyúi, úgyhogy könnyen hatalmukba keríthették volna akár néhány emberrel is. Ez volt az oka, hogy érveivel és fenyegetéseivel csak alig tudta eltéríteni legénységét törvénytelen szándékától. Végül mégis meggyőzte őket. Nagy lármával távoztak és hagyták, hogy a kereskedelmi hajó is folytassa útját. Mindezeket How kapitány is tanúsítani fogja, ha még él.

November 18-a vagy 19-e lehetett, amikor egy kétszáztonnás mór hajóval találkozott, amely Suratból jövet Malabar partjai felé tartott cukorral és gyapjúval megrakottan. Ezenkívül két lovat is találtak a fedélzetén; volt tehát mivel kereskedni Malabar partjain. A fedélzetén még vagy negyven mór, egy holland kalauz, egy csónakmester és egy tüzér tartózkodott. Ezt a hajót a vallomást tevő köszöntötte és fedélzetére parancsolta kapitányát, aki 8—9 mór kíséretében és az említett három hollandussal érkezett meg és kijelentette, hogy ez mór hajó. Ezen az alapon visszakövetelte a Suratban kiállított menetlevelüket, amelyet előzőleg felmutatott, majd ugyanezt tette a francia menetlevelükkel is, amelyet a vallomást tevő szerint tévedésből mutatott fel. Kormányosuk ugyanis megesküdött a szentségekre, hogy ez zsákmányolt hajó, és hogy ő az *Adventure* fedélzetén akar maradni, nem kíván többé visszatérni a mór hajóra, hanem az *Adventure*-rel megy St. Marie kikötőjébe.

Amikor St. Marie kikötőjébe érkeztek, egy kalózhajót találtak ott horgonyozni, a Robert Culliford parancsnoksága alatt álló *Moca* fregattot. A kapitány Kidék közeledtére embereivel együtt elhagyta hajóját és az erdőbe menekült. A vallomást tevő azt javasolta embereinek, hogy kövessék őket, megfelelő erejük és felhatalmazásuk lévén erre. A forrongó legénység azon-

ban azt válaszolta neki, hogy ha erre parancsot ad, inkább rá lőnek két ágyúval, mint a kalózokra eggyel. Ez volt az előzménye annak, hogy 97-en elhagyták őt és a *Moca* fedélzetére mentek. Elküldtek az erdőbe a kalózok után és Culliford kapitányt embereivel együtt visszahozták a fregatt fedélzetére. Az alatt a 4—5 nap alatt, míg a kikötőben horgonyoztak és ezek az események lezajlottak, a fellázadt matrózok időnként csapatostul vissza-visszajártak a már zsákmányuknak tekintett *Adventure*-re, és elhordták onnan a nagy ágyúkat, a puskaport, a lövedékeket, a kézi fegyvereket, a vitorlákat, horgonyokat, hajóköteleket, orvosi ládát és mindazt, ami megtetszett nekik, és számtalanszor megfenyegették a vallomást tevőt, hogy megölik (ezt meg is mondták neki előre és azt tanácsolták, hogy jól vigyázzon magára). A gyilkosságot az éj leple alatt akarták végrehajtani, de szándékukban meggátolta őket az, hogy a vallomást tevő éjszakára kabinjába zárkózott és áruval megrakott ládákkal sáncolta el magát, hogy biztonságban legyen. Mintegy negyven kézi fegyvere volt, köztük csőretöltött pisztolyok, amelyekkel távol tudta őket tartani. A fellázadt matrózok mohósága akkora volt, hogy miután a hajót teljesen kifosztották és átkutatták, elmentek egy bizonyos Edward Wells nevű ember négy mérföldre lévő házába is, ahol a vallomást tevő ládája volt elhelyezve. Feltörték, kivettek belőle tíz aranyat, negyven font ezüstholmit, háromszázhetven spanyol dollárt, a vallomást tevő naplóját és egy csomó iratot, amely az ő, meg más New York-i emberek személyes tulajdonát képezte, azokét, akik a hajót útjára felszerelték.

A legénység nagy része elhagyta Kid kapitányt, akivel csak 13 embere maradt. Ezek nem is tudták a hajót víz felett tartani, így az *Adventure* csakhamar elsüllyedt. Kid és emberei a zsákmányhajóra mentek át. 1699 áprilisá-

ban már a nyugat-indiai szigetek felé jártak, ahol megdöbbenve hallották, hogy tengeri rablóknak nyilvánították őket.

Boston, 1699. július 7.

A továbbiakban a vallomást tevő elmondja, hogy hajóját Hispaniola délkeleti részén, a Savano nyugati szélétől három mérföldnyire keletre fekvő St. Karolinánál hagyta. Mialatt Hispaniolában horgonyzott, az antiguai Henry Bolton és a curaçaoi William Burt kereskedő urakkal 11 200 spanyol dollár* értékben kötött üzleteket, amelyeknek értelmében megkapta az *Antonio* nevű naszádot 3000 spanyol dollárért. 4200 spanyol dollárról váltót kapott, amelyet Bolton és Burt urak Gabril és Lemont curaçaoi kereskedőkre ruháztak át, és amely Burt úr részére volt kifizethető, aki maga ment Curaçaóba és ott a 4000 spanyol dollárnak megfelelő érték javarészét aranyporban és aranyrudakban vette fel. Ez az arany s az ezen felüli többi érték – amelynek súlya ötven font, sőt még valamivel több is volt – Madagaszkárban került beváltásra. Minthogy a vallomást tevő ezeket az értékeket nem merte magával vinni a tengerre, a Gardner-szigeten, Long-Island keleti csücskének közelében zsákba csomagoltan Gardner úrnál hagyta megőrzésre. A zsákot egy kis ládába helyezte, a ládát lelakatolta, leszögezte, átkötötte és lepecsételte. Gardner úrtól az értékek átvételéről nyugtát nem kért.

Azt az aranyat, amelyet a vallomást tevő Campbel úrtól jogtalanul felvett, és amellyel az *Adventure* mint értékkel kifutott, Madagaszkárban váltotta be.

A vallomást tevő a továbbiakban elmondja, hogy az *Adventure* fedélzetén 154 emberrel indult el New Yorkból, akik közül hetvenen vele együtt jöttek Angliából.

* A spanyol vagy mexikói dollár valamivel kisebb értékű volt, mint az angol font, kb. 18 shillinget ért.

A naszád legénységének néhány tagja saját tulajdonaként két bála árut tett partra a Gardner-szigeten. A vallomást tevő ugyancsak a Gardner-szigeten Gardner úrnak muszlinnal, zsebkendőkkel, virágmintás selyemkelmékkel dugig teli ládát adott át megőrzés céljából. Értékeket sehol másutt nem rakott partra. Legénységének több tagja ládáit és egyéb javait különböző helyeken tette partra.

Kid kapitány búcsút mond
a tengereknek,
avagy a híres kalóz
siralmas éneke
1701

Kid kapitány a nevem a vizeken
Kid kapitány a nevem a vizeken
Kid kapitány a nevem
Ami rossz a törvényekben
csak az kellett nekem a vizeken.

A széles tengeren, a vizeken
a széles tengeren, a vizeken
a széles tengeren
raboltam szüntelen
vétkemre gőgösen a vizeken.

Fitogtattam a bűnt a vizeken,
fitogtattam a bűnt a vizeken,
fitogtattam a bűnt,
mely napról napra gyűlt . . .
. . . . (Ez a sor olvashatatlan)

A part már messze volt a vizeken,
a part már messze volt a vizeken,
a part már messze volt,
megöltem William More-t
s el is temettem ott a vizeken.

Egy francia hajót a vizeken,
egy francia hajót a vizeken,
egy francia hajót,
amint elénk úszott,
elkapni könnyű volt a vizeken.

Tizennégy nagy hajó a vizeken,
tizennégy nagy hajó a vizeken
tizennégy nagy hajó
rajt' sok gazdag utazó:
.ez túl kemény dió a vizeken.

Hajszoltak a habok a vizeken,
hajszoltak a habok a vizeken,
hajszoltak a habok
s leltünk egy mór hajót —
ez már jó préda volt a vizeken!

Tengernyi hab dobált a vizeken,
tengernyi hab dobált a vizeken,
tengernyi hab dobált,
s egy mérges Portugált
mindenki megutált a vizeken.

Hogy Malabárhoz ért a vizeken,
hogy Malabárhoz ért a vizeken,
hogy Malabárhoz ért,
seregünk partra tért,
rabolt, majd útra kélt a vizeken.

Sok mór hajót fogtunk a vizeken,
sok mór hajót fogtunk a vizeken,
sok mór hajót fogtunk,
de csak prédára gondoltunk
s nem kegyelmeztünk a vizeken.

Kétszáz hordó arany a vizeken,
kétszáz hordó arany a vizeken,
kétszáz hordó arany,
s dollár is, színarany,
lett miénk titkosan a vizeken!

Végül is elfogtak, és meghalunk
végül is elfogtak, és meghalunk
végül is elfogtak,
börtön-mélyre dobtak,
ítéletet mondtak s most meghalunk.

Bár jól ment egykoron, most meghalunk,
bár jól ment egykoron, most meghalunk,
bár jól ment egykoron,
szerencsés-boldogon,
a Brit Szigetsoron most meghalunk.

Tenger, isten veled, mi meghalunk,
tenger, isten veled, mi meghalunk,
tenger, isten veled,
nagy francia vizek,
nem látunk benneteк', mi meghalunk.

New-gate-ből visz kocsink, elindulunk,*
New-gate-ből visz kocsink, elindulunk,
New-gate-ből visz kocsink,
sajognak szíveink,
végezni sorsaink elindulunk.

* Newgate, az egyik londoni börtön neve.

S majd ezrek nézik ott, ha meghalunk,
majd ezrek nézik ott, ha meghalunk,
majd ezrek nézik ott
a kivégző-padot,
ahol majd meghalunk, s majd meghalunk.

John Quelchnek és kalóztársainak ügye. Beszámoló kivégzésükről 1704. június 30[6]

Beszámoló annak a hat kalóznak viselkedéséről és utolsó szavairól, akiket Bostonban a Charles folyó partján végeztek ki 1704. június 30-án, pénteken. A halálra ítéltek nevei: John Quelch másodkapitány, John Lambert, Cristopher Scudamore, John Miller, Erasmus Petersen és Peter Roach.

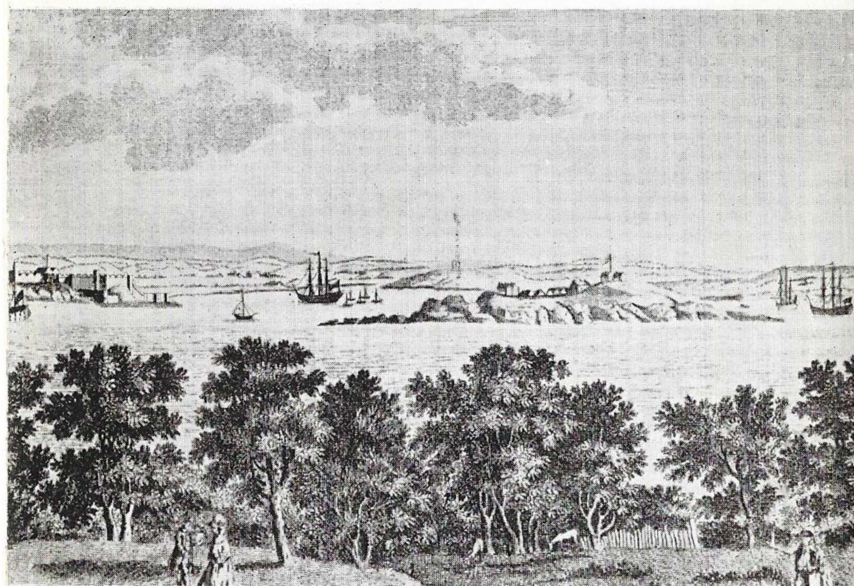
Pénteken, június 20-án [30-án] a kivégzési parancs végrehajtása céljából a fentebb név szerint említett kalózokat negyven muskétás, a város polgárőrsége vezette elő a bostoni börtönből. Élükön a városi őrség felügyelője és tisztjei, valamint két tisztelendő, akik sokat fáradoztak azon, hogy a kalózokat előkészítsék életük utolsó óráira. Engedélyt adtak rá, hogy a kivégzési menet gyalogszerrel vonulhasson végig a városon egész a Scarlets mólóig. A menet élén az Admiralitás ezüst evezőjét vitték. Innen vízi úton mentek a kivégzés helyére. Nagy tömeg verődött össze és az elítéltek körül ott szorongott a bámészkodó sokaság.

Az elöljárók és a lelkészek szívhez szóló beszédei után az utolsó szó jogán az elítéltek beszéltek.

I., John Quelch kapitány utolsó szavai, amelyeket az egyik elöljáróhoz intézett, aki odament hozzá a bitófához: „Nem félek a haláltól, nem félek a bitófától, de félek attól, ami azután következik: félek a mindenható Istentől és az utolsó ítélettől." De azután

PATAGÓNIAI INDIÁNOK TALÁLKOZÁSA DRAKE-KAL

PLYMOUTH KIKÖTŐJE

úgy viselkedett, hogy a félelemnek még a nyoma sem látszott rajta, még akkor sem, amikor a bitófa alatt levette kalapját és meghajolt a nézők felé. Nem nyugtalankodott, nem úgy viselkedett, mint egy halni készülő, vagy mint ahogy a legtöbben viselkedtek volna. A kivégzésre menet a lelkészek minden erejükkel igyekeztek rábeszélni, hogy halála előtt ajánlja magát Isten kegyelmébe, hogy tegyen hitet a bűnök ellen, amelyek romlásba döntötték, és a vallás útjai mellett, amelyekről oly messze letért. Majd felszólították, hogy mondja el, amit mondania kell, de ez csak ennyi volt: „Uraim, nincs sok mondani valóm. Mindössze ennyi: szeretném megtudni, miért vagyok itt tulajdonképpen? Nem a bennem rejlő bűnök, hanem körülményeim juttattak az akasztófára. Megbocsátok az egész világnak, hogy az Úr kegyes legyen lelkemhez." Ekkor Lambert figyelmeztette a nézőket, hogy óvakodjanak az olyan rossz társaságtól, Quelch is csatlakozott hozzá mondván: „Nekik is meg kellett volna gondolniok, hogy honnan szerzik azt a pénzt, amit New Englandba hoztak, de mert ezt nem tették, azért akasztják fel őket."

II., John Lambert sokkal megtörtebbnek mutatkozott és sok mindennel védte ártatlanságát. Mindenkit óva intett a rossz társaságtól. Közvetlenül kivégzése előtt azonban valóságos haláltusát vívott. Buzgón fohászkodott Krisztushoz, hogy bocsássa meg bűneit, és hogy a mindenható Isten mentse meg ártatlan lelkét. Könyörgött, hogy Isten bocsásson meg az egész világnak. Utolsó szavai ezek voltak: „Uram bocsáss meg lelkemnek! Ó, fogadj be az örökkévalóságba! Krisztus áldott nevére kérlek, vedd magadhoz a lelkem."

FEKETE ELEFÁNTCSONT

Az emberiség történetének egyik legsötétebb fejezete a „fekete elefántcsont"-ról,[1] az afrikai néger rabszolgakereskedelemről szól.

Maga a rabszolgaság, s ezzel együtt a rabszolgakereskedelem is olyan ősi, mint az osztálytársadalom, s nem is szűnik meg a rabszolgatartó társadalmi rendszer bukásával, hanem nyíltan vagy lappangva a feudalizmusban, sőt a kapitalizmusban is tovább él a föld egyes részein. Már a XV. században az első afrikai portugál felfedezők és a nyomukba lépő kereskedők elég nagyszámú nyugat-afrikai négert fosztanak meg szabadságuktól.

A rabszolgavadászat igazi fellendülése azonban Amerika felfedezése után következik be. Alig tíz évvel Kolumbusz első útja után, 1502-ben néger rabszolgák jelennek meg Hispaniola szigetén. A hagyomány egy Las Casas[2] nevű dominikánus szerzetesnek, aki egyébként megrázó könyvet írt az indián őslakosság kipusztításáról, tulajdonítja azt az ötletet, hogy néger rabszolgákat kell hozni az ültetvényekre, a nehéz fizikai munkát végezni nem tudó indiánok helyébe. Bárkié is legyen azonban ez az „érdem", annyi tény, hogy a dohány-, gyapot-, cukornád- és más ültetvényeken a következő évszázadok alatt néger rabszolgák robotoltak.

A rabszolgakereskedelem nagyszerű üzletnek bizonyul. Kezdetben főleg két nép fiai osztoznak rajta, a portugálok nyugat-afrikai telepeikről szállítják, a spanyolok nyugat-indiai gyarmataikon pedig megveszik a négereket.

A rabszolgakereskedelem a spanyol király engedélyéhez van kötve, ez az ún. „asiento"[3] később sok vita és viszály tárgya lesz. A szerencsés kiválasztott óriási összegeket, 10 000, 18 000, 25 000 aranyat fizet azért a jogért, hogy néhány éven át meghatározott számú rabszolgát szállíthasson az újvilági spanyol gyarmatokra.

Természetes, hogy ez a számukra egyoldalú üzlet hamarosan felkelti a vetélytársak irigységét, angol, francia és holland kereskedők jelennek meg, akik részt kérnek a vállalkozás hasznából és hamarosan kiszorítják a piacról a spanyolokat és a portugálokat. Közülük a hollandokat illeti meg az a kétes dicsőség, hogy a rabszolgakereskedés „mestereivé" váltak. Elfoglalják a portugálok nyugat-afrikai telepeit, s egy ideig monopolizálni tudják a rabszolgakereskedelmet. Azonban az angolok is kiveszik a részüket a „fekete elefántcsont" hasznából.

Az első angol nyugat-afrika-amerikai rabszolgaszerző vállalkozások a XVI. század közepére esnek, közöttük a legnevesebbek Hawkins útjai (kettőt közlünk szemelvényeinkben). Hawkins — Guzman de Silva spanyol követ jelentése szerint — 370 rabszolgát szállított Amerikába, vállalkozása 4900 £-ot emészt fel, de 60%-os haszonnal jár, az angol udvar több vezető tagja is részvényese az útnak, s részesül a jövedelmekből. A heves spanyol retorzió hosszú időre véget vet a szépen virágzó üzletnek, 1600-ban ugyan rövid időre megszerzik az angolok az „asiento"-t, de még hosszú ideig — egészen 1713-ig kell várniuk, amíg újabb és ezúttal jelentős, 30 éven át évi 4800 néger szállítását engedélyező asiento birtokába jutnak.

A XVII. században azonban már a közép-amerikai szigeteken és Észak-Amerikában is angol gyarmatok keletkeznek, amelyeken az ültetvényeket szintén rabszolgák művelik. 1618-ban alakul Londonban az első rabszolgakereskedelemmel foglalkozó társaság, melyet még számos más követ, s egészen 1747-ig még évi 10 000 £ állami támogatást is élveznek. A bíróság pedig csak 1772-ben nyilvánítja törvénytelennek a rabszolgakereskedelmet.

A „fekete elefántcsont" hasznot hajtó cikknek bizonyul. Aránylag csekély befektetéssel sokszoros hasznot vágnak zsebre a társaságok részvényesei. A *Venus* nevű

rabszolgahajó pl. 30 000 dollárba került, s első útján 200 000 dollár hasznot hoz.

A XVII—XVIII. században egészen rendszeressé válik a rabszolgakereskedelem. A hajó pl. elindul Londonból, rumot (ezt jegyezzük meg magunknak) s különféle egyéb cikket, fegyvert, tükröt, vásznat, puskaport stb. visz magával, s elvitorlázik Nyugat-Afrika partjaira, a mai Ghana, Mauritania, Guinea vidékére. Ezeken a partokon a portugálok, hollandok, svédek, franciák, angolok kisebb-nagyobb erődöket emelnek, melyeknek részben az a hivatásuk, hogy piacként szolgáljanak, részben ellenőrzik és fékentartják a bennszülött uralkodókat, akik többnyire ellenségeiket, de igen gyakran saját embereiket is eladják a fehéreknek.

A rabszolgahajókon a legembertelenebb viszonyok uralkodnak. Olyan zsúfoltak, hogy az emberek gyakran lefeküdni sem tudnak. Ilyen körülmények között természetes, hogy a halálozási arányszám rendkívül magas. A *James* hajó 197 emberéből 51 hal meg, de van olyan hajó is, amelyen 250 rabszolgából 132, sőt 325-ből 313 hal meg. A halandóság arányszáma még magasabb, ha a rabszolgavadászat során elesetteket is hozzászámítjuk. Job Hortop és Sparke* elbeszéléseiből láthatjuk, milyen elszánt harcot vívtak Afrika lakói a rabszolgakereskedők ellen, s természetesen nagyok a veszteségeik. Így nem túlzás Du Bois tudós véleménye, aki minden Újvilágba átjutott néger rabszolga mellé három másikat is számol, akik a rabszolgaszerzés közben, vagy a hajóúton vesztik életüket.

A rabszolgahajó útjának végén lerakja élő terhét az amerikai kikötőkben, megrakodik cukorral vagy melasszal, ezt hazaszállítja Angliába, ott pálinkát főznek belőle, amit újból Guineába szállít. Ez a London—Guinea—Amerika háromszög a rabszolgakereskedők leggyakoribb útja, s csaknem mindig busás haszonnal jár.

Annak ellenére, hogy csak a rabszolgavadászat első időszakával foglalkozunk, a teljesség kedvéért nézzük meg, milyen a sorsa a szerencsétlen áldozatoknak.

* John Sparke, Hawkins második útjának krónikása, a *Jesus of Lubeck* tisztje.

Amikor végre célhoz ér a rabszolga, abban sincs semmi köszönet, a napi 18—19 órai munka, a durva bánásmód hamarosan tönkreteszi a legerősebb embert is. Engels hat évre becsüli általában a rabszolgák munkaképességének az idejét. A nagy halandóság és az egyre növekvő igények nagytömegű behozatalt sürgetnek, és mintegy 15 millióra tehetjük azoknak a négereknek a számát, akiket Afrikából elhurcolnak, s ez hozzávetőlegesen 60 millió ember elvesztését jelentette Afrikának.

A haszon azonban hosszú ideig megköveteli a rabszolgaság fenntartását. Még 1749-ben is így ír egy névtelen szerző: „A brit manufaktúrákban végzett munka nagy részét a négerek munkája képezi . . . A négerkereskedelem tehát, s annak természetes következményei — [vagyis a rabszolgaság intézménye — Szerk.] nemzetünk számára a kiapadhatatlan gazdagság . . . forrása." Ennek az ideológiának — mely egyébként a rabszolgaságnak pusztán gazdasági oldalát figyelembe véve meg is felel a tényeknek — „köszönhető", hogy az USA déli államaiban, ahova 1631-ben érkeztek az első rabszolgák, még 1864-ben is ezek művelik a földet.

Befejezésül tekintsük át röviden szemelvényeinket. John Hawkins és hajói régi ismerőseink, akik itt még inkább megmutatják a kalózkodás és rabszolgakereskedelem üzleti oldalát, mint az előző szemelvényben (Job Hortop). Guzman spanyol követ jelentése világossá teszi ezt a tényt s egyben feltárja a születőben levő angol—spanyol ellentét gazdasági hátterét is. A *James* rabszolgahajó naplójából vett szemelvények pedig a rabszolgakereskedelem szürke hétköznapjait elevenítik fel előttünk.

A legfigyelemreméltóbb dokumentumunk John Barbot, a volt rabszolgavadász megrázó leírása a nyugat-afrikai partvidékről és szerencsétlen lakóinak sorsáról. A rászedés és az erőszak minden eszközét felhasználják a rabszolgakereskedők, csakhogy emberekhez jussanak. Az is kiderül ebből a szemelvényből, hogy a néger királyok mennyire felelősek a rabszolgakereskedelem elhatalmasodásában. A szinte korlátlan hatalmú uralkodók kényük-kedvük szerint adják el alattvalóikat és ellenségeiket, akiket

— mint erről a szemtanú Barbot is megemlékezik — emberszámba se vesznek új gazdáik.

John Hawkins második Guinea—Amerika útja (1564—65)

John Hawkins úr a 700 tonnás *Jesus of Lubeck* és a 140 tonnás *Salomon* hajóval, az 50 tonnás *Tiger* és a 30 tonnás *Swallow* bárkával, emberekkel jól felszerelve, kik szám szerint 370-en voltak, valamint kellően ellátva az ily utazáshoz szükséges lövegekkel és élelmiszerekkel, október 18. napján, Urunk 1564. esztendejében, elindult Plymouthból...

Decemberre Nyugat-Afrikába, a Verde-fok közelébe érnek, itt hozzálátnak a négerfogáshoz.

Itt csak egy éjt és a nap egy részét töltöttük, mert december 7-én eljöttünk, a *Minion* emberei ugyanis négerfogást tettetve elmondták nekik jövetelünket, sőt cselvetésünket is, minél fogva elkerülték a számukra felállított csapdákat... Ezen a helyen* a két hajó lehorgonyozván, a két bárka a csónakokkal a sapiek szigetéhez ment, melyet La Formiónak neveznek, hogy megnézzék, nem tudnának-e fogni belőlük. Itt 80 fegyveres szállott partra és némely bennszülöttet kikémlelvén, feléjük indult, de azok olyan gyorsan az erdőbe menekültek, hogy felesleges lett volna őket követni. Így tovább mentek útjukon, míg egy folyóhoz értek, amelyen nem tudtak átkelni. A másik oldalon láttak két embert, aki íjjal és nyíllal hevesen lövöldözött rájuk. Erre azután elsütöttünk néhány puskát, de a tudatlan népség nem mentette magát, mert nem tudta, hogy veszedelmes. Hanem hatalmas ordításokkal mene-

* Alcatraz szigetén, nem messze a Zöld-foktól.

kültek ugrándozva és elinalva, ami igen különös látvány volt és nagy mulatságunkra szolgált. Végül egyikük megsebesülvén combján egy puskától, csak bámulta a sebet és nem tudta, hogyan kapta, mert nem láthatta a golyót. Hawkins úr látva, hogy nincs mód valamit kezdeni velük, mert nem tudtuk városaikat megtalálni, és mert a Rio Granden* révkalauz híján nem tudtunk felmenni, pedig éppen mi kalauzt szerezni jöttünk ide, és miután annyi sok zátonyt láttunk, féltünk nagy hajóinkkal bemenni a folyóra, ennélfogva eltávoztunk, azt tettetve, hogy az Idol-szigetekhez megyünk...

Ezen a szigeten több napig maradtunk, mindennap kimenve a partra bennszülötteket fogni, felégetve és elpusztítva városaikat. Ezek a városok azelőtt a sapieké voltak, de őket a samboseok, akik a Sierra Leonén túl laknak, legyőzték. Ezek különböznek a sapiektől, akiket a harcokban fogtak el mint rabszolgákat és akiket csak a föld megművelésére tartanak, mivel ahhoz ők nem értenek, de nem is akarják végezni ezt a munkát. Ezekből sokat fogtunk e helyen, de a sambosekből egyet sem, mert a szárazföld belsejébe menekültek... Az előbb említett szigeten maradtunk december huszonegyedikéig, ahol miután sok négert fogtunk és gyümölcseikből, rizsükből és őrleményeikből elvettünk annyit, amennyit csak elvihettünk (és annyi volt ott, hogy telirakhattuk volna vele egyik bárkánkat) eltávoztunk... Huszonkettedikén a kapitány a Calousa** nevű folyóra ment, a két bárkával meg a *John* naszáddal és a *Salomon* csónakjával, a két hajót a folyó torkolatánál horgonyon hagyva. A folyón felfelé ugyanis húsz mérföldnyire van a portugálok átkelőhelye. Huszonötödikén odaérve, sietve elintézte dolgát s így indult vissza két, négerekkel megrakott, teli

* A Gambia esetleg a Senegal.
** A Kurussza folyó Nyugat-Afrikában.

karavellel. Huszonhetedikén értesült a kapitány a portugáloktól a négerek Bymba*nevű városáról, amely visszajövet útjukba esett, és ahol nemcsak nagy mennyiségű arany, hanem alig negyven férfi mellett vagy száz asszony meg gyermek is található, úgy, hogy ha megkísérli a rajtaütést, száz rabszolgát nyerhet. E hírnek nagyon megörült és nehogy a portugálok őt bátorságban alábbvalónak gondolják, hanem hogy ilyen s még nagyobb próbákat mutasson előttük, s mert izgatta a nagy siker, amilyet más, közeli szigeteken ért el, ahol mindannyiukat megfutamította, elhatározta, hogy egy csónakban húsz emberrel a város előtt marad három vagy négy órán át, hogy lássa, mit tehetnek. Ennélfogva páncéllal és fegyverrel látta el embereit, s negyven jól felszerelt harcost választott ki magának. Néhány portugál kalauzolta őket egy csónakban, úgy, hogy az többüknek életébe került. Egyik csónak a másik után ért parthoz, és embereink a kapitány akarata ellenére szétszóródtak, és egyesével vagy kettesével, abban a reményben, hogy a házakban aranyat találnak, fosztogatni kezdtek. Közben a négerek rájuk törve sokat megsebesítettek a szétszóródottak közül, pedig ha öten vagy hatan lettek volna együtt, társaikhoz hasonlóan felülkerekedhettek volna a 40 emberen. De miközben csónakjaikhoz igyekeztek, keményen szorongatták őket a négerek, akik vérszemet kapva egészen a csónakig üldözték őket. Így nemcsak őket, hanem a parton állókat is, akik nem számítottak ilyesmire, hiszen a négerek eleinte menekültek, és a mieink maradtak a városban, hirtelen olyan támadás érte, hogy néhányan csak nagy bajjal érték el csónakjaikat. Mások, akik nem tudták elérni őket, a vízbe vetették magukat és megfulladtak. Míg ezek történtek, a kapitány, aki egy tucat emberrel végigment a városon,

* Város Sierra Leonéban.

visszatért és a vízparton 200 négert talált, amint a csónakokban levőkre lövöldöztek és a vízbefulókat darabokra vagdosták, de az ő jöttére mind szétfutottak. Így csónakba szállt, de mielőtt elindulhattak volna a partról, a négerek újra visszatértek és vadul nyilazva többeket megsebesítettek. Így értünk vissza, meglehetősen lehangolva, habár a kapitány igen bölcsen úgy viselkedett, kifelé vidám arcot mutatva, mintha nem sokat törődne emberei halálával s a többiek sebesülésével, bár belül szíve darabokra tört miattuk. Ezt pedig azért tette, nehogy a vele levő portugálok neki ellenszegülni merészeljenek vagy arra használják az alkalmat, hogy embereink halála révén további kellemetlenségeket vagy nehézségeket okozzanak neki. Összesen tíz négert fogtunk el a vállalkozáson és elvesztettünk hetet legjobb embereink közül, közöttük volt Field úr, a *Salomon* kapitánya, sebet pedig 27 emberünk szenvedett.

(1565) Január 18-án éjszaka indultunk Taggarinból Nyugat-India felé. Indulás előtt a *Salomon* néhány embere éjjel a partra ment, hogy vizet hozzon. Amint a parthoz értek és ki akartak ugrani a csónakból, egyikük meglátott egy négert fehér kabátban, amint egy sziklán állott s várta őket, hogy a partra lépjenek. A közelben nyolc vagy kilenc társa is támadásra készen leselkedett. Erre a mi embereink, tartva tőle, hogy nagyobb csapatról van szó és gondolva, hogy ha Isten akarja, majd jobb helyzetben kézrekerítik őket, visszatértek hajójukra, nem gondolván, hogy olyan gonoszságot próbálnak ellenünk, mint amilyen történt. Másnap azután egy négerekkel kereskedő portugáltól, aki lejött hozzánk, megtudtuk, amit ő a négerektől hallott: Sierra Leone királya minden erejét összeszedte, hogy közülünk néhányat elfogjon, részint azért, mert látni kívánta, miféle nép vagyunk, akik elpusztítottuk az Idol-szigeteken élő népeit, — amiről ideérkezé-

sünk előtt már hírt kapott, — és, amint én gondolom, más okok miatt is, amelyeket a tangomangok idéztek elő. De abban bizonyosak voltunk, hogy a hadsereg valóban lejött, mert este a vízfelvevő hely közelében óriási tüzet láttunk, amely korábban nem volt látható s amely tűz a tangomangok számára az egyedüli jelzés, hogy mindig tudják, mikor, merre van a hadseregük. Ha ezek az emberek este jöttek volna le, nagy kárt okoztak volna nekünk, mert a parton voltunk vizet venni. De Isten, aki mindent úgy intéz, hogy a legjobb legyen, nem engedte ezt, s általa veszedelem nélkül megmenekültünk, áldassék a neve.

Ugyane hónap 29-én minden hajónkkal eltávoztunk Sierra Leonéből Nyugat-India felé. Tizennyolc napon keresztül vesztegelnünk kellett a szélcsend miatt, közben egyszer-másszor kedvezőtlen szelekkel, sőt tornádókkal, ami nagyon rossz volt a számunkra, mert éppen csak a szükséges vizünk volt olyan sok néger s a magunk számára. Ez mindnyájunkat megviselt és ami a legrosszabb volt, nagy félelembe estünk. Sokan azt gondolták, nem érjük el Indiát anélkül, hogy sok meg ne halna, mind közülünk, mind a négerek közül. De a mindenható Isten, aki sohasem engedi, hogy választottjai elpusztuljanak, február tizenhatodikán elküldte nekünk a jó szelet, vagyis az északnyugatit, amely el sem hagyott minket, míg el nem értünk a kannibálok Dominica nevű szigetére, ahová március kilencedikén, szombati napon érkeztünk. S mert [kikötőhelyünk] volt a legelhagyatottabb hely az egész szigeten, nem láthattunk kannibálokat, csak néhány házat, amelyben laktak. Úgy látszott, a friss víz hiánya miatt hagyták el a helyet, mert itt nem találtunk mást, mint esővizet, amely a dombokról folyt le és tócsában maradt a völgyben. Innen vettünk vizet négereink számára.

Hawkins első rabszolgaszerző útja eredményesen végződik, a nyugat-indiai szigeteken eladja a négereket, sőt a „kormányzók jóindulatából" még a 30 dukátnyi adót is megtakarítja. Ez felháborítja II. Fülöp spanyol királyt, aki a rabszolga szállításra monopóliumot élvez.

A király megbízza angliai követét, Guzman de Silvát szerezzen értesüléseket Hawkins útjáról, ez a levél rendkívül érdekes számunkra, mert feltárja a rabszolgaszerzés üzleti hátterét.

Guzman de Silva II. Fülöphöz

Minden igyekezettel azon voltam, hogy értesüléseket kapjak Hawkins utazásáról, és megtudtam, hogy miután elhagyta Galíciát*, amelyet érintett, Guineába ment és a portugál rabszolgakereskedőkkel kötött üzleteket. Nagyszámú négert szerzett és embereket küldött a partra, hogy még többet szerezzen. El is fogott néhányat, de kilenc katonáját elvesztette, kiket megöltek, ezek közül néhány portugál volt. Azt mondják, 400 feketéjének kellett lennie, de a beterjesztett elszámolásban azt állítja, hogy csak 370 volt. Ezekkel és sok más áruval, ruhaneművel, vásznakkal s effélevel egyenesen Dominicába ment, s innen Deseadába, ahol vizet, tüzelőt és a szárazföldi utazáshoz szükséges más kellékeket szerzett. Innen azután a Burboroaba nevezetű helyre indult, s megérkeztekor a kormányzó csapatokkal ment eléje megtudni, kik legyenek. Azt felelték, hogy angolok, akik kereskedni kívánnak. Erre megmondták nekik, hogy ott nem kereskedhetnek, mert őfelsége halálbüntetés terhe alatt megtiltotta. A kapitány azt válaszolta, hogy nagyon sok embere van és nem képes visszatartani őket a partraszállástól, és károkozástól, ha nem engedik őket kereskedni. Ezek után titkos egyezményt kötött a kormányzóval,

* Spanyol tartomány az Ibériai- félsziget északnyugati szegletében.

hogy másnap embereket küld a partra, akik fenyegetőleg a telep felé indulnak, akkor majd előjön a kormányzó, és hogy megelőzze a bajt, engedelmet ad nekik a kereskedésre. Így is történt, 200 katona némi tüzérséggel partra szállt és lövöldözni kezdett, ekkor a kormányzó előjött s ők úgy tettek mintha harcolni akarnának, de hamar abbahagyták s ekkor miután a megbeszélés szerint néhány írott felszólítást és levelet váltottak egymással, a béke kedvéért megengedték nekik a kereskedést. A parton levő emberek sok ruhaneműt, vásznat és száznegyven rabszolgát vásároltak. Azután egy másik szigetre vitorláztak, melynek neve Quiros Sall (Curaçao), ahol, azt állítják, csak két spanyolt találtak, akinek nagy vadbőrkészlete volt. 1500 bőrt vásároltak tőlük és annyi húst, amennyire szükségük volt. Innen a Rio de la Hacha-hoz hajóztak, ahol a kormányzóval ugyanaz történt, ami Burboroatában. Itt eladták a megmaradt rabszolgákat és áruik nagy részét . . . Az az ember, aki minderről beszámolt nekem és az egész utazáson jelen volt, azt állítja, hogy Hawkins egy portugál hajóról spanyol révkalauzt szerzett, akinek a segítségével történt az egész utazás s aki titkon még most is a hajón tartózkodik.

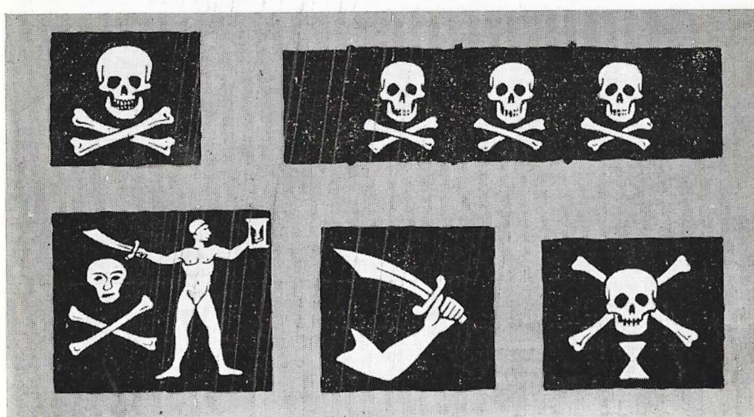
Ez a Hawkins, amint már írtam Felségednek, beszélt velem a palotában, és én udvariasan bántam vele. Hallottam ugyan már valamit abból amit említettem, és azt óhajtottam, hogy még több részletről szerezhessek tudomást. Nehogy felkeltsem a gyanúját, ebédre hívtam meg. Be is számolt nekem utazásáról. Ez megfelelt az általam már megadott tényeknek, abban a tekintetben, hogy milyen helyeken járt, de a kereskedés módját illetően már nem. Éppen ellenkezőleg azt mondta, hogy mindenütt a spanyolok nagy megelégedése mellett kötötte üzleteit a kormányzók engedélyei alapján, amelyeket, mint ígérte, meg is fog mutatni nekem. Többek közt azt is mondta, hogy van egy szám-

lája az egyik kormányzótól 600 dollár értékben, melyet egy másik szigeten kellett volna felvennie, de nem kötött ott ki a rossz idő miatt...

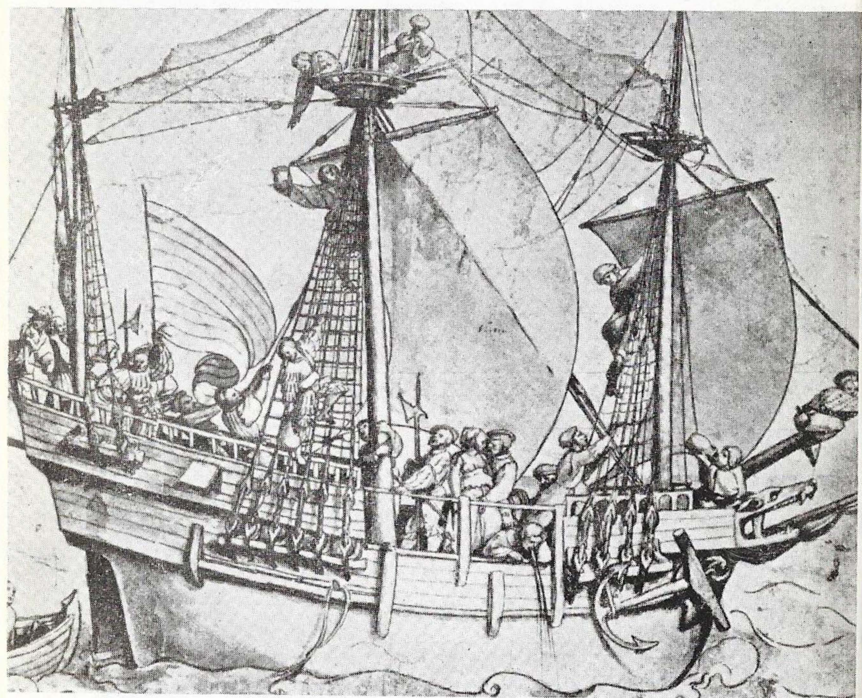
A vállalkozás résztvevői, akik a tőkét biztosították, úgy tudom, nincsenek vele megelégedve és azt hiszik, több aranyat hozott, mint amennyit bevall. Ő viszont a maga részéről azzal az összeggel nincs megelégedve, amelyet kifizettek neki, s így ez arra vezethet, hogy kisül az igazság. Most adja át elszámolását, és attól tudom, akinek azt át kellett vennie, hogy 1600 dollár követelése van, részben azért, amit az egyik kormányzónak adott volna a kereskedési engedélyért, valamint a másik kormányzótól kapott 600 dolláros számláért, amelyet nem mutatott be kifizetésre a köztük levő megegyezés alapján, s így úgy tűnhet fel, mintha a kormányzó megfizette volna amit vett. Ez lehet az a számla, melyről Hawkins tett említést nekem, mondván, hogy az egyik kormányzótól való.

Az út 60% nyereséget hozott neki s azt mondják nekem, hogy ez a nyereség néhány itteni kereskedőt felbátorított, hogy hasonló utazásokat tegyenek, sőt hogy májusban Hawkins is vissza fog menni. Ez fontos dolog és határozott cselekvést kíván. Beszélhetnék a királynővel és megmondhatnám neki, hogy ez az ember maga állítja: olyan helyeken kereskedett, ahol Felséged megtiltotta. Kívánhatnám, hogy büntesse meg, de először tisztázni szeretném a dolgokat. Ha Felséged valamilyen jelentést kapott volna azokról a helyekről, amerre az expedíció járt és ez megerősítené értesüléseimet, nagyon fontos lenne az ellene való eljárás során, bár nem fog barátokban szűkölködni. Mert azok között, kik részt vettek a vállalkozáson, a kereskedőkön kívül ott van Benedict Spinola és Pembroke grófja is. Spinola mondja nekem, hogy amikor a részt befizették, úgy tudták, hogy Guineába és Minába való utazásról van szó és nem arról, amelyet

KALÓZLOBOGÓK

XVI–XVII. SZÁZADI KALÓZHAJÓ

Hawkins megtett. Cecil[4] államtitkár pedig azt mondja, neki is felajánlották, hogy beveszik, mint a többit, mikor Hawkins elindult, de ő visszautasította, mert nem szereti az ilyen kalandokat. Ha visszamegyek Angliába, megnézem az engedélyeket, amelyeket a kapitány állítólag a kormányzóktól kapott. Ha valami alapja van a dolognak, jelenteni kell a királynőnek. Amennyiben van valami módja a megbüntetésnek, az jó példa lesz mindenki számára, de ha nem, legjobb lenne színlelni, hogy annál könnyebben el lehessen fogni és megfenyíteni, ott, ahová megismételné az utazást. Ha nem keltjük fel a gyanúját és megteszi az utat, érinteni fogja Spanyolországot és én résen leszek, hogy megtudjam hollétét, és jelentsem, merre jár.

Ez a levél nem marad hatástalan. Mint Job Hortop elbeszéléséből tudjuk, Hawkinst következő útján tőrbecsalják a spanyolok. Öt hajójából három, köztük a *Jesus of Lubeck* elsüllyed, s ezzel egy időre, egészen 1616-ig vége szakad az amerikai spanyol gyarmatok felé irányuló angol rabszolgakereskedelemnek.

A James[5] hajónaplója

Január 8. Szombat... E hely fő embere 3 unciát* követelt tőlem a vízért, azt mondta, hogy a fantinok[6] uralkodója parancsolta így, mert a cabbesek e helyen azt panaszolták volna, hogy Fowles kapitány elment és nem adott nekik semmi ajándékot. Kénytelen voltam fél hordó puskaporral, egy fél gyapjúszövettel és némi pénzzel elszámolni vele, máskülönben képes lett volna elrabolni embereimet. Átadtam neki egy egész hordó puskaport és ő fizetett a feléért egy fiú meg egy asszony rabszolgát...

* Súly: 0,44 kg, valószínűleg az Afrikában pénzként használt vasrudak mértékegysége.

12. Szerda. Partra szálltam és a fedélzetre vitettem Arthor úr* rabszolgáinak megmaradt részét. Ezzel összesen 167 főt tett ki a tőle átvett rabszolgák száma. Hanem ezek az utolsó rabszolgák nagyobb részben igen soványak voltak. Mégis el kellett fogadnom őket, mert nem volt neki több. Ezen az éjszakán a parton maradtam és vártam még rabszolgát. Arthor úr azt mondta, hogy reggelre kapni fog a királytól és ezek válogatott rabszolgák lesznek.

19. Kedd. Előkészítettem rabszolgáinkat a holnapi eladásra.

20. Szerda. Megkezdtem a rabszolgák árusítását és az egésznek 3/4 részét eladtam . . . H. úr mondja nekem, hogy az összes rabszolgák egyben fejenként 18 font sterlinget tennének ki.

22. Csütörtök. . . . Eladtuk valamennyi rabszolgánkat, 19-et. Igen rosszak voltak, úgy vitték a partra őket. 18-at fejenként 1000 font cukorért adtunk el, egyet pedig, egy őrült némát (?) 1400 font cukorért. Ugyancsak reggel a fedélzeten eladtunk 20 maradék rabszolgát fejenként 1700 font cukorért.

John Barbot[7] *Guinea leírása*

Rabszolgák. Azok, akiket a feketék adnak el, többnyire hadifoglyok, akiket harc vagy üldözés közben, vagy az ellenséges törzsek területeire rendezett betöréseik során fogtak el, másokat saját honfitársaik raboltak el, de vannak olyanok is, akik saját gyermekeiket, rokonaikat, szomszédjaikat bocsátják áruba. Ez gyakran előfordul. Úgy csinálják, hogy attól, akit el akarnak adni, azt kérik: segítsen valamit elvinni a kereskedők telepére. Ha egyszer ott vannak,

* Adam Arthor, a wyembai angol telep ügynöke.

a rászedett embert, aki nem érti a nyelvet, már el is adták s rabszolgaként kiszolgáltatták, minden ellenállása és a csalás miatti tiltakozása ellenére. Említettek nekem valakit, aki saját fiát akarta eladni ilyen módon. A fiú azonban értett franciául, tettetett egy darabig, azután olyan ravaszul forgatta a dolgot, hogy elhitette a franciával: az öreg az ő rabszolgája, s nem ő az apjáé. Ezen a módon el is fogatta őt, igazolván az olasz közmondást: „A furbo furbo e mezzo", ami azt jelenti, hogy tolvaj fogja meg a tolvajt, vagy megtalálja a zsák a maga foltját. Csakhogy hamarosan az történt, hogy a fiú, amint éppen a rabszolgapiacról jött hazafelé azzal a holmival, amelyet az apjáért kapott, találkozott az ország valamelyik fekete hatalmasságával. Az mindent elvett tőle és őt is elküldte rabszolgának.

A királyok hatalma annyira korlátlan, hogy alattvalóikat a legkisebb, talán csak vélt sértés esetén is rabszolgának küldik, tekintet nélkül rangjára vagy vagyonára. Így egy marabut, vagyis, gondolom, papot adott el nekem Goereeben, a Rio Fresco-i alcaide* Damel király külön parancsára, valami hibás cselekedete miatt. Megfigyeltem, hogy ez a pap több mint két hónapja volt már a hajón, mielőtt egyetlen szót is szólt volna, de többet is mondok majd róla más helyen.

Nagyon sok kis feketét is rabolnak a szomszédok mindkét nemből, ha az utakon vagy erdőben akadnak rájuk, esetleg a gabonaföldeken, az év azon szakában, amikor szüleik egész nap ott tartják őket, hogy elkergessék a zsákmányoló apró madarakat, amelyek, mint fentebb mondtam, rajokban járnak a kölesre.

Ezekkel a rabszolgákkal uraik keményen és barbár módra bánnak, embertelenül verik őket, mint ahogyan

* Alkaide arab eredetű spanyol szó, falusi bírót, főembert jelent.

a nekünk eladottak testén sokszor látható hegek és sebek mutatják. Alig hagyják meg rajtuk a mezítelen testüket fedő utolsó rongyot, de még azt is elveszik, mikor az európaiaknak eladják őket. Mindig fedetlen fejjel járatják őket. A rabszolga felesége és gyermeke ugyancsak rabszolgája annak az úrnak, akinek tulajdonaként házasodott. Ha meghal, soha el nem temetik, hanem kivetik testét valami olyan helyre, ahol elemésztik a madarak vagy ragadozó állatok...

*A rabszolgapartról.**... Az adás-vevés módját rendszerint a királlyal egyetértésben határozzák meg és senki sem adhat vagy vehet, míg az ki nincs hirdetve. A király ezzel minden alkalommal biztosítja magának az előnyt, néki lévén rendszerint a legtöbb rabszolgája. Ezeket megállapított áron adja el, a nőket negyed- vagy ötödrésznyivel olcsóbban, mint a férfiakat. Miután ezt elintézték s a királynak a vámot megfizették, mint fentebb említettem, a kereskedő szabadon köthet üzleteket, amiről a király az ország népét kikiáltója által értesíti.

Az adás-vevésnél rendszerint kétféle értékmérőt használnak. Ez a két érték a vasrúd és cauri**. Minden más szükségleti cikket ezzel értékelnek. Így például egy rabszolgát [?] caurira becsülnek. A cauri elfogadott mérték az országban, s körülbelül 60 fontot tesz ki a franciáknál. Ez szám szerint körülbelül négyezer kagylót jelent. A feketék guonbottonnak nevezik. A másik egység tizenöt vasrúd. Miután a szabályokat a király és az ügynökök elfogadták, az árut kihozzák a partra s emberi háton viszik a francia házba, ahol a király vagy maga személyesen jelenik meg, vagy elküldi megbízottjait és ügynökeit. Ha ő már kiválasztotta, amit jónak gondol, a nemesek vagy elöljárói is kiveszik, ami nekik tetszik. Utánuk

* Ma Nigéria tengerparti része.
** Kagylófajta.

aztán bármelyik fekete vásárolhat. Ezt követően minden vevő, király vagy alattvaló, bizonyos számú rabszolgával fizet az ügynöknek, aszerint, amennyit a kiválasztott áru ér.

Amikor a rabszolgákat lehozzák Fidába* a belső vidékekről, az erre a célra épült bódéba vagy börtönbe kerülnek, a parthoz közel, mind együtt, s mikor az európaiak eljönnek értük, kivezetik őket a térségre, ahol az orvosok apróra megvizsgálják minden tagjukat. Férfi és nő egyaránt teljesen mezítelen. Akiket egészségesnek és alkalmasnak ítélnek, azokat oldalra állítják, a többiek együtt maradnak. Az így visszautasított rabszolgákat mackronoknak nevezik. Ezek vagy elmúltak 35 évesek, vagy valamelyik tagjuk, szemük vagy foguk nem ép, őszülnek, esetleg nemi bajuk van, vagy más okból kifogásolhatók. Ezeket félreállítva mindazokat, akiket megfelelőnek ítéltek, mellükön tüzes vassal megbélyegzik a francia, angol vagy holland társaságok jelével, hogy minden nemzet kiválogathassa a tulajdonát, és meg lehessen akadályozni, hogy a bennszülöttek silányabb áruval cseréljék ki őket, amire ugyancsak képesek. Ebben a vonatkozásban vigyáznak, hogy a gyengébb bőrű nőket ne égessék meg túlságosan.

A megjelölt rabszolgákat ezután visszaterelik a bódéba, ahol a vásárlónak kell ellátnia őket saját költségén, ez vagy két penny naponként és fejenkénti vízzel és kenyérrel, ami egyedüli járandóságuk. Itt maradnak néha tíz-tizenöt napig is, amíg a tenger elég csöndes lesz, hogy behajózhassanak, mert gyakran hosszú ideig nagy a hullámverés. Január, február és március kivételével: ez általában a legcsöndesebb időszak. Ha ez beáll, a rabszolgákat csoportonként, korlátokkal ellátott csónakokban, felviszik a hajóra.

* Ma Ajude (St. Thome vagy Ouidah) Dahomey egyik kikötője, hajdan a rabszolgakereskedelem központja.

Mielőtt a csónakba érnének, vagy amint kilépnek a bódéból, előbbi fekete tulajdonosaik az utolsó rongyot is letépik róluk, tekintet nélkül férfi vagy nő voltukra, aminek pótlásául rendes hajókon, amint a fedélzetre érnek, mindenki kap egy darab vásznat, hogy a dereka körül csavarja, aminek ezek a szegény nyomorultak örülnek... Az előbb említett január, február és március hónapokban, a jó időszakban, a hajók rendszerint hamarosan elindulnak, ha elegendő számú rabszolga van kéznél, úgyhogy négy hétnél tovább nem kell a berakodásra várniok, sőt néha két hét is elegendő.

Fida bennszülöttei olyan gyorsak a rabszolgakereskedelem terén, hogy havonta ezer főt tudnak szállítani...

A legjobb árucikk, amelyet az európaiak magukkal vihetnek, hogy érte rabszolgát vásároljanak, a boejie vagy cauri, melyet a bennszülöttek nagyra értékelnek, ez lévén az állandó fizetési eszköz itt, éppen úgy, mint Pobé, Fida, Benin* vidékén és a messzibb keletre eső más országokban. Enélkül alig lehetséges itt üzleteket kötni.

* Pobé: város Dahomeyben. – Benin: nigériai város.

A SZŰZ KIRÁLYNŐ FÖLDJE
(VIRGINIA)

Anglia a felfedezésekhez hasonlóan a világ felosztásához is későn kezd hozzá. Tengerészei felfedező és kereskedelmi útjait kezdetben nem követik nyomon a telepesek hajói. Nem kíván új területeket, megelégszik a spanyol zsákmány lefölözésével. Látszólag minden oka meg is van erre. A spanyolok és a portugálok már rátették kezüket az értékes aranyat adó területekre, s kifizetődőbbnek látszik, ha az angolok a hazafelé igyekvő hajókat vámolják meg, mint hogy értéktelen vidékeken gyarmatosítsanak.

A XVI. század utolsó negyedében azonban már hallatja a szavát a gyarmatosítás ideológiája. Gilbert, Hakluyt, Peckham és mások szerint Angliának szüksége van a gyarmatokra, mivel 1. bíznak a bennszülöttekkel való kereskedés sikerében (merkantilista elveikből kiindulva piacot kívánnak szerezni az angol áruknak); 2. különféle társadalmi előnyök is származnak a telepítésekből. Szerintük Anglia túlnépesedett ország, „nő az erős, egészséges és nyugtalan szegények tömege". Az újvilágban pedig hely nyílik azoknak, akik otthon „teljesen haszontalanul és gyakran a jobb emberek nyugtalanítására élnek" (Corbeill).

Az első angol gyarmatosító kísérletek azonban még a régi spanyol típusú kincskeresés fajtájához hasonlítanak. Mozgatójuk Sir Walter Raleigh, Erzsébet királynő kegyence, a hányatott életű világfi, és féltestvére, Sir Humphrey Gilbert. Raleigh El Doradót, az arany mesés hazáját

keresi, s közben két ízben is eljut Guyana partjaira, de aranyra nem talál, s hazatérve 1617-ben a bukott kalandorok sorsa várja: a vérpad.

Raleigh ennek ellenére nem munkálkodik hiába. 1584-ben, röviddel Gilbert szerencsétlen expedíciója után Amadas kapitány vezérletével telepeseket küld Észak-Amerika keleti partjaira, akik itt megalapítják az első tiszta angol gyarmatot (az 1560-as években ugyanis már angol támogatással francia protestánsok és angol telepesek Floridában gyarmatot alapítanak, azonban a spanyolok csakhamar kiűzik őket). Raleigh a gyarmatot királynője tiszteletére Virginiának (vagyis a „Szűz földjének") kereszteli el. A vállalkozás azonban gyászos kudarccal ér véget, néhány év múlva, amikor Sir Richard Grenville Virginia partjaihoz ér, a telepeseknek már nyomát sem találja.

Az angol gyarmatosítás igazi kezdetei Virginiához fűződnek. 1606-ban megalakul Londonban a Virginia Társaság, s még ugyanez év december 20-án 3 hajó indul Amerika felé, fedélzetén 105 emberrel; ez a néhány tucat vállalkozó alapítja meg az első életképes angol gyarmatot.

Kik voltak ezek az emberek? Néhány nemesi kalandoron kívül, a többi bűnöző vagy termelőeszközeitől megfosztott szegényparaszt volt. Az első évtizedekben alig változik ez az összetétel. Virginiába csak az megy, akinek nincs más választása, néha még az sem. Anekdotaként hangzik Gondomar spanyol követ egyik jelentése, amelyben beszámol egy ilyen epizódról. Három halálraítélt gonosztevőnek kegyelmet kínálnak, ha elmennek Virginiába telepesnek, kettő örömmel rá is áll, a harmadik az akasztófát választja, s azt hangoztatja: „meg fogtok ti még emlegetni!", s szinte örömmel siet a bitóra.

Az első telepesek sorsa valóban igen nehéz. Bár a föld termékeny, az erdők vadban gazdagok, a lakosok éheznek. Ennek oka a telep rossz vezetése, a betegségek, és az, hogy a telepesek nincsenek az ilyen munkához szokva. Az első csoport 105 emberéből mindössze harmincan maradnak életben, s csak krónikásunk, Smith kapitány erélyének köszönhető, hogy a gyarmat minden viszontagság ellenére fennmarad. A telep, Jamestown kiválasztása

rossz, mocsaras, egészségtelen vidéken fekszik, később sem lesz jelentékeny helység.

Az éhségen és a betegségen kívül a legnagyobb probléma a helyi őslakosság, az indiánok kérdése. Leírásaink világosan érzékeltetik e szerencsétlen szabadságszerető nép életét és tragédiáját. Az indiánok, mint a Pocahontas[1] epizód is bizonyítja, vendégszeretőek, jószívűen fogadják a földjükre vetődött jövevényeket. A legszükségesebb időkben élelmiszerrel is segítik őket. Primitív társadalmi berendezkedésük, gyenge fegyvereik s nem utolsósorban belső háborúik azonban nem engedik meg, hogy eredményesen harcoljanak a betolakodók ellen. 1622-ben azonban Potawan (aki Smith idején a környező indiántörzsek királya) fiának vezetésével felkelnek a fehérek ellen s csaknem 400 fehéret levágnak. Ez a támadás alapjaiban rázza meg az első angol gyarmat ingatag épületét, az angolok azonban ezt a csapást is kiheverik.

Virginia tehát az első évek nehézségei után lassan virágzásnak indul. 1618-ban már szerény önkormányzattal rendelkezik, s lakóinak száma eléri az ezret. E viszonylag kis közösség azonban osztályellentétektől terhes. A lakosságnak három csoportja van: az elsőt az Amerikába elvetődött nemesek alkotják, egyelőre még ezek kezében van minden hatalom, ők töltik be a vezető állásokat, ők gondoskodnak a munka megszervezéséről és a készletek elosztásáról. A második csoportba azok a szabad emberek, főleg kézművesek tartoznak, akik saját költségükön hajóztak át az újvilágba. A harmadik és legnagyobb részt fehér rabszolgáknak nevezhetnénk. Ezek a Társaság költségén keltek át az óceánon, s ennek fejében 7 évig robotoltak a Társaság, illetve a telep számára. Sorsuk legfeljebb annyiban tér el a néger rabszolgákétól, hogy 7 év után felszabadulhatnak, s napi néhány órát saját hasznukra is dolgozhatnak, így szabadságukat némi pénz birtokában kezdik el. E szegődményes munkások száma a legnagyobb, a mintegy 100 000 embernek, aki a XVII. század folyamán Virginiába hajózik, több mint a fele fehér rabszolga.

1631-ben a néger rabszolgák is megjelennek Jamestownban, egy holland rabszolgaszállító hajó hozza őket.

Ettől kezdve két és fél évszázadon át a néger rabszolgák jelentik Virginia legjelentősebb munkaerejét, ők munkálják meg az ültetvényeket, nélkülük nem alakulhatna ki az a sajátos feudális-rabszolgatartó és kapitalista vonásokkal tarkított rendszer, mely egy ideig úgy látszott, mintha az egész Egyesült Államokat a maga képmására tudná formálni, s csak az 1861—65-ös polgárháború szabadítja meg Amerikát ettől a veszélytől.

Virginia — ültetvényei ellenére — sem tartozik a legsikeresebb és legtipikusabb gyarmatok közé. A XVII. század második évtizedében megindul a nyugat-indiai szigetek — Barbados, Jamaica stb. — angol telepítése, ezek csakhamar túlszárnyalják Virginiát. Még komolyabb vetélytársat jelent a Virginiától északra fekvő New England (ezt a nevet John Smith adta e területnek) gyarmatosítása, Massachusetts, Rhode Island, Delaware, és a többi puritán gyarmat alapítása, majd 1664-ben New York (korábban New Amsterdam) elfoglalása a hollandoktól, egy sajátos, Virginiától sokban különböző gazdasági és társadalmi rendszerű ország születését jelenti, amely a későbbi Egyesült Államok magjává válik.

Virginia tehát nem a legjelentősebb angol telepítés, s hogy mégis ezt választottuk, ezt a rendelkezésünkre álló szerény terjedelem gazdaságos kihasználása mellett két ok indokolja. Az egyik, hogy mégis ez az első gyarmat, s a telepesek küzdelmei, sikerei és bukásai, erényei és hibái mintegy előképét adják a későbbi lényegesen nagyobb arányú angol gyarmati vállalkozásoknak.

A másik ok, ami megkönnyítette választásunkat, az, hogy John Smith kapitány személyében olyan avatott tollú krónikásunk van, kinek irodalmi értékű, színes, hiteles beszámolója a virginiai telepesek hőskoráról ma is lenyűgöző olvasmány. Mind a vidék, mind régi és új lakói megelevenednek a leírásokban. Látjuk az indiánok lovagiasságát, megismerkedhetünk szokásaikkal, életükkel, új harcmódjukkal is, s hasonló tiszta képet nyerhetünk a fehér telepesek nehéz életéről, viszályairól, apró örömeiről és gondjairól.

Smith (1580—1631) személye maga is érdekes. Rendkívül kalandos ifjúság van mögötte. Már 17 éves korában

elvetődik a kontinensre, itt először zsoldos szolgálatba áll, majd Erdélybe is eljut, itt Báthory Zsigmond fejedelem szolgálatában harcol a török ellen. Kitünteti magát, majd török fogságba esik, s rabszolgaként Kisázsiát is megjárja. Romantikus körülmények között kiszabadul, s rövid írországi intermezzo után jelentkezik az amerikai útra. Virginiában nemcsak krónikás, hanem cselekvő tényező is, aki erélyével és az indiánokkal fenntartott jó viszony segítségével megmenti a gyarmatot. Ellenfelei áskálódására 1610-ben visszatérésre kényszerül. Ezután főleg irodalmi tevékenységnek szenteli életét. Önéletrajza mellett számos művet ír Virginiáról és New Englandról, e művek ma elsőrendű források.

A korábbi irodalomtörténetírás Smith erdélyi kalandjaiból, a Pocahontas epizódból, melyben egyébként regényessége mellett semmi valószínűtlen nincs, azt a következtetést vonta le, hogy Smith megbízhatatlan, öntelt hazudozó. Ma már más a véleményünk. Smith lényegében igazat írt, s ezt rendkívül élvezhető irodalmi formában tette. Művei megérdemlik, hogy ha rövid kivonatokban is, de a magyar olvasóközönség is megismerkedjen velük.

Smith kapitány leírása Virginiáról

A táj és lakói[2]

Ennek az országnak hőmérséklete megfelel az angol testalkatnak, ha az már hozzáedződött. Ez abból is kiderült, hogy, habár embereink közül sokan megbetegedtek, de föl is gyógyultak, nagyon kevés segítséggel is, noha nemcsak súlyos kórokra, de napjaik bevégzésére is elegendő okuk lett volna.

A nyár olyan meleg, mint Spanyolországban, a tél pedig olyan, mint Angliában vagy Franciaországban. A nyári hőség júniusban, júliusban és augusztusban jön, de általában hűvös szellők enyhítik a kánikulát.

A tél december második felére, januárra, februárra és március első felére esik. A hideg rendkívül erős, de itt is igaz a közmondás, hogy semmi sem tart örökké.

A szelek itt igen változóak. Európában nem is láttam, hallottam olyan viharokat és villámlást, mint amilyenek itt vannak. Délnyugatról érkeznek a legerősebb szélrohamok, viharokkal és meleggel; az északnyugati szél legtöbbször hűvös és szép időt hoz. A legnagyobb hideg északról jön, a köd és az eső pedig keletről és délkeletről, a Bermudák felől.

Időnként nagy szárazság van, máskor pedig sok az eső. De egyik sem okoz bajt, hiszen minden fajta európai növény bőségesen megterem, ha szorgalmasan ápolják, mint azt a mi ültetvényeink is bizonyítják.

A táj talán még szerencsésebb, mint Európa, Ázsia, Afrika vagy Amerika legszebb vidékei, mert nagy és jól hajózható folyói vannak, s föld és ég soha sem volt nagyobb összhangban, hogy a mi fajtánknak letelepedésre alkalmas helyet nyújtson, csak szorgos emberek lakjanak itt, és műveljék a földet. Találni itt hegyeket, dombokat, pusztákat, völgyeket és folyókat; ez utóbbiak szerfelett szépek, egy gyönyörű völgybe ömlenek, amelyet – a torkolat kivételével – pompás, termékeny földek öveznek.

Henry Spelman leírása Virginiáról

Az indiánok néhány népszokásáról később, a fehérekhez fűződő kapcsolataik leírásánál emlékezünk meg. Bevezetőben nézzük meg, hogyan látja Smith egyik telepestársa, Henry Spelman az indiánok telepeit és harcmódját.

Kevés lakhely van náluk, mivel a legnagyobb faluban sincs több húsz-harminc háznál. Az épületek

kályhához hasonlítanak, egy kis nyílással rendelkeznek, amelyen be lehet lépni. Belül tágasabbak, mert a ház közepén van egy lyuk, hogy azon keresztül a füst eltávozzék.

A király* házai hosszabbak és szélesebbek, mint a többiek, és felettébb zegzugosak, sok sötét kanyarulat után lehet csak a király elé jutni.

A vadászat idején a nők egy kijelölt helyre indulnak el, hogy kunyhókat építsenek férjeiknek, melyekben azok éjszakára lefekhetnek; az asszonyok gyékényeket visznek magukkal. Ahogy férjeik tovább vonulnak vadászni, a nők mindig előttük járnak, cipelik a gyékényeket és összetákolják a kalibákat.

A vadászat ily módon történik: két-háromszázan összegyűlnek nyilaikkal és íjaikkal együtt, mindegyikük tűzszerszámot tart a kezében; bekerítenek egy bozótos részt és felgyújtják a dús füvet; a szarvasok és őzek elmenekülnek a tűz elől, a vadászok pedig lassanként beszorítják a vadat egy szűk körbe és nyilaikkal könnyedén elejtik, lenyúzzák a bőrt, ugyanis erre áhítoznak leginkább, és elvisznek némi húst eleségül...

...Ami a vérteket és a hadirendet illeti – ilyen náluk egyáltalában nincs. A támadáshoz nyilakat és íjakat, meg egy pörölyhöz hasonló fegyvert** használnak és fakéregből készült pajzsokkal védik magukat, amelyeket balvállukra akasztanak, hogy ezt az oldalukat nyilazás közben elfedjék.

Sohasem harcolnak nyílt mezőkön, hanem a nádasokban és a fák mögött keresik a lehetőséget, hogy ellenségeikre rálőjenek, és amíg új nyilat helyeznek az íjra, a fákat használják menedékül. Abban az időben, amikor ott voltam, láttam egy csatát a

* Inkább törzsfőnök, vagy egy törzsszövetség vezetője.

** Az ifjúságunk indiántörténeteiből ismert tomahawkot, vagyis csatafejszét.

Potomac-ek és a Massawotek-ek* között, egy nádassal borított lápos vidéken. Ez a hely a Potomac-ek országában volt. A Massawotek-ek kenun érkeztek meg; ez egy fajta csónak, vályúhoz hasonlít, csak kissé jobban ki van vájva. A harcosok mindkét oldalán, egymástól kis távolságra helyezkednek el és nyilaikat az íj idegére téve, lövésre készen és nesztelenül, óvatosan egymás felé közelednek. Olykor, a csetepaté végeztével, megbújva, észrevesznek valakit, akire rálőhetnek és ha az aztán annyira megsérül, hogy nem képes elmenekülni, akkor hozzásietnek és főbekólintják. Akik a legtöbb ellenséget ölik meg, azok számítanak legfőbbeknek közöttük. Dobjaik és trombitáik nincsenek, de amikor összegyűlnek, akkor ordítoznak és ricsajt csapnak. Ez a bömbölés olyannyira jellegzetes, hogy általa az ellenfeleket könnyen meg lehet különböztetni egymástól. Nem volt nagy öldöklés egyik oldalon sem; de a Massawotek-ek ellővén nyilaikat és mert élelmük elfogyott, örültek, hogy elvonulhattak...

A felfedezés, a telepesek mindennapi élete

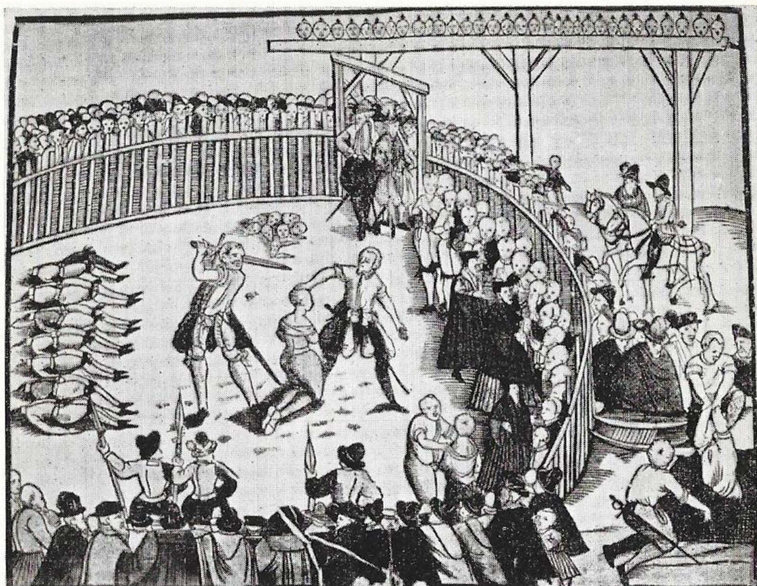
Bevezetőül a Londoni Virginia Társaság utasításaiból közlünk szemelvényeket.

Ha Istennek akaratából Virginia partjaira értek, akkor igyekezzetek biztonságos kikötőre lelni, valamely hajózható folyó torkolatánál; olyat szemeljetek ki, amely legmélyebben hatol be a szárazföldbe, és ha netalán több hajózásra alkalmas folyót fedeznétek

* Ezek az indiánnevek ma már felismerhetetlen törzsek és nemzetségek elnevezései voltak. Részben a kri, részben a csoktau és csiroki, részben pedig az algonkin nyelvcsaládhoz tartoznak.

KID KAPITÁNY A BÖRTÖNBEN

KALÓZOK KIVÉGZÉSE A XVI. SZÁZADBAN

fel és ezek közül az egyiknek két főága lenne, melyek nem nagyon térnek el egymástól, úgy inkább az északnyugati irányba jobban elhajlót válasszátok – mivelhogy ezen az úton találjátok meg leghamarább a másik tengert*.

Negyvenen az emberek közül két hónapig keressék a folyót a környéken és följebb; e negyven felfedező vezetését Newport és Gosnold kapitányok vállalják. Ha észrevesztek bármely magasabb dombot vagy hegyet, Gosnold kapitány húsz fő élén vonuljon oda, vigyen magával féltucat csákányt és győződjék meg, vajon található-e ott valamilyen ásvány.

Figyeljétek meg, ha lehet, hogy a folyó, amelyben lehorgonyoztatok, hegyekből vagy tavakból ered-e. Ha tóból ered, könnyebb lesz az út a másik tengerhez, mert hogy minden bizonnyal találtok egy másik ellenkező irányú folyóra, amely ugyanebből a tóból a kelet-indiai tenger felé halad; miképpen a nagy és híres Volga, Dvina és Tanais folyamok, noha forrásuk egymáshoz közel fakad, mégis az első a Káspi-tengerbe, a második az Euxin-tengerbe ömlik, a harmadik pedig a Paelon-tengerbe.**

Mindenekelőtt ne engedjétek, hogy a vidék lakosai között híre menjen, hogy akár csak egyetlen embereteket is megölték, mert ha észreveszik, hogy csak „közönséges" halandók vagytok, és ha nagy veszteségek árán is, de csökkenthetik erőtöket — sok vakmerő támadásban lesz majd részetek. Ha a vidék népes, jól vigyázzatok, ne láthassák betegeiteket és ne is tudjanak róluk, mert különben ez is rajtaütésekre bátoríthatja őket.

Ezek után nézzük meg, hogyan írják le Smith kapitány és társai Virginia első legválságosabb korszakát.

* Utalás az állandóan kutatott Északnyugati átjáróra.
** Don – Azovi-tenger – Fekete-tenger.

A virginiai angol Gyarmat Ügyei 1606-tól. Anas Todkill, dr. Walter Russel, Nathaniel Powell és más megfigyelők leírásában

Azt a helyet, ahol először partot értünk, Henryfoknak neveztük el; lehorgonyozván, Wingfield,[3] Gosnold és Newport kapitányok harmincadmagukkal letáboroztak a parton, amikor is öt vadember megtámadta őket és az angolok közül kettőt veszélyesen megsebesített.

Ezen az éjszakán felnyitották a ládikát* és elolvasták a parancsot, amely szerint Bartholomew Gosnold, Edward Wingfield, Christopher Newport, John Smith, John Ratcliffe, John Martin és George Kendall lettek a tanács tagjai. A közülök egy évre megválasztandó Elnök a Tanáccsal együtt hivatott kormányozni. A fontosabb ügyek egy bizottsághoz tartoznak, de a végső döntést a Tanács többsége hozza. Az Elnök két szavazattal rendelkezik. Május 13-ig kerestünk megfelelő helyet a letelepedésre; ezen a napon a Tanács felesküdött, Wingfield nemes urat Elnökké választották, s beszéd hangzott el, hogy mi okból nem lehet Smith tagja a Tanácsnak.**

Ezután mindenki munkához látott, a Tanács megtervezte a telepet, a többiek fát irtottak, hogy legyen hova a sátrakat leverni, egyesek deszkákat készítettek a hajókból való ki- és berakodáshoz, mások kerteket ástak vagy hálókat fontak. A Vadak kedvességből gyakran ellátogattak hozzánk. Az Elnök fennhéjázó gyanakvásában nem engedélyezett semmiféle hadgyakorlatot és azt sem, hogy erődítéseket építsenek;

* Amelyben a Virginiai Társaság utasítása volt lepecsételve, s amelyet csak a megérkezés után bonthattak fel.

** Már itt nyomát találjuk annak az ádáz ellenségeskedésnek, mely az egész gyarmat életét tönkretette.

mindössze faághalmazokból csinált Kendall kapitány, nagy erőfeszítéssel félhold alakú sáncokat.

Newportot, Smith-t és még húsz embert elküldtek a folyó eredetének felkutatására. Ők elvonultak néhány kisebb település mellett. Hat nap múlva egy Powhatan* nevű helységbe érkeztek, amely tizenkét, egy szép domb tetején épített házból állt; előtte három termékeny szigetecske fekszik, körülötte pedig nagy gabonamezők vannak. Ez a falu felettébb csinos, és nehezen támadható. A Fejedelmet Powhatan-nak, alattvalóit Powhatan-oknak hívják. A folyó eddig hajózható, de egy mérfölddel feljebb a zátonyok és sziklák miatt még egy kisebb csónak sem juthat el; ezt a helyet nevezik a Vízesésnek. Az indiánok mindenütt jóindulattal fogadták őket, mindaddig, amíg visszatérőben, Jamestowntól húsz mérföldnyire az angolok gyanút nem fogtak és okkal. Hogyha Isten nem vigyázott volna a felfedezőkre, és a telepen maradókra, már régen nem lenne meg a gyarmatuk. Az történt ugyanis, hogy amikor másnap visszatértek az erődbe, tizenhét embert sebesülten és egy fiút holtan találtak. Ha a hajóról egy véletlen lövés nem sodor le egy ágat az otthonmaradottak közé, felriasztva őket, senki sem maradt volna életben, mert elővigyázatlanul dolgoztak...

Mi történt az első utánpótlás megérkeztéig?

Ekképpen sorsunkra hagyva úgy esett, hogy tíz nap múlva közülünk ha tizen tudtak lábukon megállni vagy járni – oly irgalmatlan kór és gyengeség sújtott bennünket. Ezen senki sem csodálkozhat, ha tekintetbe veszi a következő okokat:

* Powhatan „királyról", a törzsszövetség vezetőjéről.

Ameddig a hajók itt horgonyoztak, fejadagunkat feljavította az a napi porció kétszersült, amelyet a matrózok a hajóról elemeltek, hogy odaajándékozzák nekünk, vagy eladják, elcseréljék pénzért, vagy prémért. Miután eltávoztak, nem maradt se kocsma, se sörház, se más alkalom a szórakozásra, mint a közös étkezés. Ha minden egyéb bűntől annyira tartózkodtunk volna, mint a falánkságtól és a részegeskedéstől, akkor akár szentté is avathattak volna bennünket, kivéve az Elnököt, aki saját használatára összeszedett kását, fehér bort, olajat, wiskyt, marhahúst, tojást és más egyebet, és csak az estebédet osztatta szét valóban egyenlően. Ez tengeriből és vízben főtt árpából állt – ennyi jutott egy embernek egész napra, és mivel az árpa huszonhat hétig a hajófenéken dohosodott, több féreg volt benne, mint mag – így inkább hihettük volna korpának, semmint gabonának. Italunk víz volt, szállásunk pedig légvár.*

Ilyen lakás és koszt mellett, valamint a cölöpök cipelésével és leverésével járó szörnyű robotolás oly nagyon kimerített és összetört, a kegyetlen hőségben végzett szüntelen munka úgy legyengített minket, hogy ilyen állapotban, joggal érezhettük volna magunkat nyomorultnak akár szülőföldünkön, akár a világ bármely más táján.

Májustól szeptemberig azok, akik megmaradtak, tokhalon és tengeri rákon tengődtek.

Ez idő alatt ötven embert temettünk el.

A többieknek látniok kellett az Elnök készülődését, hogy e szenvedésektől dereglyénken elszökve, elmeneküljön, noha egész idő alatt sem szükségben, sem betegségben nem szenvedett. Ez úgy felébresztette bennünk a már-már halott lelket, hogy őt leváltottuk,

* Vagyis a fákon.

helyébe Ratcliffet tettük, mivel Gosnold meghalt s Kendallt elmozdították. Smith újra felépült, s Martin és Ratcliffe is az ő jóvoltából maradtak életben.

Ekkorra már minden élelmünk elfogyott, tokhalunk már nem volt, segítség híján, minden órában vártuk a Vadak dühének kitörését. Azonban Isten, minden jó törekvések oltalmazója, a Vademberek szívét felénk fordította s ezek több élelmet és gyümölcsöt hoztak nekünk, mint amennyire szükségünk volt.

Az új rakományt a többivel együtt helyezték el. A szálláshely véletlenül tüzet fogott és az egész város kigyulladt. Mivel a házak náddal voltak fedve, a tűz oly vadul lángolt, hogy a palánkok is leégtek (noha egymástól tíz-tizenhét yardnyira álltak a cölöpök), elpusztultak a fegyverek, ágyak, ruhák és temérdek élelmiszer ment tönkre. A jó Hunt mester, a prédikátorunk elvesztette könyveit és minden ingóságát, kivéve azt az egy öltözet ruhát, amelyet éppen viselt — mégse látta senki, hogy szerencsétlenségén siránkozott volna. Mindez télidőben, szörnyű fagyban történt.

Soha angol ember külországban nem került olyan nyomorúságba, mint mi, eme újonnan felfedezett Virginiában. A puszta, hideg földön fekve lestük milyen idő lesz másnap. Azután meg egész nap őrködtünk, minden emberünk legyöngült ronccsá lett. Eledelül mindössze egy kannányi vízbeáztatott árpa jutott öt embernek egy napra, italunk pedig a dagálykor szerfelett sós, apálykor iszappal és szennyel teli folyó-víz volt. Ezekbe az állapotokba sok emberünk belepusztult. Így éltünk öt hónapon át* siralmas szükségben, sohasem akadt öt ép emberünk az erődítések védelmére. Ha Isten, kegyelmében, nem keltett volna rémületet a Vadak szívében, úgy mindnyájunkat elveszítettek

* 1607. augusztusától – 1608. január 9-ig.

volna e szilaj és kegyetlen Pogányok, oly gyenge bőrben voltunk, az emberek éjjel-nappal sóhajtoztak az erőd minden sarkában, úgy, hogy hallgatni is szánalmas volt. Bárki, akiben csak valami együttérzés van, vérző szívvel hallotta volna a betegek nyomorúságos, csillapíthatatlan nyögését és jajveszékelését, nappal és éjjel, hat héten keresztül* – sokan közülünk elköltöztek e világból, gyakorta három vagy négy is egy éjszaka; tetemeiket reggel, akárcsak a kutyákét kivonszoltuk a kalyibákból és elföldeltük.

A helyzet tehát akkor változik meg, amikor 1608 nyarán Ratcliffe-t, „a rossz elnököt" letették és Smith vette át a gyarmat vezetését.

Ekkor oly nyugodtan végeztük munkánkat, hogy három-négy laszt kátrányt, szurkot és hamulúgot készítettünk, megpróbáltunk üveget előállítani, a telepen pompás, édesvízű kutat ástunk, mely addig nagyon hiányzott, építettünk vagy húsz házat, újra beburkoltuk a templomot, halászhálókat és varsákat csináltunk. Hogy véget vessünk a rendbontó tolvajok és a Vademberek garázdálkodásának, őrházat emeltünk a félszigethez vezető szoroson, és az odahelyezett helyőrségnek az lett a dolga, hogy a bennszülöttekkel kereskedjék és vigyázzon, nehogy akár bennszülött, akár keresztény, az Elnök engedélye nélkül ki- vagy bejusson. Harminc-negyven acre földet felástunk és beültettünk. A három kocának hatvanegynéhány utóda lett és majdnem ötszáz csirke cseperedett fel minden etetés nélkül. A sertéseket átvittük a Disznók-Szigetére, ahova szintén építettünk egy őrtornyot, hogy az őrség jobban figyelhesse a hajókat. Ők gyakorlatképpen deszka és faburkolatokat készítettek, meg fákat döntöttek ki az idegen hajók esetleges behatolásának megakadályozására. Visszavonulás céljára is emeltünk

* 1607. augusztus 8. – szeptember 19.

egy erődítményt magas fekvésű, nehezen megtámadható, könnyen védhető dombon, közel egy alkalmas folyóhoz, de mielőtt még félig elkészítettük volna, ez a szerencsétlenség tartóztatott fel bennünket: hordókba rakott gabonánk fele megrohadt, másik felét pedig oly nagyon pusztította a hajókról elszaporodott sok ezer patkány, hogy azt sem tudtuk, hogyan mentsük a megmaradt keveset. Ez mindnyájunkat kétségbeesésbe kergetett, mert ezen a vidéken nincs más, csak az, amit a természet nyújt.

Eddig harminc-negyven fő önfeláldozása és erőfeszítése révén jutott táplálékhoz az egész társaság. Tokhalból több volt, mint amennyit a kutyák és az emberek együttesen el tudtak fogyasztani, a szorgosak a szárított és őrölt halat kaviárral, sóskával és más ehető füvekkel keverték és belőle kenyeret és ízes eledeleket készítettek. Mások egy nap alatt oly sok tockwough-gyökeret* gyűjtöttek, hogy egy hétre elegendő kenyeret lehetett abból csinálni. Vadon termő gyümölcsön, halon és bogyókon elég jól éltünk, már amennyire ilyesfajta koszton lehet.

De vagy százötvenen oly lehetetlenül viselkedtek, hogy ha erőszakkal nem kényszerítik őket élelemszerzésre és készítésre, inkább éheztek vagy egymást falták volna fel. Vadon nőtt gyümölcsöt az indiánok gyakran hoztak; és ha az Elnök engedett volna az őrült, falánk fajankók esztelen kívánságainak, nemcsak üstöket, ásókat, szerszámokat, lőfegyvert, hordót, puskát, löveget, de még a házakat is, mindent eladtak volna a bennszülötteknek cserébe az élelemért; még jó, hogy nem voltak többségben és főképpen henyéltek. Egy esetben például azt hallották, hogy a powhatan-oknál van egy kosár gabona, s noha az Elnök, hogy kedvükre tegyen, annak majdnem a felét megvásárolta, másik

* Manióka gyökér, az indiánok kenyeret sütöttek belőle.

feléért — bár az még egy hétre sem lehetett elég — eladták volna a lelküket is. Ezernyi fortéllyal és különféle üzelmekkel próbálták őt aljas szándékaik elfogadására rávenni, hogy így ürügyet találjanak az ország elhagyására.

De legnagyobb bajunk az volt, hogy a mi arany-ittas aranyásóink arany-ígéreteikkel, a jutalom reményével, mindenkit szolgájukká tettek. Nem volt sem beszélgetés, sem reménykedés, sem munka; csak „ássuk az aranyat, mossuk az aranyat, szűrjük az aranyat, rakjuk az aranyat!" Oly nagy volt az arany-láz, hogy valaki komédiázásból azt kívánta, temessék el a homokba s így legalább az ő csontjaiból mesterkedjenek ki egy kis aranyat*.

Befejezésül néhány szemelvény az első angol-indián kapcsolatok történetéből. A leírások híven megismertetnek bennünket az indiánok szokásaival, a fehérekkel való bánásmódjuk egyenességével és őszinteségével, ugyanakkor a fehérek ravaszságával, álnokságával. Még Smith — aki jó barátságot tart fent az indián törzsekkel — sem vallja be igazi célját a főnöknek, hanem az indiánok lovagiasságára apellál. A koronázási komédia pedig méltó betetőzése a fehérek kétszínű játékának.

A legkerekebb és legérdekesebb történet a híres epizód, Smith fogságának és megmenekülésének története.

Smith leírása kalandjairól

...Itt partra szálltunk (tizenkét mérfölddel feljebb, mint ahol bárkánk előzőleg volt), hogy felfrissüljünk kissé, amíg ételünk megfő. Egyik indiánunkat**

* A közép- és dél-amerikai spanyol gyarmatokon sok aranyat találtak, az angolok azt gondolták tehát, hogy egész Amerika tele van arannyal, csak meg kell találniuk.

** Smithék ugyanis előzőleg felfogadtak két indiánt egy kenuval.

magammal vittem, amikor elindultam megnézni, milyen a talaj és hogy átkeljünk a folyó kanyarulatain. A másikat otthagytam Robinson úrral és Thomas Emryvel, és meggyújtottam a kanócokat, elrendelvén, hogy süssék el az ágyút, ha megpillantanának egy vagy több indiánt, s így a jelzésre visszamenekülhessek.

Egy fertályórán belül hangos ordítást majd indián csatakiáltást hallottam, de a figyelmeztető lövést nem. Azt hívén, hogy társaimat meglepték és hogy a (felfogadott) két indián elárult, rögvest rávetettem magam kísérőmre és karját szorosan a magaméhoz kötöttem, s készen tartottam pisztolyomat, hogy bosszút álljak rajta; ő futást tanácsolt és úgy látszott, nem értesült arról, hogy mi van készülőben.

Ahogy egymással beszélve mentünk, egy nyíl eltalálta jobb combomat, de nem okozott semmi bajt; ekkor észrevettem két indiánt, amint éppen meghúzzák íjaikat, de lőni már nem tudtak, mert kilőttem francia pisztolyomat. Újra lőttem, majd megint háromszor vagy négyszer; az egyik leesett, aztán elszaladt, a többiek hasonlóképpen. Kísérőmet fedezéknek használtam, ő nem is próbált ellenállni. Húszharminc nyilat lőttek rám, de a vesszők nem jutottak el hozzám. Vagy háromszor-négyszer elsütöttem még pisztolyomat, amíg Pamunkey királya, kinek neve Opechancanough, kétszáz emberével bekerített. Mindegyikük megfeszítette íját, de aztán lövés nélkül, letették azokat a földre*.

Az én indiánom közvetített a béke feltételeiről, fölfedte, hogy én vagyok a kapitány. Azt kértem tőlük, hadd vonulhassak vissza hajónkhoz, azonban ők fegyvereimet követelték, azt állítván, hogy társaimat már megölték, csak engem hajlandók megkímélni. Szolgám** könyörgött, hogy ne lőjek. Amint a mély

* Ez az indiánok békés szándékát mutatja.
** Vagyis az indián kísérő.

ingoványban menekültünk, jobban figyeltem ellenségeimre, mint lépéseimre és alaposan belesüllyedtem a mocsárba, az engem kihúzni igyekvő indiánnal együtt.

Ily módon meglepve, elhatároztam, hogy az ellenség könyörületére bízom magam; elhajítottam fegyvereimet — addig egyikük sem mert felém közelíteni. Aztán megragadtak, kivonszoltak és a király elé vezettek. Megajándékoztam őt egy kompasszal, elmagyaráztam használatát, ahogy tudtam. Ő annyira elképedt bámulatában, hogy hagyta, beszéljek a föld gömbölyűségéről, a nap, a hold, a csillagok és a planéták pályájáról. Nyájas szavakkal és kenyérrel jutalmazott meg, majd elvezetett oda, ahol kenunk feküdt; ott találtam John Robinsont, húsz-harminc nyílvessző volt benne. Emryt nem láttam. Az erdőben égő sok tűzből arra következtettem, hogy tulajdonképpen szarvasvadászatra indultak. Minden pillanatban vártam, hogy kivégezzenek, de kedvesebbek már nem is lehettek volna hozzám.

Közeledtünk falujukhoz (Rassawekhez), mely hat mérföldnyire volt onnan, ahol engem elfogtak; a kunyhók fából épültek és gyékénnyel voltak fedve; ezeket, ha a szükség úgy hozta, elszállították. Az asszonyok, értesülvén a történtekről, elénk jöttek. A királyt (Opechancanough) húsz íjász őrizte, öten a két oldalán és öten a háta mögött; mindegyik oldalon vittek egy kardot és egy muskétát, azután íjászok következtek, majd én két nyilastól közrefogva, a többi sorban vonult a fák között, utóvédként. Mindegyiknél volt íj, egy maroknyi vessző, hátukon ijesztőre festett tegezt viseltek. A két oldalon egy-egy parancsnok* ment, az egyik az elővéd, a másik ugyanakkor az

* Az indiánok vezetői, nemzetség, frátria (két vagy több nemzetség egyesülése) vagy a törzs fejei voltak. Olyan jellegű tisztséget, mint katonai rendfokozat, természetesen nem ismertek.

utóvéd felé szaladt sebesen; mindez igen jó rendben történt.

Egy darabig így mentünk, azután megérkezvén, ők körbeálltak és táncoltak, majd házaikba tértek. Egy elöljáró szállására vezetett, ahol húsz font vadhúst és tíz font kenyeret adtak vacsorára, a maradékot pedig eltették nekem.

Reggelenként három asszony jelent meg egy-egy nagy tál pompás kenyérrel és több hússal, mint amenynyit tíz ember el tudott volna pusztítani; köpenyemet, övemet, harisnyakötőimet, iránytűmet és jegyzetfüzetemet visszakaptam. Annak ellenére, hogy általában nyolc őr állt szolgálatomra, nem fogadtam el semmit, amit kényelmemre kitaláltak, mégis, további ismeretségünk során kölcsönös vonzalmunk egyre nőtt. Mivel Paspahegh királya, aki előzőleg az erődben nagyon sajnálkozott balszerencsémen (azaz elfogatásomon), biztatta őket, igencsak fenyegetőztek, hogy megtámadják telepünket. A király (Opechancanough) nagyon érdeklődött hajóink, tengeri hajózásunk, a földről, az égről, az Istenről való tudásunk iránt. Ő pedig elmondta, hogy egy Ocananhonan nevű helységben hozzám hasonló öltözetű emberek laknak és hogy a folyónak, négy-öt napnyi járásra a vízesésektől nagy, sósvízű kanyarulata van.

Azt kívántam, hogy küldöncöt menesszen Paspahegh-be* levelemmel, amelyben megírtam, szívesen bánnak velem és jól vagyok, nehogy meg akarják torolni vélt halálomat. Kérésemnek eleget tett, elküldött három embert olyan időben, amelyet ruhátlan ember aligha viselhetett el. Erődünk iránt táplált kegyetlen szándékait elhárítottam, leírván tüzérségünket, a mezőn ásott sáncokat és a megtorlást, amelyben Newport kapitány visszatéréseskor részük lenne. Ter-

* Ezen a területen feküdt Jamestown.

veikről bizonyságot küldtem telepünkre, valamint Ocananhonan és a hátsó tengeröből partvidékének lakóihoz. Ők később találkoztak több indiánnal, akik e jelentésemet megerősítették.

A levél elküldését követő napon, reggel egy bennszülött jött szállásomra,* hogy kardjával leszúrjon, de mivel az őrség közbelépett, nyíllal akarta célját elérni. Ennek okát nem értettem, míg a király, értesülvén a történtekről, eljött és elmondta, hogy valaki, pisztolyomtól megsebesítve haldoklik, egy másikat pedig megöltem; de a legtöbben eltitkolták sebeiket. Az én támadóm a megölt ember atyja volt. Hogy ennek dühe elől megmentsen, tüstént elvitt egy másik országba.**

Meglakomázván, tovább haladtunk a folyó egy másik ágához, amelyet Mattapony-nak hívnak; majd két másik vadász tanyához vezettek. Mindezek a területek a nagy Powhatan uralkodó házához tartoznak. Azt hittem, hogy ő*** még a vízeséseknél van, azonban nem így volt; megmondtam neki, hogy vissza kell térnem Paspahegh-be.

Négy-öt napi menetelés után visszajutottunk Rassawek-be, abba a faluba, ahová először vittek; innen, a gyékényeket kötegekbe göngyölve továbbmentünk. Két napi gyaloglás után átkeltünk egy folyón, mely itt olyan széles, mint a Temze. Ekkor elvezettek egy Menacupunt nevű helyre, a királyi székhelyre, a Pamunkey folyónál.

Másnap e nemzet egy másik királya, akit korábban barátságosan fogadtam az erődben, szívélyesen házába hívott étkezni. Az emberek mindenünnen odacsődültek, hogy megnézzenek engem és mindannyian igyekeztek kedvemre tenni. Itt a királynak négy-öt háza

* Még mindig Rasahawrackban.
** Azaz egy másik törzs területére.
*** Vagyis Powhatan.

van; ezek száznyolcvan láb hosszúak, egy magas homokdombon állnak, melyről napnyugta felé jókora sík vidéket lehet belátni – a kanyargó folyó sok nagy pompás talajú lápost hozott létre. Errefelé száz házat és egy nagy lapályt laknak. Nagyobb bőséget halakban és madarakban, valamint szebb tájat, elképzelni sem lehet. A király negyven íjászt rendelt őrizetemre és megkért, hogy visszaadott pisztolyommal lőjek egy hat yardnyira elhelyezett célpontra; de mivel nem akartam lőni, eltörtem a kakast, noha nem véltem magamat esélytelennek – ezért nagyon elégedetlenkedtek.

Innen a jó király elvitt egy Rappahannock nevű országba, amely egy másik északi folyó mentén terül el. Ez azért történt, mert egy esztendővel ezelőtt egy hajó jött fel a Pamunkey folyón; a jövevényekkel Powhatan császár jól bánt. Mégis, miután visszatérőben felkutatták a Rappahannock folyót, ott is szívesen fogadták őket, egyikük mégis levágta a királyt, és többeket elragadott népéből. Most azt hitték, hogy én vagyok ez a gyilkos, de akik látták őt, jelentették, hogy az a kapitány nálam magasabb volt – így kedvesek voltak hozzám, s másnap tovább mehettünk. Ez a Rappahannock folyó szélességben nem látszott keskenyebbnek, mint az, amely mellett mi lakunk. Torkolatánál egy Cuttatawomen nevű ország van, feljebb pedig Moraughtacund, Rappahannock, Appamattock és Nantaughtacund terül el; Rappahannock-nál a folyó felső folyása több hegyi forrásból ered.

A következő éjszaka Powhatan vadászfaluban szálltam meg és másnap megérkeztem Werowacomoco-ba, a Pamunkey folyó mellett, ahol a nagy király székhelye van. Útközben elhaladtam egy másik kis folyó, a Piankatank felső szakaszánál, amely a másik kettő között fekszik. Ez a jó vidék általában lakatlan, de rendkívül termékeny – szép erdőség, sok domb és völgy van itt, ez utóbbiakban kristálytiszta források

fakadnak. Megérkezvén Werowacomocoba, láttam a császárt,* aki egy láb magas nyoszolyában, tíz-tizenkét egymásra rakott gyékényszőnyegen hevert, nyakát gyöngyláncok körítették gazdagon, testét egy pompás medvebőr borította. Fejénél egy asszony ült, lábánál is egy, két oldalán, a földreterített gyékényeken főemberei ültek sorban, tízesével a tűz körül; mögöttük megannyi fiatal nő, fehér gyöngyékekkel nyakukban, vörösre festett arccal.

Powhatan annyira ünnepélyes és fenséges magatartást tanúsított, hogy ily méltóság egy meztelen vademberben, valósággal bámulatba ejtett.

Nyájas szavakkal és különféle étkekkel rakott nagy tálakkal fogadott igen kedvesen, biztosított barátságáról és arról, hogy szabadságomat négy napon belül visszanyerem. Felettébb gyönyörködött mindabban, amit Opechancanough mondott elbeszéléseimről és engem is kikérdezett jövetelünk okáról és céljáról.

Elmondtam neki, hogy harcolunk ellenségeinkkel, a spanyolokkal, akik túlerőben vannak, s majdnem viszszavonulásra kényszerítettek minket —, s hogy a kegyetlen időjárás miatt erre a partra kellett vonulnunk. Chesapeake-i** kikötésünkkor ránk lőttek, de a kecoughtanok szívesen fogadtak; mikor jelekkel friss vizet kértünk, megértették velünk, hogy a folyó vize iható. Paspaheghben is jól bántak velünk — dereglyénk lyukas lévén, kénytelenek voltunk ott vesztegelni a javítás idejére; addig míg Newport kapitány, az én atyám, eljön értünk és elvisz bennünket.

A király kérdőre vont, miért megyünk tovább csónakunkkal. Azt feleltem, hogy ezzel kapcsolatban beszélnem kellene a hátsó tengerről, az óceán másik oldalán, mely sós vizű. Atyám (azaz Newport) egyik fiát

* Powhatant. Smith, aki az indián vezér hatalmába került, egyre magasabb címekkel ruházza fel foglyulejtőjét.
** Chesapeake-i öböl vagy folyó.

egy indián meggyilkolta. Azt hisszük, hogy ezt a király ellensége, a Monscan (szövetség) követte el, ezt a gyermeket akarjuk megbosszulni.

Alapos megfontolás után, a király leírta a vízeséseken túli vidéket és még más tájakat is – megerősítette azt, amit — többek között — az Opechancanough és Powhatan [főnök] egy indián foglya már közölt velem; nevezetesen, hogy – egyesek szerint öt, mások szerint hat-nyolc napi járásra – ez a víz temérdek kő és szikla között rohan, s ezért a folyó felső szakasza gyakorta sósvízű lesz.

A király szerint az occaneechi-k ölték meg fivéremet, kinek halálát ő kész megtorolni. Elmondta azt is, hogy ugyanazon tenger mellett él egy hatalmas nemzet, a bocootawwoauke-ké; ezek emberevők és háborúban állanak a moyawance és a potomac népekkel – az utóbbiak az öböl elején élnek, az ő birodalmának területe alatt. Egy esztendővel azelőtt a csatákban közülük százan estek el. Ezek az emberek borotválják fejük búbját, lecsüngő hajukat csimbókba kötik; kard helyett csatabárdot használnak.

Rajtuk túl – mesélte a király – rövid, könyökig érő ujjú kabátot viselő emberek élnek,[4] akik a mienkéhez hasonló hajóval jártak erre. Sok, az öböl* eleje mentén fekvő országról beszélt még. Úgy látszik, ez az öböl egy hatalmas folyam,** amely a két tenger közötti óriás hegységben ered. Ő is megerősítette, hogy Ocamahowan-ban az ottaniak ruhát viselnek, amiképpen a déli vidéken is, amely Mangogé-től másfél, Chawwonock-tól két, Rosnoke-tól hat napi járásra van, a hátsó tenger déli részén. Beszélt még egy Anone nevű országról, ahol bőven van réz és a mieinkhez hasonló házak láthatók.

* A Szent Lőrinc folyó torkolatában, az is lehetséges azonban, hogy a Mexikói-öbölre gondol az indián király.
** A Szent Lőrinc folyó, esetleg a Mississippi.

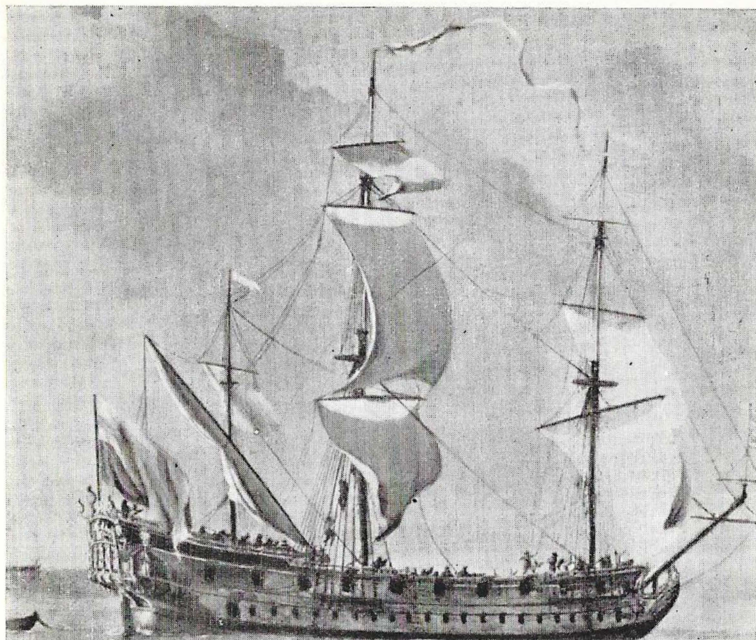
Észrevévén, milyen büszke arra, hogy az általa ismert területek mind nagy és széles birodalmához tartoznak, válaszként leírtam neki Európának azon részeit, melyek uramnak, a nagy királynak birtokai, leírtam hajóinak megszámlálhatatlan sokaságát, beszéltem a trombiták harsogásáról, az atyám, Newport kapitány megnyerte szörnyűséges csatákról. Őt a mewormes címmel illettem, ami az indiánok nyelvén annyit tesz, mint „minden vizek ura”. Hatalmát a király nagyon csodálta, s nem kevésbé félte is. Az kívánta, hogy hagyjuk el Paspaheghet és lakjunk velük a folyóparton, egy Capahowasic nevű vidéken. Megígérte, hogy ad nekünk gabonát, húst vagy bármely más táplálékot, amit csak óhajtok. Rezet* kellene készítenünk számára és ő gondoskodna arról, hogy zavartalanul éljünk.

Megígértem, hogy kérését teljesítjük. Így, mivel minden elgondolható szívességgel kedvezni akart nekem, négy kísérővel hazaküldött – egyikük köpenyemet és tarisznyámat vitte, kettő a kenyeret szállította, egy pedig kalauzolt.

Ugyanezen az úton játszódott le a híres Pocahontas epizód is, melyet Smith egy másik művéből mutatunk be olvasóinknak:

Megtömvén őt (ti. Smith kapitányt) a legjobb falatokkal, a maguk barbár módja szerint, hosszan tanácskoztak és úgy döntöttek, hogy hozzanak két nagy kődarabot Powhatan elé. Amikor ez megtörtént, ahányan csak hozzáfértek, megragadták és a kövekhez hurcolták a kapitányt, fejét ráfektették és előkészítették a bunkókat, hogy kiloccsantsák agyvelejét. Amikor már semmi könyörgés sem használt, Pocahontas, a király legkedvesebb leánya karjai közé vette Smith

* Az indiánok ismerték a fém értékét, s egyes törzseik értettek megmunkálásához is.

ANGOL KALÓZVADÁSZ HAJÓ A XVI. SZÁZADBAN

VIRGINIA EGYKORÚ TÉRKÉPE

kapitány fejét és ráhajtotta sajátját, hogy így megmentse őt a haláltól; amire is a Császár beleegyezését adta, hogy élve maradjon és elrendelte, hogy a kapitány neki fejszéket és Pocahontas számára csengetyűket, gyöngyöket és rézedényeket készítsen; neki is szántak valamilyen mesterséget, mivelhogy náluk a király is maga csinálja köntöseit, nyilait, íjait és fazekait; éppen úgy műveli a földet, vadászik, csinál bármi egyebet, mint a többiek.

Az összeköttetés ezután sem szakad meg a jószívű Powhatan főnök és az angolok között. Egy alkalommal felkeresik és rábírják: engedje magát megkoronázni, s ezáltal ismerje el az angol király fennhatóságát. Ajándékokkal igyekeznek megkönnyíteni a választást. A „vad" indián nemes válasza arra mutat, hogy bár végül is engedte magát meggyőzni, de hallani sem akar szabadsága elvesztéséről, s magát egyenrangúnak tartja a fehérekkel.

„Ezeket az ajándékokat ugyan a királyod küldte, de én is király vagyok — s ez az én földem. Nyolc napig itt maradok, hogy fogadjam őt. Atyádnak kell hozzám jönnie és nem nekem hozzá. Erődötökbe pedig nem megyek, ilyen csalétekre nem harapok rá. Ami a monscan-okat illeti, magam is meg tudom torolni saját sérelmeimet, ami pedig az occaneechi-ket illeti, akikről azt állítod, hogy meggyilkolták fivéredet, nem arrafelé élnek, amerre te hiszed. Amit az alattvalóim a hegyek mögötti sós vízről beszéltek, az nem igaz."

Miután minden készen állt a Powhatan koronázásának napjára, elhozták az ajándékokat: a tálat, kancsót, ágyat és berendezést felállították. Mivel Nampntack biztosított arról, hogy a király nem fogja sérelmesnek tartani, nagy hűhóval ráadták öltözékét és a bíbor köntöst. Azonban rút hiba volt őt térdeplésre szólítani, s mivel nem értette meg sem a koronázásnak, sem a térdeplésnek fenségét és jelentőségét, annyi rá-

beszélésre, példálózásra és tanácsra volt szükség, hogy mindenki belefáradt. Végre is Newport teljes súlyával a király vállára támaszkodott, erre ez kissé meghajolt, s ekkor a kapitány fejére helyezte a koronát. Egy pisztolylövés jelére a hajókból olyan sortűz dördült el, hogy a király szörnyű ijedelmében összerázkódott, de látván, hogy minden rendben van, úrrá lett magán, s hogy viszonozza a megtiszteltetést, régi lábbelijét és köpenyét Newport kapitánynak adta.[5]

További epizódok az angol-indián kapcsolatok történetéből

Éjfél előtt az egyik fivér visszajött a pisztollyal; de a másik a börtönben nagyon nagy füstöt csinált, megfulladt és szánalomra méltóan összeégett – mi már halottnak véltük. Ezt meglátva bátyja oly gyászosan siratta halálát s oly keserű jajveszékelésben tört ki, hogy az Elnök, meg akarva őt nyugtatni, megígérte, hogy ha ezentúl nem lopnak, életre kelti a másik testvért – bár maga sem hitt ebben. Mialatt mi ecettel és whiskyvel mindent elkövetve próbáltuk azt feléleszteni, az irgalmas isten visszaadta neki életét; de ő oly bódult és rémült volt, hogy őrültnek látszott: félrebeszélt s nem értette meg mit beszéltek hozzá. Ez éppen annyira elkeserítette és meggyötörte bátyját, mint amikor halottnak hitte. Az Elnök, szavukat véve, hogy ezentúl jól viselkednek, ígéretet tett, hogy a kórt elűzi. A beteget a tűz elé fektette aludni, s az reggel, kialudva magát, tökéletesen észretért.

Egy nemes feljegyzései az indiánokkal való érintkezésről*

Május 23. Szombaton megtettünk néhány rövidebb folyószakaszt és öt mérföldnyire Szegényfalutól** kikötöttünk. Itt találtuk kedves barátainkat,*** akik már felénk jövet jeleket adtak és mindenütt rendkívül szívélyesen bántak velünk. Találkoztunk itt egy werowance-al**** is, aki egy nádgyékényen ült, emberei-től körülvéve. Leteríttetett egy gyékényt Newport kapitány számára és őzsültet adott nekünk, amelyet ők, szokásuk szerint, még meg is főztek. Adtak még szedret, főtt gabonát és babot, a király asszonyaival süteményt is készíttetett. Odanyújtotta kapitányunknak őzbőrből készült, vörösre festett koronáját. Miután megértettük vele, hogy a folyón felfelé akarunk menni, hajlandónak mutatkozott, hogy vezetőket küldjön velünk. Ez a király, a Powhatan-nak, minden királyok legfőbbjének alattvalója, a neve Arrahattoc, az országát pedig Arrahatecoh-nak nevezik.

Amikor vígan lakomáztunk velük, bámulva mi módon táncolnak és dohányoznak, hírt hoztak, hogy a nagy király Powhatan, jön; megjelenésekor mindegyikük felemelkedett gyékényéről (kivéve Arrahattoc királyt) és mintegy sorfalat képezve, hangos kiáltásokkal üdvözölték őt. Mi némán tisztelegtünk, továbbra is, gyékényünkön ülve, közepén kapitányunkkal, de megajándékoztuk (miképpen előzőleg Arrahattoc királyt, csak bőkezűbben) mindenfélével, filléres késekkel, ollókkal, kolompokkal, üvegből készült csecsebecsékkel és gyöngyökkel. Mikor ez a király öt férfinak meg-

* Az elbeszélés szerzője feltehetőleg egy Archer nevű nemes, aki 1607–1608-ban Virginiában élt.
** Így nevezte el a szerző az indiánok telepét.
*** Indiánok, akikkel előző napon találkoztak.
**** Király.

parancsolta, hogy kísérjenek fel bennünket a folyón, előőrsöket küldött, hogy élelmet szerezzenek számunkra...

Részlet George Percy leírásából*

A harmincadik napon hajóinkkal a Vigasz-fokhoz értünk; és itt öt Vadat láttunk a parton futni. A kapitány rögvest legénységet rendelt a dereglyébe és a partra evezvén, barátságos jelekkel hívta a Vadakat — ezek eleinte igen csak félénkek voltak, míg nem látták, hogy a kapitány szívére teszi kezét. Erre letették nyilaikat és íjaikat és igen bátran hozzánk jöttek, jelekkel értésünkre adván, hogy szálljunk partra mindannyian és menjünk telepükre, amelyet ők Kecoughtan-nak neveznek.

Városuk felé tartva, áteveztünk egy folyón, mely a nyílt tengerbe ömlött, a Vadak nyilaikkal és íjaikkal szájukban úsztak át rajta.

Amikor partot értünk, a másik oldalon sok újabb indiánnal találkoztunk, ezek a falujukba irányítottak bennünket, ahol is igen kedves fogadtatásban volt részünk. Mikor megérkeztünk, keserves hangokat hallatva, arcukkal a földre borultak és körmeikkel a földet kaparták. Úgy gondoltuk, éppen bálványaikat imádják. A szertartás végeztével házaikból gyékényeket hoztak ki és azokat a földre fektették. Közülük a legfőbbek egy sorban ültek, az alacsonyabb rendűek pedig különféle nyalánkságokat szolgáltak fel, az úgynevezett tengeriből vagy kukoricából készült kenyérféleségükkel együtt. Nem nyugodtak bele, hogy leülés nélkül együnk, helyet is foglaltunk egy gyékényszőnyegen, velük szemben. Amikor kielégítettük étvágyun-

* George Percy, angol főnemes, az egyik legérdekesebb Virginiáról szóló elbeszélés szerzője.

kat, megkínáltak dohányukból, amelyet ők agyagból igen elmésen készített pipáikba raknak, ezek nagyon hasonlítanak a mieinkre, csak jóval nagyobbak és fejüket csinos rézdarabok tartják össze.[6]

Miután a lakoma véget ért, tiszteletünkre bemutatták táncaikat, melyeket ekképpen jártak: a Vadak közül az egyik középre állt, énekelni kezdett, kezeit összecsapdosta, a többi körülötte táncolt, ordított, bőgött, lábaival a földet verve. Eközben fölöttébb furcsa arcokat vágtak és mozdulatokat csináltak, akkora zajjal, mintha mindegyik Farkas avagy Ördög lett volna. Megfigyeltem valamit táncuk közben: míg lábaikat ütemesen rakták, kezükkel, fejükkel, arcukkal és testükkel különféle taglejtéseket végeztek, fintorokat vágtak.* A tánc után a kapitány üveggyöngyökkel és más csekély csecsebecsékkel, apróságokkal ajándékozta meg őket.

A tizenkilencedik napon, harmad- vagy negyedmagammal, az erdőben járva, véletlenül egy ösvényt vettem észre. Meg akartuk tudni, hová vezet. Vagy négy mérföldet mentünk rajta, nagyon szép dús növényzet között, a földet szinte elárasztotta a sok különféle, tarkaszínű virág, mintha csak egy angol kertben vagy gyümölcsösben jártunk volna. Sok epret és más ismeretlen gyümölcsöt is láttunk. Az erdő tele volt cédrusokkal, ciprusokkal, más fákból pedig balzsamhoz hasonló édes mézga szivárgott. Tovább folytattuk utunkat ebben a Paradicsomban. Végül egy Vadak lakta helységbe érkeztünk, de csak keveset találtunk otthon. Azt mondták, hogy a többiek vadászni mentek Paspahegh-föld werowance-jával. Egy darabig ott időztünk, epret és más egyebet ettünk. Eközben az egyik Vadember, nyilával és íjával kifutott kunyhójából és az erdő felé szaladt. Félni kezdtem, hogy valami gaz-

* Az indiánok egyik ördögűző vallási táncának nem túlságosan sikerült leírása.

tett van készülőben, mivelhogy a Vadember társaihoz rohanhatott és esetleg beárulhatott bennünket. Elsiettünk olyan gyorsan, ahogy csak tudtunk. Egy másik Vad az erdőszélre vezetett, ahol dohány- és gyümölcsföld volt és különböző füvek nőttek. Leszedett némi dohányt és kiosztotta közöttünk – majd mi eltávoztunk. A huszadik napon a Paspahegh-föld werowanceja embereket küldött szállásunkra, akik egy szarvast hoztak. Azonban inkább galád szándékkal jöttek, mintsem szeretetből. Szívesen nálunk töltötték volna az éjszakát, de azt árulástól félvén, nem engedtük meg.

Az egyik nemesúr célpontnak szemelt ki valamit, amelyről azt hitte kibír egy gyengébb lövést, odatámasztotta egy fához s lövésre szólította fel az egyik Vadembert. Ez levett hátáról egy rőfnyi hosszúságú nyilat, erősen meghúzta íját, a vessző átfúródott a célon s még egy lábnyit repült, furcsa, hiszen egy pisztoly nem tudott volna a célon átütni. Látván íjának erejét, fölállítottunk neki egy acélból készült célt. Újra lőtt, de nyila darabokra tört. Rögvest elővett egy újabb nyilvesszőt, harapdálni kezdte, látszott, igencsak haragszik, és el is ment nagy dühösen. Ezek az indiánok íjaikat kemény mogyorófából készítik, a húrokat bőrből, a vesszőket nádból vagy mogyorófaágból, hegyükre, fölöttébb ügyesen igen éles kődarabokat illesztenek, más nyilakra pedig szarvasagancshegyet raknak és nagyon leleményesen tollazzák fel. A Paspahegh-i király állotta szavát: küldött szarvaspecsenyét, de a pácolt hús csak néhány nappal később érkezett meg...

Július huszadikán Smith kapitány tizenkettedmagával elindult a második felfedező útra, hogy befejezze az öböl felkutatását.

Az ellenszél két-három napig tartózkodásra kényszerített bennünket Kecoughtan-ban; a werowance

nagy örömmel látott minket vendégül. Meg voltak róla győződve, hogy a massawotek-eken való bosszú szándékával érkeztünk. Este kilőttünk két-három röppentyűt, amely annyira megrémítette a szegény Vadakat, hogy azt hitték, számunkra nincs lehetetlen és segédkezni akartak nekünk.

Első éjszaka a Stingeray-szigetnél horgonyoztunk, másnap átkeltünk a Potomac folyón és sietve tartottunk a Bolus folyó felé.

Alig mentünk valami keveset, amikor szemünkbe tűnt: az öböl két forrásból táplálkozik, megérkezvén, láttuk, hogy négy forrása van — ezek mindegyikét kikutattuk, ameddig csak fel tudtunk rajtuk hajózni.

Kettőnek a vidékét lakatlannak találtuk, de amikor az öblöt átszeltük, hogy a másik kettőt is megnézzük, észrevettünk hét-nyolc kenut tele massawotek-ekkel. Látva, hogy támadásra készülnek, ledobtuk az evezőket és vitorlával siklottunk elébük. Kapitányunk mindössze öt emberre számíthatott, mert a többiek, azután, hogy Kecoughtant elhagytuk, már szinte halálos betegek voltak (mindaddig, míg hozzá nem szoktak a klímához). Vitorlavászonnal letakartuk őket, kalpagjaikat botokra aggattuk, hogy többnek látsszunk. Azt hiszem, az indiánok a kalapokat embereknek nézték, mivel nagyon sebesen partra menekültek s onnan bámulták, mint halad bárkánk, míg közvetlen előttük horgonyt vetettünk.

Nagysokára rábírtuk őket, hogy hozzánk merészkedjenek. Végre is kettőt közülük fegyvertelenül egy kenuban felénk küldtek, a többi követte őket, hogy ha szükséges, segítségükre legyen. Ezt a kettőt megajándékoztuk egy-egy csengővel, mire társaikkal együtt felszálltak hajónkra és viszonzásul kapitányunknak, szarvas- és medvehúst, halat, nyilakat és íjakat, bunkókat, pajzsokat és medvebőröket adtak.

Mivel csak jelekkel érintkezhettünk, ily módon értésünkre adták, hogy háborúban állnak a tocwogh-okkal, friss sebeikkel bizonyítva ezt.

Éjszakára elmentek, azt hittük, másnapra visszatérnek, de többé nem láttuk őket.

A Tocwogh folyón, fegyveres vadak csónakraja kerített körül bennünket. Az egyik bennszülött tudott a powhatanok nyelvén beszélni és barátságos egyezkedésre vette rá társait. Amikor észrevették a massawotek-ek fegyvereit nálunk, úgy tettünk — a kecoughtan-ok elképzelése szerint — mintha erőszakkal szereztük volna azokat. A tocwogh-ok elvezettek bennünket palánkkal körülvett falujukba. A nagyon magas palánkot, igen elmésen, fakéreggel fedték be. A férfiak, nők és gyermekek szívesen láttak bennünket, s tánccal, dallal, hallal és gyümölccsel kedveskedtek, gyékényeket terítettek nekünk; mindent legjobb képességeik szerint csináltak, hogy kimutassák szeretetüket.

Sok fejszét, kést, vas- és bronztárgyat láttunk náluk — ezekről elmondták, hogy a hatalmas susquehannaktól szerezték, akik a massawotek-ek halálos ellenségei.

A susquehanna-k a négy forrás-patak közül a legnagyobb mentén laknak, még két napi járásra attól a helytől, ahová bárkánkkal eljutottunk, feljebb a zátonyok miatt már nem hajózhattunk. Rábeszéltük tolmácsunkat, hogy egy másikkal együtt — aki a susquehanna-k nyelvét beszéli — menjen el hozzájuk és hívja meg őket.

Három-négy nappal későbbre vártuk visszatérésüket. Le is jött vagy hatvan ezekből az óriási emberekből, húst, pipákat, kosarakat, pajzsokat és nyilakat hozva ajándékba. Napirendünk szerint imádkoztunk és zsoltárokat énekeltünk, szertartásunk a szegény Vadembereket igencsak csodálkozásba ejtette.

Mire mi imáink végére értünk, ők már jó ideje tanácskoztak, majd elhatározásra jutottak. Rendkívül szenvedélyesen, kezeiket a nap felé tartva, félelmetes énekbe kezdtek, majd átölelték a kapitányt és imádni kezdték —, ő tiltakozott, de erre sem hagyták abba. Ezután egyikük a legfurcsább taglejtések kíséretében, ördögi hangon szónoklatot tartott irántunk való szeretetükről.

Ennek végeztével kapitányunkat egy nagy, festett mintákkal díszített medvebőrrel letakarták. Az egyik indián a nyakába akasztott egy legalább hat-hét font súlyú fehér gyöngyláncot, társai pedig tizennyolc, különféle bőrökből varrt palástot raktak lábai elé és kezeiket ünnepélyesen nyakához érintve kérték, hogy legyen uruk, segítséget, élelmet és mindenüket felajánlották, csak maradjon náluk, védje meg őket a massawotek-ektől és álljon bosszút értük.

De mi otthagytuk őket Tocwogh-ban, amit ők igen sajnáltak, noha megígértük, hogy jövőre újra meglátogatjuk őket. Részletesen leírták és ismertették a Cannida folyó mentén élő occaneechi, massawotek és más népeket, értésünkre adták, hogy ezek a nagy fejszéket és egyéb szerszámaikat a franciáktól szerzik be. Powhatan-ról, nevén kívül, semmit sem tudnak — de ő sem tud róluk többet.

Bejárván az összes jelentősebb folyókat és öblöket, visszafordultunk, hogy felkutassuk a Pawtuxunt folyót. Az ottani embereket igen kezeseknek ismertük meg és civilizáltabbaknak, mint bármelyiket a többi nép közül. Nekik is — éppúgy, mint a potomac-oknak — ígéretet tettünk, hogy megtoroljuk sérelmeiket a massawotek-eken.

A Rappahannock folyón való utazással kapcsolatos számításainkat eleinte keresztülhúzta az itteni nyakas néppel folytatott sok civakodás — de aztán éppenúgy megszelídültek, mint a többiek. Ez a folyó jól

hajózható, vidéke pedig nagyszerű, népes és termékeny.

Ahogy a forrás felé haladtunk, Isten akaratából, úgy történt, hogy egyikünk, bizonyos Featherstone úr megbetegedett, el is temettük a Featherstone-öbölben, éjszaka, sortűzzel adva meg neki a végtisztességet. Rajta kívül mindannyian megőriztük egészségünket, dacára a rossz elszállásolásnak, a túlzsúfolt bárkában való szorongásnak, a sok veszélynek, melynek közepette sohasem pihentünk, hanem mindig ide-oda hányódtunk.

Miután felkutattuk a Piankatank folyót is, elindultunk Jamestown felé. De az öblön való átkeléskor, szép nyugodt időben, éjjel váratlan szélroham, égzengés és felhőszakadás tört ránk. Míg mertük a vizet, nem is gondoltuk, hogy megmenekedhetünk a vízbefulladástól. De mégis, a széltől hajtva, végül partot értünk, az égből jövő tűz villanásai közepette, csakis e fényeknek köszönhetjük, hogy távol tudtuk tartani magunkat a zátonyos parttól, míg Isten kegyelme megőrizvén bennünket a fekete sötétségben, villámfénynél a Vigasz-fokra vezérelt.

1608. szeptember 7-én biztonságban Jamestownba értünk, ahol is Skrivener urat s másokat felépülve, sokat holtan, többeket betegen találtunk, a leváltott Elnök pedig lázadás miatt fogságban volt. Skrivener úr becsületes buzgalma következtében a termést betakarították, de a raktáraknak és az élelemnek sokat ártott az esőzés.

Így telt és múlt el ez az esztendő — ha nem hagytam ki semmit — és a fenti felfedezések kivételével semmit sem hajtottak végre, oly rossz volt Ratcliffe kapitány kormányzása. Ebben az évben néhány ember kis csónakban annyi veszélyt, kalandot és összecsapást élt meg, rossz koszton tengődve, e nagy vizeken és e keresztények előtt mindaddig ismeretlen, bar-

bár földön, hogy érdemük méltánylását inkább a nyájas és bölcs olvasó ítéletére bízom, semhogy unalmas, vagy, mivel résztvevő voltam, elfogult legyek.

A gyarmat történetének első és legkeservesebb időszaka végéhez ért. A felmentő hajók megérkeztek. Azok, akik el akartak távozni, visszatértek Angliába, a többiek folytatták, egyelőre még nagyon nehéz, de egyre biztatóbbá váló életüket az új gyarmaton.

Akkor ugyanis embereink egy része örömest vállalkozott arra, hogy elmenjen. Így a hajó jókor elindult Angliába. Mi, akik maradtunk mind egészségesek és elégedettek voltunk, kölcsönös szeretetben, lázadozás nélkül éltünk és reménykedtünk az indiánokkal való hosszas békében. Kétségtelen, hogy az Úr kegyes segítsége, a vitézek hajlandósága, a dicső ügy általuk való gyors előrelendítése következtében birtokolhatta később nemzetünk ezt az országot, mely nemcsak kiválóan alkalmas letelepedésre, de igen hasznos, általában, a kereskedelem számára — s nem kétséges, örömére szolgál a Mindenható Istennek, kegyelmes Uralkodónknak pedig dicsőségére, és végső fokon, az egész királyságnak előnyére.

FÜGGELÉK

JEGYZETEK

NAVIGARE NECESSE EST

[1] Sir John Hawkins (1532–1595), devoni tengerész és hajótulajdonos, az angol tengerészet egyik első neves alakja. Atyja, szintén jeles kereskedő és felfedező nyomdokain haladva, rendszeressé teszi a London – Nyugat-Afrika – Amerika kereskedő utakat. Az ő nevéhez fűződik az első angol rabszolgakereskedő kétes dicsősége is. Kereskedelmi útjai eleinte sikeresek, később, 1577-ben San Juan de Ulloában spanyol csapdába kerül. 1588-ban Howard alatt az angol flotta egyik alvezére. 1595-ben egy sikertelen nyugat-indiai vállalkozás során Drake-el együtt járvány áldozata lesz.

[2] Sir Francis Drake (1545–1595). Szintén devoni születésű tengerész. Első nagy önálló vállalkozása az egyik újvilági „kincsváros" Nombre de Dios kifosztása 1572-ben. További útjai, főleg a Föld második körülhajózása anyagilag is kifizetődőnek bizonyul, s a „királynő kalóza" 1581-ben Plymouth legtekintélyesebb polgára és polgármestere is lesz. 1587-ben Cadiz elfoglalása, majd az Armada legyőzése jelentik pályája csúcspontját. Egy évvel később, 1589-ben azonban már súlyos vereséget szenved Lisszabon alatt. Utolsó vállalkozása is kudarccal ér véget.

[3] Mexikó. A fejlett kultúrájú azték birodalom székhelye, majd az újvilági spanyol birtokok központja. Bár a hódítók a város nagy részét lerombolják és megsemmisítik híres csatornahálózatát, Hortopék idején még mindig hatalmas város.

[4] A spanyol inkvizíció. Az Ibériai-félsziget visszafoglalása idején, a XIII. században alakult egyházi törvényszék, célja az eretnekmozgalom elfojtása, a feudalizmus védelme. A XVI. században már szinte a legnagyobb hatalom Spanyolországban, hozzá tartozik a külföldi protestáns foglyok feletti ítélkezés joga is.

[5] A Doughtie-ügy. Thomas Doughtie lovag korábban Drake közvetlen baráti köréhez tartozott. Még a világkörüli út elején is rábízzák az egyik elfogott spanyol hajót. Gyors elítéltetésének okát általában azzal magyarázzák, hogy Drake azzal gyanusította, hogy ellenségével, Walsingham miniszterrel áll szoros kapcsolatban és Drake ellen kémkedik.

[6] Winter kapitány. A Drake expedíció belső ellentéteit Winter

eltűnése is mutatja. A kapitány tudatosan cserbenhagyja Drake-t, majd visszatérve Angliába, vádaskodik ellene.

[7] A Jóreménység-fok. A portugálok állítása szerint csaknem hajózhatatlan. Először Diaz éri el, majd 1498-ben Vasco da Gama rajta keresztül hajózva jut el Indiába. A Szuezi-csatorna építéséig erre vezet az út India és Kína felé. Nem csoda, hogy a portugálok gondosan igyekeznek titkolni az utat és rémhírekkel elriasztják a más nemzetiségű hajósokat.

[8] Sir Richard Grenville (1541 ? –1591). Angol tengerésztiszt. Az 1560-as évek végén állítólag Magyarországon harcol a török ellen. Felfedező útjai közül az 1585-ös virginiai expedíciója emelkedik ki. 1591-ben elesik a spanyolok ellen vívott háborúban. Emlékét Sir Walter Raleigh beszámolója és Tennyson *The Revenge* című költeménye őrzi.

[9] Desmond, Gerald Fitzgerald (? –1581). Normann származású ír oligarcha, aki több évig harcol az angolok ellen. Már ő is igénybe veszi a spanyolok és a franciák támogatását, utódai pedig teljesen a spanyol ügy szolgálatában állanak.

[10] Sir Humphrey Gilbert (kb. 1539 –1583), Raleigh féltestvére. Már 1566-ban sürgeti Erzsébet királynőt, hogy támogassa az Északkeleti átjáró kutatását. Később Írországban és Németalföldön harcol. 1583. június 11-én indul végzetes útjára. Vállalkozása emberei fegyelmezetlensége miatt kudarcot vall, s visszafelé hajózva szeptember 9-én hajójával együtt elsüllyed.

[11] Sir Walter Raleigh (? –1618). „A királynő kegyence" az angol reneszánsz egyik legérdekesebb alakja, Hakluyt és Gilbert mellett az angol gyarmatosítás ideológiájának megteremtője. Útjait viszonylag későn kezdi el. 1594 –96-ban Guyanában keresi El Doradót, az aranyországot, majd részt vesz Essex cadizi katonai vállalkozásában. I. Jakab uralkodása alatt anyagi és politikai okok következtében hosszú ideig börtönben van. Kiszabadulása után újból folytatja álmai kergetését, de most sem leli El Doradót. (Ez természetesen nem is létezett, a spanyol kalandorok félreértették az indiánok meséit, a hegyeken túl elterülő kincses birodalomról.) Sikertelen útjáról visszatérve spanyol nyomásra lefejezik.

[12] A Golden Hinde (korábban *Pelikán)*: előbb Drake vezérhajója. Jellemző, hogy a kis 40 –50 tonnás hajót a spanyol Zarate kapitány 400 tonnásnak látta!

[13] Parmenius (Pajzsos) István (1540 körül –1583). Budai születésű magyar humanista. Németalföldi és angol protestáns egyetemeken tanul. Angliában kapcsolatba jut Hakluyttal, s ösztönzésére csatlakozik Gilbert expedíciójához. Új-Fundlandban 1583. augusztus 3-i kelettel érdekes levelet ír Hakluythoz, aki nagy művének III. kötetében közli is. Parmenius is elpusztul a *Delight*-tal.

[14] Tengeri tehén (Rhytina Stelleri Cuv.). A cetek családjába tartozó, azóta már kihalt nagytermetű tengeri emlős. Lehetséges azonban, hogy rozmárt (Obodeus rosmarus) láttak az expedíció tagjai.

[15] Sir James Lancaster (? –1616). Angol felfedező, az indiai brit hódítás úttörője. Első nagy útja kereskedelmi jellegű. 1591. április 10-én indul Plymouthból három hajóval. 1592 júniusában elérik a Maláj félszigetet. Később a legénység fellázad, Lancaster

egyetlen hajóval és 25 emberrel tér vissza 1594. május 24-én Rye kikötőjébe. Ugyanő vezeti a Keletindiai Társaság első nagy keleti felfedező vállalkozását (1601–1603). Ez rendkívül sikeres. Haláláig a Keletindiai Társaság egyik vezetője.

[16] Don Antonio (1531–1595). Portugál trónkövetelő. 1580-ban kihal a portugál uralkodóház, a trónra II. Fülöp spanyol király kerül. A portugál ellenzék a királyi ház egyik törvénytelen leszármazottját, Don Antoniót lépteti fel trónkövetelőként, a francia és angol segédcsapatokkal megerősített kis sereget azonban 1580-ban Alba herceg (a németalföldi szabadságharc kegyetlen elnyomója) leveri. Nem sikerül 1589-ben Drake portugáliai partraszállása sem. Don Antonio Párizsban fejezi be hányatott életét.

[17] Angol-portugál viszony. Az egész XVI. században rendkívül feszült. A portugálok ragaszkodnak pozícióikhoz, kereskedelmi monopóliumokat élveznek, s ki akarják zárni az üzletből az angol és németalföldi vetélytársakat. A XVII. században a portugálok teljesen háttérbe szorulnak, s birtokaik nagy részét a hollandok kaparintják meg.

[18] Abat, mesés állat, az egyszarvú „rokona", a monda szerint szarva és nyála varázserejű.

FEKETE LOBOGÓ ALATT

[1] A buccaneer szó a brazíliai indián „bukan" ige francia változata, eredetileg speciális hús párolási módot jelent. A nyugat-indiai szigeteken meghúzódó különféle nemzetiségű csavargók az erdőkben bújkálva átvették az indiánok szokásait, erre utal ez a csakhamar általánossá vált gúnynév.

[2] Flibustier. A holland „vlibooter", tengeri rabló szó franciásított alakja.

[3] Bartholomew Sharp, a buccaneerek egyik vezetője, az 1680-as évek talán leghírhedtebb tengeri rablója. Nevéhez Portobello és számos más kikötő és hajó kifosztása mellett két, ma is jelentős forrásértékkel bíró leírás fűződik, amelyekben saját kalóz útjait örökíti meg.

[4] Sir Henry Morgan (1635? –1688). Walesi származású buccaneer, gyermekkorában állítólag elrabolják s Barbadoson eladják mint rabszolgát. Rövidesen a buccaneerek közé kerül, s a nyugat-indiai kalózvilág leghírhedtebb figurája lesz. 1668-ban Portobello és 1671-ben a legerősebb közép-amerikai spanyol kikötő, Panama kifosztása is az ő nevéhez fűződik. 1671 után „megtér", 1683-ig Jamaica helyettes kormányzója, ekkor azonban sorozatos szabálytalanságai miatt felfüggesztik állásából. Legendás kincseit ma is sokan keresik. Ő a hőse Steinbeck *Egy marék arany* című regényének. Sir Leonine Jenkins a címzett, a kor egyik leghíresebb angol jogásza.

[5] A megbízólevél (lettre des marques) francia eredetű. A francia uralkodók először a XIV. században adnak megbízást alattvalóiknak, hogy háborúban ellenséges hajókat fosztogassanak. Ez a szokás egész Európában általánossá válik, a magyar Zsigmond király is számos kalózlevelet ad ki a velenceiek ellen. A XIX. században azonban a hadijog szabályozása és a semlegesek jogállásának ren-

dezése törvénytelenné teszi a kalózkodást. Ezután már nem adnak ki több megbízólevelet.

[6] John Quelch és társai 1703-ben a *Charles* nevű ágyúnaszádot New England egyik kikötőjéből kalózvadászatra küldik. A kapitány megbetegszik, a legénység Quelch másodtiszt vezetésével fellázad, s a kapitányt a tengerbe vetve, kezébe keríti a hajót. Brazília partjaihoz hajóznak, ahol rövid ideig jól jövedelmező kalózmesterséget folytatnak. A hibát ott követik el, hogy a portugálokat fosztogatják, akik pedig ekkor az angolok szövetségesei. Ezért 1704 májusában amikor Massachusettsben partra szállnak és szétszélednek, a hatóságok összefogdossák és törvény elé állítják a banda tagjait. Hat vezetőjüket halálra ítélik. Kivégzésüket a *Boston News Letters* című lap örökíti meg.

FEKETE ELEFÁNTCSONT

[1] Fekete elefántcsont. A XVII–XVIII. században a rabszolgaszállítmányok gúny- és fedőneve. Utalás Afrika másik nagy, az európai kereskedők és hajósok által szívesen szállított „kincsére" a valódi elefántcsontra.

[2] Bartolomeo Las Casas (1474–1566). Spanyol dominikánus szerzetes és történetíró. 1511-ben kerül az Indiákra. Itt harcol az indiánok és az indián kultúra védelmében. *Historia de las Indias* című megrázó könyvében elítéli a spanyol hódítók kegyetlenségét. Műve az indián kultúrák és a spanyol hódítás történetének egyik legfontosabb dokumentuma.

[3] Asiento. Spanyolul szerződést jelent, de az amerikai spanyol gyarmatokra irányuló kereskedelmi monopólium értelmében vált közismertté. A XVIII. század első éveiben jelentése a rabszolgakereskedelemre korlátozódott. A fogalom 1750-ig élt, amikor az El Retico-i szerződés alapján az angolok 100 000 fontért lemondtak az asiento jogáról, amelyet azóta soha, senki sem újított meg.

[4] Ismertebb nevén Lord Burleigh (1520–1598). A XVI. század egyik legkiválóbb angol államférfia, Erzsébet királynő teljhatalmú minisztere, a spanyol háború és az angol gyarmatosítás talán legerőszakosabb szószólója.

[5] A *James* hajó a Royal African Company, vagyis az angol rabszolgakereskedő társaság egyik hajója, Blake kapitány vezetésével 1675. március 27-én indul el Angliából az Aranypart felé. Sem nagysága, sem a legénység létszáma nem ismeretes. Az utazás egyik érdekessége az, hogy a rabszolgákat nemcsak pénzért adja el, hanem a Nyugat-indiai szigeteken pl. cukorvalutáért. Egy egészséges rabszolga értéke 5000 font, vagyis kb. 2400 kg cukor volt.

[6] A fantinok. Az asantiakkal rokon szudáni néger nép. A mai Ghana és Nigéria területén élnek és a XVI–XVII. században fejlett kultúrát teremtenek. Ezt azonban a fehér és arab rabszolgakereskedők elpusztítják. A fantinok állandó háborúi szomszédaikkal, főleg az asantiakkal, nagyon megnehezítette az afrikai népek egységes ellenállását a rabszolgakereskedéssel szemben.

[7] John Barbot, a Royal African Society párizsi főmegbízottja.

1678 és 1682 között legalább kétszer megfordul a Rabszolgaparton, s benyomásait megrázó leírásokban rögzíti. Műve elsősorban a seneganbiai állapotokkal foglalkozik, de egész Nyugat-Afrikában ugyanilyen viszonyok uralkodnak a XVII. század végén.

A SZŰZ KIRÁLYNŐ FÖLDJE

[1] Pocahontas. Powhatan indián „király" leánya. Állítólag megmenti Smith életét. Később is barátságosan viselkedik a fehérekkel szemben. Elrabolják, s túszként Jamestownben tartják. Itt egy Rolfe nevű telepes – az első virginiai dohányültetvényes – feleségül veszi. Férjével Angliába hajózik, ahol a „Szép vad nő" nagy szenzációt kelt. Hazájától távol hal meg.

[2] A Virginiában élő indián törzsek már ismerik a földművelést és városszerű településeket is építenek. Kulturális téren tehát felülmúlják a legtöbb észak-amerikai nép színvonalát. Politikailag azonban számos apró törzsre, vagy mint Powhatan „király" viszonylag tágas birodalma is bizonyítja, kis törzsszövetségekre oszlanak, amelyek állandóan hadakoznak egymással. Valószínűleg a Mexikói-öböl északi partján élő kri és csoktau törzsek rokonai.

[3] Wingfield Edward kapitány a gyarmat első „kormányzója". Gazdag katolikus nemes úr, jelentős háborús tapasztalatokkal. Virginia vezetésére azonban teljesen alkalmatlannak bizonyul, a közösség leteszi posztjáról és 1608-ban elkeseredetten tér vissza Angliába. Számos önigazoló emlékirat szerzője.

[4] Már a XVI. század közepén járnak francia felfedezők Észak-Amerikában. Tevékenységük a XVII. században élénkül meg. Központjuk a Szent Lőrinc folyó torkolata, innen indítják expedícióikat déli és délnyugati irányba. Felfedezik a Mississippi folyót, s ezen egészen a Mexikói-öbölig jutnak el, ezzel egy időre elzárják az angol gyarmatok terjeszkedési lehetőségeit. Az angol pionírok mindenütt franciákba ütköznek, s természetes, hogy a két gyarmatosító hatalom között rövidesen évszázados háború tör ki a mai Egyesült Államok feletti uralom birtoklásáért, mely az 1763-as párizsi békével, az angolok teljes győzelmével ér véget.

[5] Az emberek használati tárgyainak, ruhadarabjainak, s főleg lábbelijének az indiánok mágikus hatalmat tulajdonítottak, azt tartották, hogy az az ember testének egy része. E személyes jellegű tárgyak elajándékozása mindig a legnagyobb megbecsülés jele az indiánoknál.

[6] A dohány amerikai növény, a XVI. század végén kerül Európába. Figyelemre méltó Percy megjegyzése az indiánok és az európaiak pipája közti különbségről. Ez azt bizonyítja, hogy – legalábbis a szerző előtt – a dohány és a pipa már megszokott, mindennapos dolog.

MÉRTÉKEGYSÉGEK

hüvelyk	2,54	cm
láb	30,48	cm
yard	91,44	m
öl (fathom)	1,83	m
brit (ír) mérföld	1609,330	m
tengeri mérföld	1854,96	m
league	5565	m
uncia	28,35	gr
center	51,448	kg

HAJÓTÍPUSOK

Fregatt. Eredetileg gyors, kis fedélzet nélküli hajók. A portugálok a XVI–XVII. században így nevezték a nagy, nyitott, gyorsjárású hadihajókat, melyeknek nem voltak oldalágyúik. Később háromárbocos, teljesvitorlázatú, 24–30 ágyús gyorsjáratú, nagy hajók. A mai cirkálók elődei.

Naszád (sloop). Kis egyárbocos, fő-, orr- és tatvitorlás hajó. Néha hadihajóként is használják. 10–12 ágyúja a felső fedélzeten helyezkedett el.

Brigantin. Könnyű, egy- vagy kétárbocos kereskedelmi hajó.

Gálya (biscayai). Nehéz, magasépítésű, három-, négyárbocos evezős-vitorlás hajó. Magas törzse és viszonylag kevés vitorlázata folytán, nehézkes, lomha, csak beltengereken használható alkotmány. Innen a „biscayai" elnevezés, mivel a gályák csak ebben az öbölben mozogtak biztonságosan, a nyílt tengeren mint a három spanyol armada sorsa is mutatja, viharban tehetetlenek voltak. Ágyúik az elő- és a tatfedélzeten helyezkedtek el.

Karavella. Gyors, könnyű, magas fedélzetű hajó. Eleinte a portugálok használják. A XV–XVI. század nagy felfedezéseinek járműve. Kezdetben három-, a XVI–XVII. században négyárbocos. Hadicélokra nem alkalmas, mivel nincsenek oldalágyúsorai.

Sorhajó (man-of-war, ship-of-the-line). A XVII–XVIII. század legerősebb hadihajója. Először az angolok és a hollandok használták. Három-négy árboca, teljes vitorlázata gyorssá és mozgékonnyá, két-három fedélzetalatti ágyúsora 40–120 ágyújával a gőzhajók megjelenéséig a tengerek urává tette a sorhajót.

BIBLIOGRÁFIA

Az angol felfedezések és gyarmatosítás történetével nagy irodalom foglalkozik. Szűkre szabott terjedelmű összeállításunk ennélfogva még megközelítőleg sem törekedhetett teljességre, célunk csupán az lehetett, hogy a jellemző, lényeges és nem utolsósorban érdekes, olvasmányos mozzanatokat ragadjuk ki az angol felfedezők és gyarmatosítók rég letűnt világából.

Bizonyára lesznek olvasóink közül olyanok, akiket ez az összeállítás – joggal – nem elégít ki. Elsősorban ezek további tájékozódását megkönnyítendő, rövid könyvészeti ismertetést adunk a korabeli források és a későbbi feldolgozások legjelentősebb darabjairól.

Válogatásunk elsődleges szempontja az volt, hogy a leglényegesebb munkák közül is főleg csak azokat említsük meg, amelyek hazánkban is hozzáférhetők, vagy esetleg magyarul is megjelentek.

Bevezetőül az általános tájékozódás megszerzése céljából a marxizmus—leninizmus klasszikusainak a témával részletesen foglalkozó alapvető munkáit soroljuk fel. Itt mindenekelőtt *Marx: A tőke*, I. köt. 24. fejezetét *(Az úgynevezett eredeti tőkefelhalmozás)* Bp. 1955. *Engels:* A család, a magántulajdon és az állam eredete, Bp. 1949. *Lenin:* Állam és forradalom, Bp. 1959. c. munkáit emeljük ki.

Anglia és az Egyesült Államok történetével kapcsolatban, két magyarul is megjelent marxista művet említünk elsősorban: *Morton, E.*: Az angol nép története, 1–2. köt. Bp. 1947. és *Foster, W. Z.*: Az amerikai földrész rövid története, Bp. 1952. c. munkákat. Kívülük rendkívül gazdag anyaga miatt még a Cambridge history of the British Empire, London 1929. és az Oxford History of England c. sorozat 5. és 6. kötetére (London 1957. ill. 1959.) hívjuk fel a figyelmet.

Hasonlóan bőséges az angol felfedezések történetét tárgyaló irodalom is. A kortársak, vagy a közel egykorúak forrásként felhasználható művei közül a következőket említhetjük meg: A new interlude and a mery of the nature of the four elements. By *J. O. Halliwell Philips*, London 1539. (?). Ez az angol felfedezésekről szóló legkorábbi munka. Sokkal jelentősebb ennél *Hakluyt, R.*: The principal navigation voiages and discoveries, London 1589–1600. 1–12. köt. c. munkája, az angol utazások máig nélkülözhetetlen kútfője. Jelen válogatásunk „Navigare necesse est" c. fejezetének alapjául a fenti munka egy *J. Hamden* által 1958-ban Torontóban közzétett szemelvényes kiadása szolgált. Ennek folytatása: *Purchas, S.*: Hakluytus Posthumus, or Purchas his Pilgrimages, London 1625. 1–20. köt. Rendkívül sikeres dokumentumgyűjteményt állított össze *C. R. Ruoth:* They saw it happen, London 1957–1960. 1–3. köt. címmel. Ebből közöljük az Armada pusztulásáról szóló két szemelvényünket, valamint de Zarate beszámolóját.

A feldolgozások közül elsőként *Magidovics, I. P.*: A felfedezések története, Bp. 1962. részletes és alapos összefoglaló munkáját emelhetjük ki. Ezenkívül számos értékes részleteredménye folytán hasznosan forgathatjuk: A felfedezők lexikona. Összeáll. *Kéz Andor*.

Bp. 1937., A Föld felfedezésének története, Bp. 1936–1939. 1–4. köt. *Juhász V.:* Az aranypart hajósai, Bp. 1942. (?), *Pálvölgyi E.:* Németalföldi tengerjárók, Bp. 1961. (Európai Antológia) c. magyar nyelvű, valamint a Brockhaus kiadásában megjelent Die Entdeckung und Erforschung der Erde, Leipzig 1953. és *Bourne, H. R. F.:* English seamen under the Tudors, London 1868. c. külföldi munkákat.

Az egyes felfedezők ill. egyes utazások történetéről is számos forráskiadvány ill. feldolgozás készült. *Hawkins*ról mindmáig a legtökéletesebb: The Hawkins voiages during the reign of Henry VIII., Queen Elisabeth and James I. Ed. by *C. R. Markham.* London 1878. A hatalmas Drake irodalomból csupán két alapvető munkát emelünk ki: *Corbett, J. S.:* Drake and the Tudor Navy, London 1898–1899. 1–2. köt. a kérdés mindmáig utolérhetetlen feltárását, és *Williamson, J. A.:* The age of Drake, London 1952. c. művét, a teljesség kedvéért megemlítjük még a fentieknél gyengébb, viszont magyarul is hozzáférhető *Benson*-féle *Drake* életrajzot – *Benson, E. F.:* Drake admirális, Bp. 1944.

A tengeri hadviselésről általában, és konkrétan az Armada pusztulásáról a következő jelentősebb műveket említjük meg: *Monson, W.:* Naval acts. London 1902–1904. 1–6. köt. és State papers relating of the defeat of the Spanish Armada. Ed. by *J. K. Langdon.* London 1947. A kérdés modern feldolgozásainak sokaságából csupán *Mahan:* The influence of Sea Power upon History, New York 1898. A haditengerészet történelmi szerepének megismerésére az egészen kiváló illusztrációs anyaggal ellátott: *Savant, J.:* Histoire mondiale de la marine, Paris 1961. c. munkát emelhetjük ki.

A kalózok és a tengeri rablók viselt dolgai ugyancsak régóta foglalkoztatták a historikusok tollát. Az erre vonatkozó „tengernyi" kötet közül csupán azokról teszünk itt említést, amelyeket magunk is felhasználhattunk munkánk során. A kalózkodás történetének két „klasszikus" feldolgozása az ex-flibustier *Exquemelin:* Bucaniers of America, London 1684. és a tengeri rablók történetének hűséges krónikása *Johnson, C. E.:* General History of the Pyrates, 1–2. köt. London 1724–1728. c. műve. Nagy jelentőségű dokumentumgyűjtemény a Privateering and piracy in America in the colonial period. Ed. by *J. F. Jameson.* New York 1923. A „Fekete lobogó alatt" c. fejezetet ennek alapján állítottuk össze.

Az újabb feldolgozások közül *Csarada J.:* A tengeri zsákmányjog elvei a háborúban, Bp. 1882. c. kissé elavult, de mindamellett a kalózok jogi helyzetéről világos és helyes képet nyújtó tanulmányát, *Soós L.:* A tengerek kalandorai, Bp. 1941. c. inkább az ifjúság számára írott munkáját, valamint a legújabb külföldi irodalomból *Leip, H.:* Bordbruch des Satans. Ein Handbuch der Freibeuterei vom Altertums bis zur Gegenwart, München 1961. c. rendkívül sok adatot tartalmazó, bár módszerét tekintve kalandregény jellegű művét, valamint *Carse, R.:* The age of Piracy, London 1959., *Dechamps, H.:* Pirates et flibustiers, Paris 1952. és *Messier, J.:* Histoire mondiale des pirates, flibustiers et négreur. Paris 1959. c. új adatokat is feltáró munkáit említhetjük meg.

A „Fekete elefántcsont" c. fejezetünk szemelvényeit *Donnan, E.:* Documents illustrative of the history of the slave trade to America. 1–4. köt. Washington 1930–1933. kitűnő forráspublikációjából válogattuk.

A probléma újabb feldolgozásai közül elegendőnek látszik, ha *Köves I.:* A néger kérdés történelmi fejlődése az Egyesült Államokban, Bp. 1958., *Elkins, S.:* Slavery, Chicago 1959., *Morris, E.:* Government and labor in early America, New York 1947., *Aptheker, H.:* Negro slaves revolts in the USA 1526–1860. és elsősorban *Foster, W. Z.:* The negro people in American history, New York 1954. c. műveire.

Virginia az első angol gyarmat történetének hivatalos és magántermészetű dokumentumait többször is kiadták. Közülük a legjelentősebbek: Calendar of the State Papers. Colonial Series. 1574–1712. Ed. by *W. N. Sainsbugy.* 1–26. köt. London 1907–1943. és Calendar of the Virginian State Papers, Ed. by *W. P. Pelner – H. W. Fournay.* Richmond 1875–1893. 1–11. köt.

Az elbeszélő források közül szemelvényeink fő forrása: *Smith, J.:* Travels and works of – –. Ed. by *E. Arber.* London 1910. 1–2. köt. a legértékesebb, de megemlíthetjük még *Herriot, T.:* A brief and true report of the new-found-land Virginia, London 1588. c. munkáját, az első leírást Virginiáról, továbbá The English in America. Ed. by *J. A. Doyle.* London 1882–1877. c. dokumentumgyűjteményt is.

A későbbi feldolgozások között – az általános részben említett művek mellett még *Beer, G.:* The origins of the British colonial system. 1578–1660, New York 1922. c. rendkívül alapos, hatalmas dokumentációs anyaggal ellátott munkájára utalhatunk.

Az *indiánok* történetével, néprajzával és életével foglalkozó gazdag irodalomból itt csak két magyarul is megjelent kitűnő munkára *Lips, E.:* Könyv az indiánokról, Bp. 1959. és *Morgan, L. H.* Az ősi társadalom, Bp. 1961. hívjuk fel olvasóink figyelmét. Morgan könyve a primitív társadalmi rendszerek kutatóinak ma is nélkülözhetetlen segédeszköze. A múlt században élt nagy amerikai tudós e művét főleg az indián családi és nemzetiségi viszonyokból levont következtetések alapján írta meg.

TARTALOM

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója. Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Kenessey Béla. Műszaki vezető: Löblin Imre. Műszaki szerkesztő: Kende Frigyes. A borítót Kátay Béla tervezte. Megjelent 3900 példányban, 10 (A/5) ív + 16 old. képmelléklet terjedelemben.

Ez a könyv az MSZ 5601—59 és 5602—55 szabványok szerint készült.

GO 50–d–6364

63/30269. Franklin-Nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.